

ANITA CELINIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10 000 Zagreb

anita.celinic@gmail.com

FONOLOGIJA RIJEKE VOĆANSKE I VOĆANSKOGA KRAJA (NA SJEVERU HRVATSKOGA ZAGORJA)

U radu se iznose rezultati istraživanja fonološkog sustava Rijeke Voćanske i okolnih mjesta na sjeveru Hrvatskoga zagorja, uz granicu sa slovenskim područjem Haloza. Riječ je o akcenatski najkonzervativnijim kajkavskim govorima, koji pripadaju Ivšićevoj skupini I.1. Među ostalim, govor karakterizira specifični razvoj *ɔ* i *ʎ* uz nazale u vokal tipa *a*, što ga čini iznimnim među dosad istraženim kajkavskim govorima i povezuje ga s čakavskim govorima buzetskoga područja.

U ovom se radu sinkronijski i dijakronijski analizira fonologija Rijeke Voćanske – mjesta koje se nalazi na području Gornje Voće u današnjoj općini Donja Voća na sjeveru Hrvatskoga zagorja. Uz to, iznose se i fonološki podatci za nekoliko drugih mjesta u voćanskom kraju: Jelovec, Gornju Voću, Budinšćak, Slivarsko i Donju Voću.

Rad je nastao na temelju građe prikupljene vlastitim terenskim istraživanjem koje sam obavila u okviru projekta "Istraživanje kajkavskoga narječja". Kao punkt u mreži planiranoga Hrvatskog jezičnog atlasa, za istraživanje je bio predviđen jedan od govora s područja Gornje Voće. Nakon preliminarnog ispitivanja nekoliko govora iz tog kraja, pokazalo se da se istraživanje treba usredotočiti na govor Rijeke Voćanske zbog nekih njegovih, prvenstveno fonoloških, specifičnosti koje ga izdvajaju ne samo unutar područja Voće, nego i na karti kajkavskoga narječja, pa i hrvatskoga jezika u cjelini. Riječ je prvenstveno o karakterističnom razvoju stražnjeg nazala *ɔ* i slogotvornoga *ʎ*. No, taj govor karakteriziraju i neke pojave koje bi – ciljano izdvojene i bez poznavanja njihova razvoja – na zemljopisnom području na kojem se javljaju mogle djelovati iznenađujuće, na primjer kvaziikavizmi tipa *timeŕ*, *kulinu* 'koljeno', prez. *dinēm* ili postojanje zamjenice *čȁ*. Dakako, ne radi se tu niti o ikavizmima

to. Nalazi se po strani od važnijih cestovnih pravaca, što uvjetuje djelomičnu izoliranost ovoga kraja. Glavni je prilaz Voći cestom koja vodi od Ivanca preko naselja Jerovec, Horvatsko i Lipovnik, a lokalnim je cestama Voća povezana i s drugim okolnim mjestima.

Voćanski kraj pripada varaždinskome dijelu Hrvatskoga zagorja. U suvremenoj administrativnoj podjeli dio je Varaždinske županije. Središte je općine mjesto Donja Voća, koja je i sjedište župe, a općini još pripadaju mjesta Gornja Voća, Rijeka Voćanska, Jelovec Voćanski, Budinščak, Slivarsko, Plitvica Voćanska i Fotez-Breg. Područje graniči s općinama Cestica, Vinica, Maruševec i Klenovnik te s Lepoglavom, a na sjevernome dijelu s Republikom Slovenijom, i to s istočnim područjem pokrajine Haloze – općinama Zavrč i Cirkulane.

Karta 2: Naselja voćanskoga područja

Voća je ruralno područje, bez razvijene industrije. Stanovništvo se uglavnom bavi poljoprivredom – zemljoradnjom (najviše se uzgajaju kukuruz i pšenica) i stočarstvom (uzgojem svinja i, sve rjeđe, krava). Glavna je osnovna, osmogodišnja škola u Donjoj Voći – koju pohađaju djeca iz mjesta Donja Voća, Fotez-Breg, Plitvica Voćanska i Slivarsko; u Gornjoj je Voći njezina područna, također osmogodišnja škola – za djecu iz mjestâ Budinščak, Gornja Voća, Jelovec i Rijeka Voćanska. Na dalje školovanje djeca odlaze u gradove koji su

centri šireg područja – Ivanec (udaljen oko 14 km) i Varaždin (oko 26 km). U tim gradovima uglavnom rade i zaposleni stanovnici Voće. Općina je prema popisu stanovništva iz 2011. godine brojila oko 2400 stanovnika, od toga Rijeke Voćanska oko 260. Ti su brojevi već više desetljeća u opadanju – kao i mnoga druga ruralna područja u Hrvatskoj, i Voća je zahvaćena depopulacijom. Kroz povijest na voćansko područje nije bilo većih doseljavanja stanovništva; nasuprot tome, u 20. stoljeću ono iseljavalo: oko 1. svjetskog rata u Ameriku, a poslije 2. svjetskog rata u Njemačku, u sjeverne europske zemlje te na više područja u Hrvatskoj (Baranja, Srijem, bilogorski kraj, Istra).

Na području Voće postojalo je staro rimsko naselje Vinundria, odnosno Vindria, a na lokalitetu Kuserbanj-Breg pronađeni su i keltski grobovi s ostacima oružja i nakita (usp. Šimek 1981). Ipak, najznačajniji arheološki lokalitet ovoga područja, koji je ujedno i jedan od važnijih lokaliteta u Hrvatskoj, jest špilja Vindija, na području Rijeke Voćanske. U njezinim su slojevima, kojima je do sredine 20. st. bila ispunjena gotovo do vrha, sačuvani ostaci kostiju ljudi i životinja te oružja od otprilike 33 000 godina pr. Kr. do 9. st. po. Kr., odnosno od paleolitičkih, mezolitičkih i neolitičkih kultura do rimskoga doba i srednjega vijeka, među kojima je najvažniji pronalazak kostura neandertalaca. Špilja je proglašena spomenikom prirode, ali je danas zatvorena za javnost. U narodu je zvana i Križnjakova jama, a uz nju se povezuju i usmene predaje o vilama.

Voća se u poznatim povijesnim dokumentima prvi put spominje 1334. godine, u popisu župa zagrebačke nadbiskupije kao *parochia antiqua*, odnosno kao *ecclesia S. Martini apud Woycha*. U 15. i 16. stoljeću župa je bila ukinuta (kao razlozi navode se epidemije, ruševnost crkve i nedostatak svećenika, no smatra se da su glavni razlozi bili prodori Turaka u varaždinski kraj i odvođenje stanovništva u ropstvo, što je, među ostalim, ostavilo traga i u toponimiji šire okolice; usp. npr. imena nedalekih mjesta Tužno i Cerje Nebojse), a njezinim je područjem tada upravljao župnik iz susjedne Vinice. Župa je ponovno uspostavljena sredinom 17. stoljeća. S poviješću Voće povezane su grofovske obitelji Drašković, Keglević i Bombelles.

Na voćanskome području postoji četrdesetak sakralnih objekata – crkava i kapela – među kojima se ističe župna crkva sv. Martina biskupa u Donjoj Voći, koju je dijelom oslikao barokni slikar Ivan Krstitelj Ranger, zatim nedaleka kapela sv. Tome apostola s oltarom sv. Izidora ratara (*Židuōr*), sveca s kojim je povezano najveće proštenje u voćanskom kraju, te crkva sv. Wolfganga, odnosno sv. Vuka (*Bōlfnik* ili *Bōlnik*), na brijegu kojim prolazi granica između Rijeke Voćanske i Klenovnika, s čijim se svecem zaštitnikom možda može povezati i ime Voće. U Gornjoj je Voći u 20. stoljeću sagrađena kapela sv. Ivana Krstitelja.

Sliku pitomoga brežuljkastog voćanskog kraja u novije doba upotpunjuju uz putove postavljene skulpture nastale u okviru lokalne kiparske kolonije, a u tom je kraju živio i predstavnik naivnog slikarstva Slavko Stolnik.

U odnosu na oblik imena zabilježen u prvome poznatom zapisu – *Woycha* – njegovi stanovnici danas svoje mjesto nazivaju *Voća* (*Vòčq*), ali ga stanovnici susjednih mjesta Klenovnika i Višnjice zovu *Vojča*, kao u prvome zapisu. Etimologija toga toponima nije poznata. Možda ga se može povezati s psl. osnovom *vьlkъ (usp. toponim *Vuòčjāk* na sjeveru voćanskoga područja, a i kapelu sv. Vuka na obližnjem brijegu te nedaleko mjesto Vukovoj na klenovničkom području). U mjesnome govoru postoji apelativ *vuòk* u značenju ‘vuk’ (ali i u značenju ‘vrsta osipa’, usp. izričaj *Náj si siděti na mŕzli zěmli, buòš vuòka dòbi!*). Istovremeno, apelativ s osnovom *voće* u voćanskim govorima, kao i na širem hrvatskom sjeverozapadnom i na slovenskom području, ne postoji pa bi izvođenje imena mjesta od te osnove bilo neutemeljeno. Osnova *vuk* plodna je u hrvatskoj i u toponimiji drugih slavenskih naroda. U Hrvatskoj su mnoga imena špilja i jama (npr. Vučja jama kraj Senja), naselja, često uz takve jame (npr. Vučjak – karlovačko područje; Vučani – općina Čazma; Vučak – općina Donja Stubica; Vučipolje – općina Hrvace; Vučnik – općina Vrbovsko; Vučevci – općina Viškovci; Vučevica – općina Klis) i vrhova (npr. Vučjak kraj Senja) motivirana tom osnovom. I u Sloveniji postoje brojna imena, većinom dvočlana, motivirana tom osnovom: *Vòlče*, *Vòlčja Drága*, *Vòlčja Jáma*, *Vòlčji Pòtok* (v. Snoj 2009). Oblikom najbliže imenu *Voća* čini se da je slovensko ime *Učjà*, ime mjesta i rječice u Reziji. I kod hrvatske *Voće* moglo bi biti riječi o odnosnome pridjevu ‘vučja’; ime je, pretpostavljam, nastalo ispadanjem drugoga dijela nepotvrđene a potencijalne imenske sintagme *Vòčq viēs* ili *Vòčq jámq*, što je moglo biti starije ime špilje danas nazvane Vindija (o tome ukratko i u odjeljku o vokalizmu, uz razvoj polaznoga *l*). U tom slučaju u suvremenom standardiziranom imenu mjesta meka afrikata ne bi bila prema etimologiji.

Poseban je problem naoko neproblematična etimologija imena Rijeka (*Rīēkq*), koja službeno dolazi s atributom Voćanska kako bi se razlikovala od drugih mjesta u Hrvatskoj što nose isto ime. Najpoznatiji je pri tom lučki grad na sjevernom Jadranu, no ime Rijeka nosi i više mjesta u sjevernom dijelu Hrvatske, među ostalima npr. Gornja Rijeka i Donja Rijeka u potkalničkom kraju. Kod tih dvaju toponima, baš kao i u slučaju Rijeke Voćanske, riječ je ne samo o mjestima koja nisu smještene na rijekama, nego se, štoviše, znatnim dijelom nalaze na brdovitom terenu i ni na koji način nisu povezana s riječnim tokovima. Još je važnija činjenica da, barem kad se radi o Rijeci Voćanskoj, u temeljnom leksičkom fondu njezina mjesnog govora ne postoji apelativ *rijeka*¹

¹ ta je pojava poznata na širem sjeverozapadnom području hrvatskoga jezika, čak i u krajevima uza same rijeke, npr. u Međimurju i Pokuplju

– njega stanovnici poznaju samo kao učenu riječ, odnosno riječ naučenu iz standardnog jezika. Stoga se postavlja pitanje o motivaciji imenovanja mjesta praslavenskom osnovom *rěkǎ u situaciji kad tog apelativa nema u leksičkom fondu njezinih stanovnika. Moguće je i postaviti pitanje je li ta psl. osnova mogla imati i kakvo drugo značenje osim lat. ‘flumen’.

Voća u dijalektološkim istraživanjima

Konzervativni karakter voćanske akcentuacije poznat je još od Ivšićevih istraživanja. Iako bez eksplicitne naznake mjesta (na tom je dijelu karte ucrtan samo nedaleki Maruševec), područje Voće S. Ivšić je još 1936. godine na svojoj Karti hrvatskih kajkavskih akcenatskih tipova u sklopu studije *Jeziik Hrvata kajkavaca* obilježio oznakom I.I, što znači da je riječ o najkonzervativnijem akcenatskom tipu koji čuva metatonijski akut i cirkumfleks, kao i oksitonezu bez sekundarnog duljenja prednaglasnog sloga: tip *ženà, letĩ, sũša*. Iz karte je vidljivo da istočna granica oksitoneze prolazi nedaleko od voćanskog kraja. Područje Voće genetsko-tipološki se podudara sa zemljopisno udaljenijim područjem Pušće, nedaleko od Zagreba, koje prema Ivšiću također pripada tipu I.I i koje do danas nažalost nije temeljitije istraženo. Za spomenuti akcenatski tip, koji postoji na dvama teritorijalno nepovezanim područjima, na kraju svoje studije Ivšić donosi ogled govora iz Pušće.

Nekoliko osnovnih podataka o govoru Donje Voće iznosi M. Lončarić u članku *Govor Varaždina i okolice* (1995). I on ističe kako je riječ o Ivšićevu tipu I.I. Navodi da kontinuant *o* i *l* ima posebnu fonološku vrijednost i u dugome i u kratkom naglašenom slogu, i to *o* ili *o*, prema *“o* od dugoga *o*, te da je kontinuant izjednačenih dugih *ě* i *ə* diftong *ie*, a kratki nenaglašeni *ě* i *ə* izjednačili su se s *i*. Konstatira i supostojanje *j* i *ž* od polaznoga *d*. U svojoj podjeli kajkavskoga narječja na dijalekte M. Lončarić (1996) voćansko područje svrstava u središnjozagorski dijalekt.

O govorima s područja Gornje Voće u literaturi podataka nema, tako ni o govoru Rijeke Voćanske.

Metodologija istraživanja i analize

Ovaj je rad nastao na temelju analize dijalektološke građe koju sam prikupila vlastitim desetodnevnom terenskim istraživanjem Voće zimi 2013./2014. godine. Istraživanje je obavljeno pomoću Upitnika za Hrvatski jezični atlas, koji sadrži preko 2000 pitanja, ali je prikupljena građa na kraju bila opsežnija jer su me uočene fonološke karakteristike prinudile na izradu dopunskoga ciljanog upitnika.

Glavni informanti za govor Rijeke Voćanske bile su Barica Horvatić (djev. Cingesar), r. 1945. godine, i Danica Jakopanec (djev. Jakopanec), r. 1956. godine. Uz njih informanti su još bili: Vinko Stočko, r. 1936. g., za Jelovec Voćanski; Terezija Denac (djev. Hemetek), r. 1952. g., za Budinščak; Štefanija Đula (djev. Stočko), r. 1944. g., za Slivarsko; Dragutin Gregur, r. 1940. g., za Donju Voću; Josipa Kolačko (djev. Žuna), r. 1938. g., za Gornju Voću; Dragica Markač (djev. Bunić), r. 1956., i Antun Markač, r. 1955., za Rijeku Voćansku.²

Analiza fonologije u osnovi je napravljena prema već utvrđenim principima izrade fonoloških opisa – kroz opis inventara, realizacije, distribucije i porijekla fonoloških jedinica u svim trima fonološkim podsustavima: prozodiji, vokalizmu i konsonantizmu. Porijeklo se izvodi od polaznoga starohrvatskog fonološkog sustava, osim kod nekoliko pojedinosti u prozodiji gdje je trebalo zaći u prethodno praslavensko razdoblje. Korištena je tradicionalna hrvatska dijalektološka transkripcija. Za kratki je naglasak upotrijebljen znak ' , u novije doba sve uobičajeniji, kako bi se označio izostanak opreke po intonaciji u kratkom naglašenom slogu. Kako je tema rada fonologija, važnije napomene o drugim razinama (morfologiji, leksiku) navode se u bilješkama ispod teksta. Primjeri su pisani kombinacijom fonološkoga i fonetskoga principa, i to tako da su izgovorne varijante (fonetika, realizacija) bilježene u slučajevima kad su uvjetovane položajem u riječi, odnosno glasovnim okruženjem. Tako je npr. označavano [l] kao palatalizirana varijanta fonema /l/ ispred prednjih vokala, zatim srednje [e] kao varijanta fonema /e/ koja se javlja u prednaglasnom položaju ispred sloga s vokalom prednjega niza, a bilježena je i fakultativna zamjena fonema /l/ s /ll/ ispred vokala *a*. Znakom || odijeljene su fonetske ili fonološke varijante.

Povremene i nesustavne usporedbe s govorom Bednje, kako ga je opisao Jedvaj (1956), iznose se tamo gdje se, u vezi s pojavom koja se obrađuje, između tih dvaju govora pokazuju razlike, odnosno gdje ih dijeli izoglosa (preciznije: izofona). Ta su dva govora, naime, susjedni punktovi u predviđenoj mreži punktova za budući Hrvatski jezični atlas.

Opisuje se govor Rijeke Voćanske, s kojim je u velikoj mjeri podudaran govor Jelovca. U slučajevima pojedinačnih odudaranja u govoru Jelovca, razlike se navode u zagradama. Nekoliko sustavnih razlika među tim dvama govorima navodi se na kraju rada, kao i osnovne informacije o nekim susjednim voćanskim govorima.

² Svim informantima zahvaljujem na izrazitoj otvorenosti, strpljivosti i spremnosti na suradnju. Zahvaljujem također i onima koji su pomogli u pronalaženju informanata i koji su mi dali inicijalne informacije o području i govorima. To su: Irena Šipek i Marijana Švetak, nastavnice hrvatskoga jezika u osnovnoj školi u Donjoj Voći, koje se bave i izradom rječnika Voće, zatim Rahela Blažević, ravnateljica škole, i Josip Drvoderić, voćanski župnik.

I. Prozodija

Inventar i realizacija

Inventar prozodema obuhvaća tri naglaske: kratki ^ˈ, dugi silazni (circumfleks) [˘] i dugi uzlazni (akut) ^ˆ te nenaglašenu dužinu ^ˉ i nenaglašenu kraćinu. Ono što je o izgovoru kratkog naglaske općenito pisao još Ivšić (1936: 66–67), vrijedi i za područje Voće. I tu se kratki naglasak, uz svoju brzu varijantu ([^ˈ]), često ostvaruje u varijanti tzv. tromoga naglaske ([^ˈ]), dakle ponešto otegnuto i ponešto uzlazno, a može i, također prema Ivšićevim riječima, »dosegnuti do potpune dužine« (isto: 67). Fonološki to znači da se kratki naglasak može zamijeniti akutom, odnosno da su kratki i akut u jednosmjernoj opoziciji: svaki se ^ˈ može zamijeniti s ^ˆ, ali ne i obrnuto. Tromiji izgovor kratkog naglaske ili njegova zamjena akutom češći su na penultimi pa se tako javljaju varijante tipa [*lǎčim||lǎčim*]^ˈ||*lǎčim* 'gladan', [*mǎslu||mǎslu*]^ˈ||*mǎslu*, [*ǒslīk||ǒslīk*]^ˈ||*ǒslīk* 'magarčić', [*gǔdik||gǔdik*]^ˈ||*gǔdik* 'prašćić', [*čĕšnik||čĕšnik*]^ˈ||*čĕšnik* 'češnjak', [*rǎdusĕja||radusĕja*]^ˈ||*radusĕja* 'vrsta rešetka', [*kǎkill||kǎki*]^ˈ||*kǎki* 'kakav', [*tǎkill||tǎki*]^ˈ||*tǎki* 'takav', [*mǎrĕlu||mǎrĕlu*]^ˈ||*mǎrĕlu* 'kišobran', no pojava je moguća i u drugim položajima, npr. [*tǎ||tǎ*]^ˈ||*tǎ* 'tamo' (uz glagole kretanja, npr. *ǒjdi tǎ* 'idi tamo', samostalno ili u svezi s prilogom, npr. *gǒr-tǎ* 'tamo gore'), [*unĕ||unĕ*]^ˈ||*unĕ* 'one; ona³' (lična zamjenica), [*mǎmicǎ||mǎmicǎ*]^ˈ||*mǎmicǎ*. Riječ je o pojavi naknadnog duženja. Ono se u relativnoj vokalsko-akcenatskoj kronologiji odnosi na razdoblje nakon diftongacije polazno dugih *ě*, *a*, *o*, *ǫ* i *l*. Naime, potencijalna zamjena kratkog naglaske akutom ima posljedice i na vokalski sustav (v. odjeljak o inventaru vokala) – naknadno produljeni vokali, za razliku od polazno dugih, nisu diftongirani i redovito su akutski intonirani.

Uzlazna intonacija akuta uglavnom je ravnomjerna, bez skokovitosti.

Dužina nije ravne intonacije, nego se ostvaruje silazno pa se ponekad čini kao da je nosilac sekundarnog naglaske (u obliku circumfleksa), ali sa slabijom silinom u odnosu na glavno mjesto naglaske. To nije karakteristika samo voćanskoga područja, nego većega dijela govora Hrvatskoga zagorja koji imaju nenaglašenu dužinu – zabilježila sam je npr. i u Začretju, Radoboju, Jesenju, Velikom Trgovišću.

Dužina se ponekad ostvaruje kraće, kao poludužina, a zabilježeno je i nekoliko dubleta s dužinom i bez nje: *dubīvǎtilldubivǎti*, *čūvǎtillčuvǎti*.

³ Kao i na širem području, kategorija je srednjega roda u pl. u voćanskom kraju narušena; atribut uz imenice sr. roda u pl. ima nastavak ženskoga roda, a imenica zadržava nastavak srednjega: tako npr. N pl. *mĕ sīta* 'moja sita', *dviŏjĕ* (u Jelovcu: *dvŏjne*) *kuŏla* 'dvoja kola'; uklapa se to u šire slavenske procese slabljenja kategorije roda u pl.

Distribucija

Za naglaske ne postoje distribucijska ograničenja: sva se tri mogu naći u svim položajima u riječi – na jedinom slogu te na ultimi, otvorenoj i zatvorenoj, penultimi, antepenultimi, odnosno na zadnjem, srednjem i prvom slogu višesložnih riječi. Riječ je o govoru s očuvanom oksitonezom.

Nenaglašena dužina dolazi samo u prednaglasnom položaju; javlja se, dakle, u penultimi ili slogovima ispred nje. U jednoj je riječi moguća samo jedna dužina – u situacijama kad bi bile dvije, prva se pokraćuje: prez. pl. 2. *klęčītĕ* (prema inf. *klęčĕti*). Dužina ne dolazi ispred akuta: zb. im. *xrąstjĕ* (prema *xrĕst*), prez. *kričĭ* (prema *kričĕti*) ‘vrištati; vikati’. U prikupljenoj građi nije bilo primjera s dužinom ispred cirkumfleksa pa nije jasno može li doći i u tom položaju ili postoji samo ispred kratkog naglasaka.

Razvoj

Osim pojedinačnih odstupanja koja se odnose na prelazak u drugi akcentnatski tip, inventar se naglasaka i njihova distribucija podudaraju sa stanjem u polaznome, starohrvatskom naglasnom sustavu kakav se pretpostavlja za hrvatske govore kajkavske baze (osnovna kajkavska akcentuacija), što čini konzervativni karakter voćanske akcentuacije. Štoviše, kako na području Ivšićeve konzervativne skupine kajkavskih govora ima više podtipova, prema različitim stupnjevima inovacija u odnosu na polazno stanje, voćanska se akcentuacija prema toj klasifikaciji može smatrati upravo najkonzervativnijom.

Polazne su zanaglasne dužine pokraćene (*kòkkuš*, *pĕmĕt*, prez. *vĭdim||vĭdin⁴*), a od prednaglasnih je pokraćena samo prva u situacijama kad su postojale dvije. Kad je jedina, prednaglasna se dužina čuva i nije na sebe preuzela silinu naglasaka sa sljedećeg sloga.

Suvremeni akcenti, dakle, proistječu iz odgovarajućih starohrvatskih naglasaka i jednako su distribuirani.

Kratki naglasak (')

Kratki je naglasak nastao od polaznoga kratkog naglasaka:

' < polaznoga "

---

⁴ O međusobnom zamjenjivanju završnih *m* i *n* v. u odjeljku o distribuciji konsonanata. Zamjena je fakultativna i provodi se uglavnom u slobodnom govoru. U toku istraživanja pokazalo se da se ona, u načelu, odnosi na svako završno *m* i *n* premda nije potvrđena kod svih primjera u građi. Naime, kad govornici izgovaraju pojedinačne riječi, zamjenu uglavnom ne provode. Zato su u članku navedene obje varijante samo kod onih riječi kod kojih je u slobodnom govoru zamjena doista i potvrđena; kod kojih nije potvrđena, ne navode se obje varijante, ali se i kod njih one mogu pretpostaviti budući da govornici zamjenu provode automatski.

Primjeri:

- na jedinom slogu: *bràt*, *kròf*, *stòl*, *tič* ‘ptica’, *kòl* ‘kolac’, *pès*, *kùj*, *zèt*, *dim*, *vjč*, *luk*, *pràk* ‘prag’, *krù* ‘kruh’, *pòst*, *rìt* ‘stražnjica; dno posude ili košare’, radni pridjevi sg. m. *ču* ‘čuo’, *dà* ‘dao’, *dè* ‘djeo, stavio’, *vmj* ‘umro’, *žè* ‘žnjeo’, *bi* ‘bio’, *vjè* ‘ujeo, ugrizao’, imp. sg. 2. *jèj* ‘jedi’
- na otvorenoj ultimi s prednaglasnom kračinom: *čèlò*, *stegnò*, *selò*, G sg. *selà*, *rebrò*, G sg. *rebrà*, G sg. *stulà*, G sg. *nuzà*, G sg. *kutlà*, G sg. *uctà*, G sg. *ugjà*, G sg. *kulà* ‘kolca’, G sg. *muzlà*, *dimò* ‘kući (uz glagole kretanja)’, *učà* ‘otac’, I sg. *nuzùm*, N pl. *kutli*, N pl. *kruvi*, N pl. *nuzi*, N pl. *vuli*, N pl. *uči* ‘oci’, N pl. *djvà*, *però*, *bitvò* ‘batvo, stabljika kukuruza’, *teležè*, *sestrà*, D sg. *sestrè*, A sg. *sestrò*, *ženà*, r. pr. *vudri* ‘udario’, r. pr. *puravna* ‘poravnao’, r. pr. *uzu* ‘izuo’, r. pr. *djžà* ‘držao’, r. pr. *šcignà* ‘uštignuo’, r. pr. *česà* ‘češljao’, D sg. f. *svujè* ‘svojoj’
- na otvorenoj ultimi s prednaglasnom dužinom: *līcè*, *dīetè*, *plāmnò*, *brāzdà*, *brānà*, *mlīekò*, *gnīezdò*, *trīeskà*, *vāpnò*, *kāvà*, *kūmà*, *žējì* ‘žeđ’, *mlādīnà* ‘perad’, prez. pl. 1. *glēdīmò*, G sg. *rēpà*, G sg. *vrsnīkà* ‘vršnjaka’, N pl. *žūli*, N pl. *mixīri* (u Jelovcu: *mexīri*), N pl. *strīci*, N pl. *vūōzi* ‘už(et)a’, N pl. *pūōti*, r. pr. *mlāti* ‘mlatio’, r. pr. *zvēzà*, r. pr. *cūrè* ‘curio; padao (o kiši)’, L sg. *glāvè*, *pripuvīetkà* ‘pripovijetka’, N pl. *mustāci*, L sg. *rūōkè* ‘ruci’, prez. pl. 1. *dāmò*, 3. *dādò*, prez. pl. *sidītè si*, prez. pl. 2. *klēčītè*, r. pr. *klēččà* ‘klečao’, prez. sg. 3. *užījè* ‘oživi’, prez. sg. 3. *rāstè*, prez. sg. 3. *zliējè* ‘izlije’, *sīevà* ‘mlada pšenica iznikla u proljeće’, N pl. *driēki* ‘vrsta ograde na zaprežnim kolima’, N pl. *bīki*, N pl. *vrāpci*
- na zatvorenoj ultimi s prednaglasnom kračinom: *živòt*, *kutèl* ‘kotao’, *ubèt*, *lunèc*, *ucèt*, *ugin* ‘oganj’, *bidīn* ‘badanj’, *puplàt* ‘potplat’, *ublòk* ‘prozor’, *tubulèc* ‘tobolac; vodir’, *jezik*, *putòk*, *mjtuk* ‘naknada najamniku za mlaćenje žita; najamni posao mlaćenja’, *bršlān*||*bršlām*, *mrcès* ‘ariš’, *pijāc*, L pl. *stināj* ‘zidovima’, L pl. *mugāj* ‘nogama’, I sg. *kusùm*, *mačkīn*, *učòf* ‘očev’
- na zatvorenoj ultimi s prednaglasnom dužinom: *kāpèk* ‘kapak, vjeđa’, *tūōrèc* ‘tvorac’, *tjđèk* ‘tvrdi žulj’, *zētèc* ‘kumče’, *rūōbèc* ‘rubac’, I sg. *klūčùm*, pridj. *žējīn*||*žējīm* ‘žedan’, I sg. *kupāčùm* ‘kopačem’, *svētèc* (pored *svèc*), *priēlòk* ‘zapušten komad zemlje’, *kūōzèc* ‘jarac’, D pl. *bīkūm*||*bīkūn*, *māčèk* ‘mačak; mačka (oznaka vrste)’, *vrq̄bèc*, *žučājèk* ‘žutanjak’, *biq̄jèk* ‘bjelanjak’, prez. sg. 1. *plīējēm* ‘plijevim’, *Vārāš* ‘Varaždin’
- na penultimi: *mèstu* ‘mjesto’, *krāvq̄*, *urāti*, *mèšq̄*, *tjguvīnq̄*, *mèrg*, *sīmè*, *kurūzq̄*, *plèvq̄*, *zubāčè* ‘grablje’, *žèti*, *dèlu* ‘djelo; posao’, *cūjzik* hip. za ‘zdrijebe’, *čèstq̄*, *mulīti* ‘moliti’, *bābq̄* ‘odrasla ženska osoba; supruga’, *gātè*

‘gaće’, *pujātq* ‘staja’, *kynicq* ‘drvena posuda za oblikovanje tijesta’, *kòkuš*, *nusnicq*, *migē* ‘trepavice’, *puvèdq* ‘pripovijest’, r. pr. *guvurli*, *pēsmaq*, N pl. *kòsti*, *rāmā* ‘rame’, *džāti*, *pustiti*, *pixāti* ‘dirati’, r. pr. *vmiknāti se* ‘maknuti se’, *vugnāti* ‘ugnati, utjerati (koga)’, *vugnāti (se)* ‘ugnuti (se)’, imp. sg. 2. *vūdri*, *jēmāti*, *zdiči*, *lākit*, r. pr. *iši* ‘išao’, *mēlik* ‘najfinije brašno’, *kubila*, *kupitu*, *cidilu* ‘cjedilo’, *pēsik* ‘psić’, *mljčik* ‘mačić’, *pērut* ‘krilo’, *mēkla*, *vēzda* ‘sada’, *lāgif* ‘bačva’, *pinicq* ‘podrum’

- na penultimi s prednaglasnom dužinom: *mlāiti*, *pūščāti*, *klēčāti*, *prexūliti se* ‘prignuti se’, *živēti*, *māiti se* ‘igrati se’, *pītāti*, *xrāniti*, *naḡuvārijāti*, *kīpēti*, *biēliti* ‘guliti’, *putēgnāti* ‘potegnuti’, *dulīevāti*, *kūpiti*, *ugrījāti* ‘ogrtati’, *ukāpāti*, *upsīedāti* ‘sjediti na jajima’, *krīčāti* ‘vrištati; vikati’, *dubvōlāti* ‘dobivati’, *trāčiti* ‘ići po čijim tragovima’, *utpīrāti*, *kūriti*, r. pr. *ubrizvōlī* ‘obrezivali’, *sfbēti*, *spumīnāti se*, r. pr. *fūčkālī*, prez. pl. 3. *kānēdullklējēdu* ‘kunu’, prez. pl. 1. *trēsēmu*, prez. pl. 3. *sīēēdu*
- na antepenultimi i slogovima ispred nje: *viditi* ‘vidjeti’, *dēlāti*, *pālicq*, *jūžina* ‘užina’, *tūjicq* ‘posuda za pravljenje masla’, prez. *guvōrite*, *ribicq* ‘bubreg’, *dēlati*, prez. *iščēdu*, *kūpicq* ‘čaša’, L sg. (*na*) *timeni*, *cēndrāvic* ‘plačljivac’, *jāzvinā* ‘jazbina’, *krāvicq*, *pūcicq* ‘zjenica’ (u istom značenju i *pikq*), prez. pl. 1. *dīnēmu* ‘djenemo’, prez. pl. 3. *zīmēdu* ‘uzmu’, *zdiḡnāti*, *stīrāti*, prez. pl. 3. *iščēdu*, pridj. trp. sg./pl. m. *vmjčvēni* ‘umrtvljen’, *brīḡati se* ‘brinuti se’, *bābicq* ‘baka’, *māčuxq*, *znūbiļ* ‘dio ložišta krušne peći’, *glāzvinā* ‘staklo’, *mlēzvinā*.

Cirkumfleks (̂)

Cirkumfleks je nastao od polaznog cirkumfleksa (usp. Ivšić 1936: 70–71, Lončarić 1996: 44–45):

̂ < polaznoga ̂

Primjeri:

- ̂ na mjestu staroga psl. cirkumfleksa: N sg. *tielu*, *sienu*, *žriēbe*, *mēsu*, *lūdi*, N pl. *ruōkē*, *māš* ‘muž’, *čriēp*, *klīet*, *žliēp*, *suōk* ‘komad drva za ogrjev’, *mīex*, *kvōs*, *glāt*, r. pr. *vmfli*, *trī*, *sīnllsim*, *zuōp* ‘zub’, *riēč*, *guōt* ‘grlo; prednji dio vrata’, f. *lās*, m. *zuōč*, *druōp* ‘drob, trbušni organi’, *čriēvu*, *līst*
- ̂ na mjestu metatonijskog cirkumfleksa⁵:
  - u tvorenicama sa starim dugim sufiksom: *mīnḡr* (i *mīnḡricq*), *jāstrup* ‘jastreb’, *ḡvvrān*, *pāvāq* ‘pauk’, *rībič*
  - u imenskim oblicima: – I sg. imenica ž. roda: *xīzicu*, *jābuku*, *iḡlu*,

⁵ neke se kategorije međusobno preklapaju, tj. neke se riječi mogu svrstati u više od jedne kategorije

čiestu, sl̩mu, m̩mu (ali kratko kod I ličnih zamjenica: *m̩num||m̩mun, t̩bum||t̩bun*); – L sg. m. roda: *pr̩gu, l̩ktu, p̩stu*; – NA pl. sr. roda: *s̩ta, m̩esta*; – G pl.: *b̩p, zib̩č, lup̩t, vulu̩f, ur̩exuf, v̩tuf, jez̩kuf, l̩ktuf*; – I pl.: *s p̩sti*; – u pridjevima, zamjenicama i brojevima: pridjevi: *zri̩li, sl̩ba, st̩ru* ‘staro’, *b̩bin, č̩sta, v̩natni* ‘vuneni’, *k̩č̩mi* ‘zmijin; zmijski’, *u̩m̩ni* ‘ječmeni’, *t̩di, x̩jd̩ni* ‘koji je od heljde’, *z̩ml̩n̩tu* ‘zemljano’, *p̩j̩ni*, komp. *v̩ši̩* ‘viši’, *n̩ži̩* ‘niža’; u priložima nastalim od pridjeva: komp. *k̩sn̩je* ‘kasnije’; zamjenice: *s̩ki* ‘svaki’, *n̩ki* ‘netko’, *št̩ri* ‘koji’ (u Jelovcu: *k̩ri*); brojevi: *p̩vi, dr̩gi, dv̩oje* (u Jelovcu: *dv̩j̩ne*) ‘dvoje, dvojica’; – u zbirnim imenicama: *sk̩lje* (prema nezbirnome N sg. *sk̩la* ‘iver’), *fl̩če* ‘tekstilni predmeti’

– u glagolskim oblicima: – infinitiv: *d̩sti* ‘djete, staviti’, *l̩či* (u Jelovcu: *l̩či*) ‘leći’, *fs̩p̩ti* ‘usuti’, *l̩zati* ‘čistiti ljuske, trijebiti (o bundevinim košticama)’; – supin: *j̩st, p̩t, br̩t, sp̩t*; – prezent: *v̩dim, d̩laš, m̩č̩š (se)* ‘mučiš (se)’, *k̩xa, tri̩ne, s̩jde* ‘sjedne’, *up̩dne, ust̩ri, pl̩vi* ‘ispire’, *s̩jamu* ‘sijemo’, *pub̩rgmu, b̩jedu se, p̩zidu*; – pridjev radni: m.: *pus̩ki* ‘posjekao’, *zd̩gi* ‘podigao’; f.: *št̩la, j̩la, um̩la* ‘imala’, *d̩la, ž̩la, v̩dla, dr̩la, d̩la, skr̩la*; pl. m.: *ž̩li, sid̩la* ‘sjedila’, *s̩la* ‘sjela’; – pridjev trpni: *pus̩č̩ni, nap̩v̩na, dr̩na, zb̩ti* ‘izbijen’, *stu̩č̩ni* ‘istučen’; – imperativ: *j̩te* (u Jelovcu: *j̩te*), *s̩jaj* ‘sij’

– pred suglasničkim skupom, u nezadnjim slogovima: *s̩d̩ni, isk̩ra, ž̩fka, ve̩nja, pl̩ta, v̩s̩ica* ‘alatka za vađenje predmeta iz peći’, *p̩jak* ‘čep u vratašcima bačve’, *t̩nati vi̩ćic* ‘alatka za rezanje loze’, *x̩ška* ‘kućica’, *st̩pi* ‘mlaćenica’, *duj̩nica, v̩xje, m̩ka, p̩lik* ‘palčić, carić (vrsta ptice)’, *t̩ska* ‘djetlić’, *x̩nta* ‘vrsta ptice (vjerojatno pupavac)’, *k̩jak* ‘kokošinjac’⁶, *k̩čka, k̩ma, xr̩ška, č̩šja, gur̩ne šk̩re* ‘škare za rezanje loze’, *j̩zvic* ‘jazavac’, *s̩nce* ‘sunce’, *s̩nca, n̩dre* ‘njedra’, *p̩lux* ‘pazuh’, *s̩ka* ‘vrsta kaputa’, *bug̩t̩u, l̩ka, k̩la*; u pridjevima: *b̩ski* ‘koji se odnosi na baba, ženski’, *š̩nata (m̩ka), kur̩ni, p̩ni, kuš̩nu* ‘koje je od koštica (obično bundevinih), koštično’, *kuz̩ni* ‘kozji’

– analogijom prema kosim padežima sa suglasničkim skupom: *ž̩dic, p̩lic* (ali: *z̩c* ‘zec’)

– u pojedinačnim primjerima tipa: *g̩dina, sv̩ra, ku̩ra, ku̩ža, m̩la* ‘brašno’, *sv̩ja* ‘svađa’, *br̩ča*

– u priložima nastalim srastanjem prijedloga i imenice: *v̩tri* ‘ujutro’

– tzv. duljenjem u zamjenu: *m̩st, su̩l, ru̩k, zu̩p* ‘zob’, *gnu̩j, ku̩st, skl̩ep* ‘zglob’, *mu̩č*.

⁶ Osnova **kur̩* sačuvana je u nazivu za nastambu; naziv za životinju od osnove je *kokoša.

Akut (~)

Akut je nastao od polaznog akuta (usp. Ivšić 1936: 70–71, Lončarić 1996: 44–45):

~ < polaznoga ~

Imenice:

– N sg. – u jedinom slogu: *krāl*, *klūč*, *rēp*, *žūl*, *strīc*, *svāk*, *kuōt*, *gūj*, *stuōp*, *dīel* ‘dio’, *rūt* ‘rudo’, *pīl* ‘pil, stup’, *bīk*, *pār*, *sīet* ‘mjesto gdje perad sjedi ili spava’⁷, *pūōš* ‘puž’, *xruōšć* ‘hrušt’, *driēn*, *gīm*, *puōt*; na ultimim višesložnih riječi (na korijenu ili sufiksu): *mixīr* (u Jelovcu: *mexīr*), *paštīr*, *vudīer*, *vrsnīk*, *glāvnik*, *meñīk* ‘međaš’, *ružāk*, *dṛvājāk* ‘dio dvorišta gdje se cijepaju drva’, *račāk*, *gusāk*, *kuvāč*, *peđjāč* ‘vrsta gusjenice’, *kupāč* ‘kopač; vrsta vila’, *pužerūx* ‘proždrljivac’, *klābās* || *klubās* (u Jelovcu: *klābās* || *klubās*), *kumāt* ‘komad’, *glādūš*, *mejās*, *purān*, *mṛtūl* ‘leptir’, *kumār* ‘komarac’, *lupār*; u nezadnjem slogu: *sūšā* (ali: *žējā* ‘žeđ’), *lūōčīc*, *xrāstīk*, *trānik* ‘travnjak, sjenokoša’; na sufiksu *-īcā*: *gulubīcā*, *međvedīcā*, *zejīcā* ‘zečica’, *stinīcā*; – u zbirnim imenicama: na nastavku: *xrāstjē*, *laṭjē*, *kustjē*, *smetjē* (u Jelovcu: *smētjē*), *rajsjē* ‘osje’; na osnovi: *prūōjtjē*, *pērjē*, *bitīevjē* (prema *bitvō*), *snūōpjē*, *driēvjē*

– ostali oblici: G sg. f.: *sestrē*; L sg. m.: *nā kuōju*; I sg. i-osnova: *krvjūō*, *čerjūō*; NA pl. n.: *rešētā*, *rēbrā*, *stēgnā*, *imēnā*, *čīslā*; *juōkā* (|| *ōči*), *vūxā*, *plēčā* (pl. t.), *jētā* (pl. t.), *vṛātā* (pl. t.), dem. *vṛācā*, *puōdnā* (pl. t.), *kuōlā* (pl. t.), pa i *kōlīng* (prema N sg. *kuīnu*); G pl. f.: *rūōk*, *nūōk*; G pl. m.: *lūdi*, *zuōbi*, *puōsluf*, *bīkuf*; G pl. n.: *sēl*, *vṛāt* (pl. t.), *plēč* (pl. t.); D pl.: *ludēm*, *kujuōm*; L i I pl. na osnovi: L pl. *nā nuōfti*, I pl. *nuōži* (prema N sg. *nōš*); na nastavku: L pl. *zubīe*, L pl. *kustī*, I pl. *ludmī*, I pl. *rugmī*, I pl. *s cipmī*, I pl. *kustmī*, *čermī*.

Glagoli:

– infinitiv: *trēsti*, *pučējti*, *pāsti*, *prēsti*, *duōjti*, *prijējti*, *zējti*, *zīti*, *vmriēti*, *rāsti*, *klējti* ‘kleti’, *utpriēti* (u Jelovcu: *utpṛti*)

– prezent: na nastavku: *pečēm* || *pečēn*, *sidīm*, *perēm*, *škurīm* ‘šiljim’, *žmirīm*, *spī*, *vri*, *žēnē* ‘goni’, *sṛbī*, *kričī*, *bižī*, *letī*, *nešē*, *gurī*, *kađī se*, *preminī* ‘promijeni’, *dṛžī*, *žerē* ‘zdere’, *cvrčī*, *uzribī se*, *bečī*, *sušīmu*, *diīīmu*, *zuvēmu*, *mačīju* ‘muče, šute’, *dṛžīdu*⁸; na osnovi: *puvīēdam* || *puvīēdan* ‘pripovijedam’, *rūžžīm*, *nīēsām* || *nīēsān*, *juōčē se* ‘plače’, *zīēšē* ‘zijeva’, *plūvlē*, *puṗīevlē* ‘pjeva’, *puḍbrīvā se*, *pīšē*, *zīde* ‘izade’, *kupūjē*, *duōjde*, *xrānīmu*, *ugriñgmu*, *mlātīmu*, *dāvlēmu*, *žīvjēmu* (u Jelovcu: *živīmō*), *fūčkātē*, *spumīnādu se* ‘razgovaraju’, *naṛivāvlēdu se*, *pūščādu*, *kušūjēdu*, *čūvādu*, *čēpādu*

⁷ npr. *kōkuš jē išlā nā sīet*

⁸ Nastavak za 3. l. pl. prez. je i *-du* i *-ju*. Detaljnija istraživanja morfologije trebala bi utvrditi postoje li jasna pravila njihove distribucije.

– pridjev radni m.: *rāsi* ‘rastao’; f.: *preminīla, glēdila, smijīla se, pustīla, zēla* ‘uzela’, *vmīla, rāsla, biēžala, kupūvala, prudāla*; pl.: *vudriēvalē* ‘udarale’

– pridjev trpni: *zuprāna* ‘isprana’, *pudilēna, pužēta*

– imperativ: *pī, glēdi, kūpi, prīmitē*

– glagolski prilog sadašnji: *pu bižēčki, budēča* (uz odstupanja: uz regresivni pomak akuta u *nōsēča* i s cirkumfleksom u *īdučīlīduč* ‘usput’).

Pridjevi: *buōsi, tiēsni, kisīelu, siruōvu, vruōču* ‘vruće’ (prema pril. *vruōčē*), *dēbēla*; u pridjevima na -ji: *buōži, kuōzi, piēsī* ‘pasji’.

Brojevi: *trēti, četīti, pēti, šēsti, sēdmi, uōsmi, deṽeti, dešēti, stuōti*, L f. f *triē* (*vudāj*).

Kontrakcije: *stāti, užīti* ‘oživjeti’, *svēc* (uz *svētēc*).

Napomene uz prozodiju:

U nekim je riječima provedena deoksitoneza, većinom kao prelazak u drugi naglasni tip. Najviše je takvih primjera zabilježeno kod imenica starih a-osnova, kako onih s prednaglasnom kračinom, tako i onih s prednaglasnom dužinom. Kao rezultat deoksitoneze javljaju se sva tri naglasaka, ali uglavnom je to kod polazno kratke penultime kratki naglasak, a kod polazno duge penultime cirkumfleks:

- $\sim \text{'} > \text{'}$ – *dēska, nōga, snēxa, zēmlā, kōza, ōsa, bōxa, īgla, mēgla, dēca; člōvik, pōsil* ‘posao’, inf. *pēči* (u Jelovcu: *pēčti*); prelaskom u muški rod i u *sklēžen* ‘slezena’
- $\sim \text{' } > \text{'}$ – *glāva* (ostali padeži: G sg. *glāvę*, D sg. *glāvi*, A sg. *glāvu*, L sg. *glāvē*, I sg. *glāvu*, NA pl. *glāvę*), *rūoka* (G sg. *rūokę*, D *rūoki*, L sg. *rūokē*), *žana* ‘žuna’, im. *zīma* (u opreci prema pril. *zīmā* (*mi je*) ‘hladno’), *grēda* (A sg. *grēdu*), *sīna, glīsta, stiēna, sriēda; xlāpic*.

U G pl. s nastavkom -a te imenice čuvaju akut: *niōk, buōx, rūok*.

Regresivnim pomakom kratkog naglasaka s ultime na polazno kratku penultimu dobiven je akut u *mēja*, a cirkumfleks u *guōra, suōza*. U primjerima s polazno dugom penultimom nakon deoksitoneze akut je zabilježen u *striēla* ‘strijela; grom’.

Regresivni pomak kratkog naglasaka u rijetkim je primjerima proveden i s penultime: *kūmpla*, r. pr. *ōrali*, a postoje i primjeri naglasnog pomaka za dva sloga, sa zadnjeg na prvi slog trosložne riječi: *vrētenu, četītik, rēšetū*. Na antepenultimi je naglasak i u riječi *mōtika*, kako je to zabilježeno i na širem području Hrv. zagorja, često s refleksom koji ne odražava sekundarni pomak. Isto i u *ōpravā* ‘odjeća’, bez metatonijskog cirkumfleksa na penultimi. Pomak ' s penultime na prednaglasnu dužinu zabilježen je u N sg. f. *sūōsida* ‘susjeda’ (prema m. *suōsēt*).

Kod prefigiranih četverosložnih glagola koji u infinitivu imaju kratki naglasak na penultimi (*ngruditi se*, *prevariti*, *pusušiti*, *polijati*...), u radnom je pridjevu m. i sr. roda sg. i m. roda pl. kratki naglasak na prefiksu (regresivno pomaknut za dva sloga): *pr̄emini* ‘promijenio’, *polijā* ‘polio’, *prevarī* ‘prevario’, *n̄grudilu se*, *p̄osušilu se*, *z̄aručili se*. No, postoje i primjeri sa starim naglasnim mjestom: *puravnā* ‘poravnao’, *duletē* ‘doletio’.

Zabilježeni su primjeri sa sekundarnom (naknadnom) prednaglasnom dužinom: *biēzāti* ‘bežati; trčati’, r. pr. *biēzā*; sup. *gl̄ēdēt*, r. pr. sg. m. *gl̄ēdē* ‘gledao’. Specifičan je naglasni razvoj u ‘breza’, gdje se u polaznom sustavu pretpostavlja kratki naglasak na jatu (pokraćen stari psl. akut), a u voćanskom je govoru riječ oksitonirana s prednaglasnom dužinom: *brīēzā*. Oksitoneza s prednaglasnom dužinom zabilježena je i u *z̄ējā* ‘žeđ’, umjesto očekivanog akuta na penultimi.

U im. *nōš* ‘nož’, G sg. *nužā*, N pl. *nuži*, zamj. *unllim* ‘on’, pril. *tū*, *vunllvum* ‘van’ naglasak je kratak, kao što je to i na širem zagorskom području i na slovenskom jezičnom području. Kratki je naglasak i u *mōjre* ‘more’. Kraćenje polaznoga dugog naglasaka provedeno je u glagolima *vl̄ēči* (u Jelovcu: *vl̄ēčti*) ‘vući’, *sl̄ēči* (u Jelovcu: *sl̄ēčti*) ‘svući’ i njihovim oblicima: prez. *vl̄ēčēdu*, r. pr. m. *vl̄ēki* ‘vukao’; *sl̄ēčēmu*, r. pr. f. *sl̄ēklā*.

U *zdenēc*, G sg. *zdenčā* prvi je nenaglašeni slog kratak.

Zabilježena su dva primjera progresivnog pomaka staroga psl. cirkumfleksa – *živāt* ‘blago, stoka’, *kuluōvrat*. S obzirom na to da se ovaj govor nalazi na sjeverozapadu hrvatskoga jezičnog prostora, ta pojava nije neočekivana. Već u nedalekoj Bednji ona je i dosljedno provedena na zatvorenu ultimiu i njezina se izoglosa odatle može sustavno pratiti prema zapadu. Osim toga, postoji i duženje staroga kratkog cirkumfleksa na penultimi pred otvorenom ultimom: *nēbu* ‘nebo’. U riječima s cirkumfleksom u N sg. tipa *brīek* ‘brijeg’, *snīek* ‘snijeg’, *z̄līep*, u G sg. i N pl. (za ostale padeže nema potvrde) dolazi kratki naglasak: G sg. *brēgā*, *snēgā*, N pl. *brēgi*, *z̄lēbi*. Pojavu bi trebalo promotriti i na širem području (potvrđena je npr. i u Radoboju, Mariji Bistrici, Velikom Trgovišću, a izostaje npr. u Jesenju, Bednji i Humu na Sutli – govorima koji su proveli progresivni pomak cirkumfleksa na zatvorenu ultimiu). Nije jasno treba li ovu pojavu tumačiti kao prelazak u drugi akcenatski tip ili možda i nju treba uključiti u problematiku razvoja staroga psl. cirkumfleksa na hrvatskom sjeverozapadu, problematiku koja je dosad nedovoljno istražena i u literaturi valorizirana.

Regresivno skakanje naglasaka porijeklom od staroga psl. cirkumfleksa na proklitiku kod imenica se ne provodi.

Zabilježeno je više naglasnih dubleta, kako u pogledu mjesta naglasaka, tako i njegove vrste: *jednlljedimlljēdinlljēdim* ‘jedan’, *čēcllciēc* ‘sisa’, *jētlālljēlā* ‘jela’.

Iako se govori na voćanskom području uglavnom naglasno podudaraju, ipak postoje i neke razlike, usp. npr. prez. pl. 1. u Rijeci *živjemu*, a u Jelovcu *živimò*; r. pr. pl. m. u Rijeci *živěli*, a u Jelovcu *živěli* (s pokraćenom dužinom).

Naglasnom su se sustavu potpuno prilagodile i riječi preuzete u starije ili novije doba iz drugih jezičnih sustava, najviše iz njemačkoga:

- ¹ – *cvěk*, N pl. *cvěki* ‘postolarski čavli’, *šurc* ‘muška pregača koja prekriva prednji dio tijela, od prsiju do koljena’, *plęc*, *cimbòk* ‘zavežljaž’, *suldăt* ‘vojnîk’, *trigă* ‘lijes’, *vărus* ‘grad’⁹, *cigil* ‘crijep’¹⁰, *špròxq* ‘običaj’
- ^ˆ – *buògati* ‘biti poslušan, slušati’, *šūòl’in* ‘cipela gležnjača’, *šūòštqr* ‘postolar’, *štēglic* ‘češljugar’, *kìxrxq* ‘slanutak’
- [˜] – *guriēl* ‘ovratnik’, *tanñer* ‘tanjur’, *štacün* ‘trgovina, dućan’, *dijăk* ‘đak’.

Pomicanje naglaska na proklitiku provodi se kod ličnih i povratne zamjenice: *òd mēņe*, *nă mēņi*, *pri tēbi*, *òd jēņgăljēgă*, *ză jēņgăljēgă*, *nă jî* ‘na njoj’, *òd vqș*, *nă sēbi*; cirkumfleks je u *prēd mē*. Pomicanje naglaska na prefiks javlja se kod nekih priloga: *òtkut* ‘otkuda’, *òcpudă* ‘odozdo’, *úvik* ‘uvijek’.

II. Vokalizam

Inventar i realizacija

Inventar se vokalskih jedinica razlikuje s obzirom na kvantitetu i naglašenosť.

Dugi vokali (naglašeni i nenaglašeni)

$\bar{i}$	$\bar{u}$
($\bar{e}$)	($\bar{o}$)
$\bar{i}\bar{e}$	$\bar{u}\bar{o}$
$\bar{e}$	$\bar{o}$

Kratki naglašeni vokali

i	u
e	o
e	o

⁹ usp. *Văraqș* ‘Varaždin’

¹⁰ čuva se i starije *čriēp*

Kratki nenaglašeni vokali

<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ɛ</i>	<i>a</i>

Silabemi su i dugo $\bar{i}$ te kratko naglašeno i nenaglašeno i , a u posuđenicama i η (*švĕbŋ* ‘čavao’).

U inventaru dugih vokala dva su fakultativna fonema – $\bar{e}$ i $\bar{o}$. Riječ je o fonemima nastalim fakultativnim naknadnim duženjem polaznoga kratkog naglaska zamjenom kratkog naglaska akutom (kako je to protumačeno u odjeljku o inventaru i realizaciji prozodema). Takvo fakultativno naknadno duženje potencijalno zahvaća sve kratke naglašene vokale, ali budući da se inventar kratkih od inventara kontinuanata polazno dugih fonema razlikuje upravo u tim dvama jedinicama iz srednjeg reda vokalskog trokuta (na mjestu kratkih e i o , od polaznih jata i šva te o , q i l , u inventaru dugih su diftonzi $\bar{i}\bar{e}$ i $\bar{u}\bar{o}$), naknadno se duženje kroz kvalitetu vokala odražava upravo u njima, npr. kratko *sĕjĕti* ~ dugo prez. pl. 1. *šĕjĕmmu* ~ fakultativno naknadno produženo *rdusĕjĕ* ‘vrsta rešeta’ (uz *radusĕjĕ*) ili kratko *kòzik* ‘jare’ ~ dugo *kūōzĕc* ‘jarac’ ~ fakultativno naknadno produženo *kōzik*. Na taj se način fakultativno naknadno produženi vokali – nastali od polaznih $\check{e}$ i $\check{o}$ te o , q i l – kvalitetom razlikuju od stalno dugih. Osim toga, oni su obilježeni i prozodijski jer se na njima javlja samo akut. Ta se pojava može usporediti s naknadnim duženjem vokala *a* u nezadnjem slogu koje postoji na srednjodalmatinskim otocima. I tamo se naknadno produženo polazno kratko *a* kvalitetom razlikuje od polazno dugoga (koje se redovno zatvorilo prema stražnjem vokalskom nizu) i dolazi samo pod akutom, s razlikom što u tim govorima duženje uglavnom nije fakultativno, već redovito, usp. npr. u govoru Brusja na Hvaru: *brāt*, G sg. *brāta* prema *vrōta* ‘vrata’.

Diftonški fonemi $\bar{i}\bar{e}$ i $\bar{u}\bar{o}$ mogu se ostvariti u rasponu od srednjih [$\bar{i}\bar{e}$, $\bar{u}\bar{o}$], preko otvorenih [$i\bar{e}$, $u\bar{o}$] do [$i\bar{a}$, $u\bar{a}$]. Razlike u realizaciji postoje i kod istih govornika, ali se pretežiti ostvaraji razlikuju i u pojedinim mjesnim govorima. Otvorenije varijante diftonga frekventnije su u govoru Donje Voće i Slivarskoga. U Rijeci Voćanskoj prosječni su ostvaraji [$i\bar{i}\bar{e}$] i [$u\bar{u}\bar{o}$], zato su oni uzeti kao oznaka fonema, bez obzira na njihovu artikulacijsku asimetriju. Ta asimetrija, naime, vjerojatno proizlazi iz činjenice da u prednjem vokalskom nizu kao fonem postoji i otvoreno $\bar{e}$, koje priječi jače otvaranje diftonga $\bar{i}\bar{e}$; istovremeno u stražnjem vokalskom nizu “ispod” diftonga se nalazi vokal tipa *a*, koji ne priječi otvaranje diftonga.

Naglašeni vokali koji se nalaze uz nazale ili u slogu s njima mogu dobiti blagu nazalnu artikulaciju. U slučaju gubljenja nazala $o < \check{j} < \acute{n}$ trag je nazalnog sonanta fakultativno sačuvan u nazalnosti vokala: *lvq* ‘njiva’, *š ĩmi* ‘s njima’.

Dugo $\bar{q}$ te kratko naglašeno i nenaglašeno q većinom se ostvaruju blago velarizirano, a mogu se ostvariti i srednje. Riječ je o malome stupnju velarizacije, koji bi se u zapisivanju građe možda mogao i zanemariti, no kako je zbog njega vokal tipa a ipak pomaknut među vokale stražnjega niza, taj je pomak ovdje naznačen odgovarajućim znakom.

Kratko naglašeno o kod nekih se govornika ostvaruje malo labijalizirano: *nôfit* ‘nokat’, N pl. *nôgę*.

Kratki nenaglašeni fonem $/u/$ ostvaruje se u rasponu od $[o]$ do $[u]$, ali ipak najčešće kao $[u]$ *pâzlux||pâzlox* ‘pazuh’, prez. pl. 3. *[mačijull||mačiju]* ‘muče, šute’, I sg. *[z mąmull||mąmu||mąmɔ]* ‘s mamom’. Kratko nenaglašeno $/i/$ u finalnom se položaju vrlo rijetko ostvaruje centralizirano, kao $[y]$: *[prudătill||prudătıy, dnęvill||dnęvy, dęčkıll||dęčky]*. Kratko nenaglašeno $/e/$ ostvaruje se u rasponu od $[ę]$ do srednjega $[e]$ – češće kao $[ę]$, no ako u sljedećem slogu dolazi naglašeno i ili e , iz harmonizacijskih se razloga ostvaruje uglavnom kao $[e]$.

Razvoj i distribucija

Polazni vokali $\bar{i}$ i i kontinuantne su polaznih $\bar{i}$ i i .

- $\bar{i} > \bar{i}$ – *dilĩmu, dęzĩ, pšenični, xąjdĩni*, N pl. *sĩtę, svĩjsku, kĩpęti, kipĩ*, I pl. *z rugmĩ, menĩk* ‘međaš’, *klasĩnic* ‘kukuruzni klip bez zrnja’, *mlĩnar, xĩškę, kuzĩnski* ‘kozij’, *bĩk*, N pl. *bĩki, mlądĩną* ‘perad’, *bĩjędu sę*, I sg. *s xĩżicu, żĩr, šĩpęk* ‘ruža’, *šĩpkuwic* ‘ruža’, *klĩnčic, meštrĩję* ‘oruđe’, *nĩt, zĩmęc* ‘lan’, *šĩvęti, prez. šĩvlę*, I sg. *z iglu, mlądĩnic* ‘mladi mjesec’, *prusĩnic* ‘prosinac’, *xlĩdęti* ‘puhati (o vjetru)’, prez. *xlĩdĩ, s cipmĩ, lĩcę, sębĩ, gledĩmɔ*, prez. pl. 3. *vĩdę, żmirĩm, škurĩm, spĩ*, G pl. *jezĩkuf, prĩpuvist, spumĩnąti sę, šĩjęk* ‘šija’, *lĩst, pudbrĩvę*, r. pr. *zdĩgi, inf. ĩti, zĩti, udĩti, sĩnllsĩm, skrĩję, ubrišęk* ‘ručnik’, *ĩskrę, kądĩ sę* ‘dimi se’, *sĩvik* ‘vrsta igre’
- $i > i$ – *nišę* ‘nitko’, *nĩkę* ‘ništa’, *nĩgdĩ* ‘nigdje’, *kęnĩcę* ‘drvena izdubena posuda za oblikovanje tijesta’, *sĩkęćĩcę* ‘kuharice na svadbi’, *ribĩcę* ‘bubreg’, *rit* ‘stražnjica; dno (čaše, košare i sl.)’, *pinĩcę* ‘podrum’, *żęęncĩ, situ* ‘sito’, *żlĩcę, vilĩcę, tęguvĩnę, kuĩi, kubĩlę, tikvę* ‘bundeva’, *sĩr, vĩmę, miš, čĩgę* ‘striga, uholaza (vrsta kukca)’, *ribę, kuprvĩvę, igłę, imeę, zvirę* ‘izvor’, *glĩbukę||glĩbuwõkę* ‘duboka’, *sĩt, żĩję* ‘dulja dlaka iz konjskog repa ili grive’, *šęćĩnę* ‘oštra (obično svinjska) dlaka’, *żĩvɔt*, N pl. *ɔbrvi*, N pl. *mĩgę* ‘trepavice’, *jezik, zdĩći, idęmllidęn*, r. pr. *ĩši* ‘išao’, r. pr. *udĩši* ‘otišao’, *iskęti*, prez. *ĩšędu, kũrĩti, igręti, dim, visuk, brĩgęti sę, jędriku* ‘jezgra (npr. oraha)’, *pięę* ‘lula’, *šĩri* ‘četiri’ (uz novije *četiri*).

Ispred r polazno je dugo $\bar{i}$ zamijenjeno diftongom $\bar{i}e$ – *vudĩer, kęmpĩer* ‘krumpir’. Ista je zamjena provedena i u *kurvĩeš* ‘ženskar’. Nije provedena u *čĩrkvę, pęstĩr*, ali je u nenaglašenom položaju potvrđeno $i > e$ u riječi iste osno-

ve *pasterīnka* 'pastirica (vrsta ptice)'. Postoji dubleta *liscq||lesicq*, gdje je, kao i u prethodnom primjeru, zamijenjeno nenaglašeno *i* > [e] (fonološki /e/) u slogu pred naglašenim *illī*. Zamjena *i* > e dijelom se provodi u prefiksu *pri-* > *pre-*: *prepuvīēdāti* 'pripovijedati' (ali: *prijējti* 'prihvatiti, primiti').

U *vīglēt* 'ogledalo' *i* je u sastavu staroga prefiksa *vi-* > **vy-*, koji je u južno-slavenskim jezicima vrlo rijetko sačuvan (isto i npr. u Bednji: *vīglat*).

U glagolu 'imati' inicijalno se *i* fakultativno zamjenjuje s *u* ili otpada u oblicima u kojima je u nenaglašenom položaju – inf. *umētillimētillmēti*, r. pr. m. *umēllimēllmē*, f. *umiēlq||limiēlq||miēlq*; u naglašenom položaju *i* se čuva: *imq||limq*, pa i u neg. *nimq||nimq*.

Fonem *i* dolazi i u broju *ōbidvq*. Samostalni glavni brojevi '20', '30' završavaju na *i* – *dvājsti*, *trīdēsti*¹¹; u odgovarajućim brojevima složenim s jedinicama *i* izostaje – npr. *dvājst jēdinljēdim* '21'. Vokal *i* javlja se u nenaglašenom položaju na mjestu očekivanoga *u* od polaznoga *o* u *Trijāki* 'Duhovi (blagdan)', *nicūōj* 'nočas' te na mjestu *aj* u *nāzi* 'natrag' (od pretpostavljenoga *nazaj).

Zastupljen je i u mnogim riječima stranog porijekla, među kojima su osobito brojne one sa sufiksom *-in||-im* – *štīblīc* 'mala prostorija za spavanje, sobica', m. *cipēl* 'cipela', *brgīšē* 'široke bijele hlače od domaćeg platna (dio tradicionalne nošnje)', *kīklq* 'suknja', *xīcq* 'vrućina', *grīxt* 'uteg na vagi', *bērslīn* 'kobasica izduženog oblika'¹², *rēpinclīn* 'matovilac', *rīnglīn* 'naušnica', *pētrōzllīn* 'peršin', *škōrin* 'čizma', *zōkin* 'čarapa' (u Jelovcu: *zōklīn*), *māytlīn* 'dugi kaput', *šapūtllīn* 'ukras na ženskoj pregači', *šērōjzllīn||šērōjzllīm*; ovamo vjerojatno pripadaju i *tībq* 'salata endivija', *glīdq* 'karika (u lancu)'¹³.

Jat i **šva** su izjednačeni. Izjednačeni refleksi tih dvaju polaznih vokala različiti su u dugom, u kratkom naglašenom i u kratkom nenaglašenom slogu, a u kratkome naglašenom slogu na njega djeluju i distribucijska ograničenja.

U dugom slogu – naglašenom i nenaglašenom – izjednačeni *jat* i *šva* dali su diftong *īē*.

- *ē* u naglašenom i nenaglašenom položaju > *īē* – r. pr. *sidiēlq*, prez. *stīēplēmu* 'tresemo', prez. pl. 2. *jīēstē* (u Jelovcu: *jīētē*), *cīēli*, *biēli*, *dīētē*, *tīēlu*, *zīēšē*, L pl. *zubiē*, *rīēč*, r. pr. *puvīēdā* 'pripovjedio', *smīējē sē*, *črīēvu*, r. pr. f. *dīēlq* 'djela, stavila', *sriēdni*, *nīēsq||nīēsan*, *nājīēlq sē*, *vmrīēti*, *līētni*, *tīēsni*, *klīēt*, *utpīēti* (u Jelovcu: *utpīti*), *mīēx*, prez. pl. 3. *sīēčēdu*, r. pr. *pusīēki* 'posjekao', t. pr. *pusīēčēni*, prez. *dīēlqš*, prez. pl. 3. *cīēpādu*, *trīēsqā*, *dīēl* 'dio', r. pr. *štīēlq* 'htjela', sup. *jīēst*, *žrīēti* 'žderati', *trīēbq jē*, r.

¹¹ S rednim brojevima '20.', '30.' ne dolazi do preklapanja: *dvāđēšēti*, *trīdēšēti*.

¹² za razliku od *klqbās||klubās* (m.) 'zaobljena kobasica međusobno svezanih krajeva'

¹³ usp. *kārikq* 'kopča (npr. na remenu)'

pr. *vudriēvaḡe* ‘udarale’, *biēl’iti* ‘guliti, ljuštiti’, *mlīēkò*, *dulīēvāti*, prez. sg. 3. *zliējē* ‘izlije’, prez. pl. I. *siējāmu*, *siēvā*, *siēnu*, *vriēme*, komp. *kisniējē* ‘kasnije’, *priēlòk* ‘zapušten komad zemlje’, *viēnc’ic*, *žriēbe* ‘ždrijebe’, *žriēb’ec* ‘pastuh’, *briējā* ‘bređa, skotna’, *siēt* ‘mjesto gdje perad sjedi ili spava’, *upsīēdāti* ‘sjediti na jajima’, *gnīēzdò*, *viējka* ‘list’, *viējē* ‘lišće’, *čriēšjā*, *skliēp* ‘zglob’, prez. sg. 3. *triēsne*, *kisiēli*, *čierxāti* (u Jelovcu: *čierāti*) ‘čehati’, *plīēti*, *viēn’ec*, *priēmā* ‘tkalački stan’, I sg. *ciēstu*, *priēlās* ‘mjesto gdje se potok može pregaziti, gaz’, *piēsēk*, *siēncā*, N pl. *zviēzdē*, *dvīē liētā* (u Jelovcu: *dvīē liēti*), L pl. (*pu*) *selīē*, N pl. *miēstā*, *piēnes* ‘novac’, komp. *zdrāgvīēši*, *pāndiēlik*, *nīēki* ‘netko’, *priēk* ‘preko’, prez. *liēziš sē* (p)laziti; vući se’, *jiēs* ‘brana’, *nīē*¹⁴ ‘ne’ (za negiranje rečenice¹⁵)

- *ā* u naglašenom i nenaglašenom položaju > *iē* – *tīē* ‘taj’, *uniē* ‘onaj’, *kīē* ‘tko’ pril. *z nākiēl* (u Jelovcu: *s kiēl*) ‘s tla’, *ciēc* (i *cēc*) ‘sisa’, G pl. *dīēski*, *bitīēvjē* zb. im. od *bitvò* ‘stabljika (obično kukuruza)’, *piēsī* ‘pasji’, r. pr. *cviēlā*, *diēn||diēm* ‘dan’, L sg. *siējmu*, *vuziēlni* ‘vazmeni’; ovamo vjerojatno ide i *štiēglic* ‘češljugar’ i *vudīēnjka* ‘dio dana između otprilike 11 i 15 sati, vrijeme za odmor nakon jutarnjeg rada’.

U kratkom naglašenom slogu, u uvjetima bez distribucijskih ograničenja, izjednačeni jat i šva dali su zatvoreno *ē*.

- *ě* u naglašenom položaju > *ē* – *letēti*, *sēči* (u Jelovcu: *sēčti*), *štēti* ‘čitati’, prez. *štējē*, *sībēti*, sup. *glēdēt*, *puvēdā* ‘pripovijetka’, *pēsma*, r. pr. *smējā* ‘smijao’, r. pr. *dē* ‘djeo’, *bērāčkā* ‘pregršt’, *zlēsti* ‘saci, sići’, *dēcā*, *dēt* ‘djed’, L sg. *glāvē*, *ruōkē*, *sidēti si*, r. pr. *sidē* ‘sjedio’, D sg. *sestrē*, *dēčku*, *dēčic*, *nevēstā* ‘bratova žena’, *stēpati* ‘istresati, tresti’, r. pr. *gurēlu* ‘gorjelo’, *želēzu*, *pusēkli*, *jēsti*, r. pr. *jē* ‘jeo’, *zdēlā*, *vrēti*, *kīpēti*, *plēsngvu* ‘pljesnivo’, *ubēt* ‘objed’, *mērā*, *sējāti*, *dēlu* ‘djelo; posao’, *pēsice*, *dēdik*, *mlēzuvina*, r. pr. *vjē* ‘ujeo, ugrizao’, *mēdvēt* ‘medvjed’, r. pr. *duletē* ‘doletio’, r. pr. *cūrē* ‘curio’, *cmrēk* ‘bor’, *brēska*, *urē* ‘orah’, *lēsāk* ‘lješnjak’, *rēpa*, *puvēsnu*, *mrēžā*, *mēsic* ‘mjesec’, *lētū* ‘ljet; godina’, *mēstu*, D sg. *f. jē* ‘njo’, *prēdi* ‘prije’, L sg. *f selē*, *nēgdā*, ovamo vjerojatno pripada i: *nātrēsēk* ‘čuvarkuća’, *mīcēs* ‘ariš’, *vēxit* ‘prstohvat (npr. soli)’
- *ə* u naglašenom položaju > *ē* – r. pr. *šipētmaḡā* ‘šapnula’, *cēc* (i *ciēc*) ‘sisa’, *snēxā*, *tuōrēc* ‘tvorac’, *muzēl* ‘čir’, *kāpēk* ‘vjeda’, imp. *vmēkni* (*sē*), *tīdēk* ‘tvrđi žulj’, *zētēc* ‘kumče’, *kutēl*, *lunēc* ‘lonac’, *ucēt*, *kuōzēc* ‘jarac’, *māčēk*, *bēđjic* (dem. od *bidin* ‘badanj’), *vōgil* ‘ugao’, *kuzēl* ‘kup kukuruzovine’, *vrābēc*, *vēs* ‘sav’, *dēsč*, prez. sg. 3. *putēre* ‘zatre, satre’, *kunēc* ‘konac’, *mēglā*, *ciēl’ec* ‘neugaženi snijeg, cijelac’, *cūrēk* ‘ledena svijeća’, *tē* ‘tada’,

¹⁴ često izgovoreno kao kratak diftong [nīē]

¹⁵ negacija glagola je *nē*

měšq ‘misa’, prez. sg. 3. *vměrję* ‘umre’, *tubulęc*¹⁶ ‘tobolac, vodir’, *jedtjėk* ‘jednostrani plug’, *kusęc* ‘kosac’.

Na refleks kratkih naglašenih jata i šva utječe distribucijsko ograničenje vezano za fonemski kontekst: ispred nazalnih sonanata (*m, n, ŋ*) došlo je do zatvaranja pa je fonem *ę* zamijenjen fonemom *i*.

- *ě* u naglašenom položaju ispred nazala > *i* – *timę* ‘tjeme’, prez. *dinęm* ‘djenem’ (~ inf. *dīęsti*), *kułinu*, *simłłsin* ‘ovamo’, *simę*, r. pr. *młilu* ‘mljelo’, N pl. *pinęzi* ‘novci’
- *ə* u naglašenom položaju ispred nazala > *i* – *śin* ‘san’, r. pr. *śiŋalq* ‘sanjala’, prez. *zimę* ‘uzme’, imp. *zimi* ‘uzmi’, *ugin* ‘oganj’, *żęjinił* ‘žęjim’ ‘žedan’, prez. pl. 1. *żiŋamu*, imp. *żiŋaj*, *mixin* ‘mahovina’, *dinis* ‘danas’, *Vuzinł* ‘Vuzim’ ‘Vazam’, *bidin* ‘badanj’, *jedinłjedim* (l|jędinłjędim) ‘jedan’.

Zabilježeno je nekoliko primjera sa zamjenom $\bar{i} < \bar{ə}$ u dugom slogu: prez. sg 3. *śiŋq* ‘sanja’, r. pr. *śiŋq* ‘sanjao’, *mixinik* ‘mahovina’, komp. *miję* ‘manje’. Vjerojatno je riječ o naknadnome duženju, provedenom nakon navedene vokalske zamjene – za razliku npr. od *dienł* ‘dan’ sa $\bar{ə}$ ispred nazala u polazno dugom slogu i za razliku od brojnih primjera s polazno dugim jatom, gdje do zamjene nije došlo: *vięnęc*, *pięnęc*, *sięcq*... U komp. *milši* ‘manji’ zamjena *ę* > *i* izvršena prije promjene u sugl. skupu *ńś* > (*jš) > *łś*.

U nenaglašenom slogu međusobno izjednačeni jat i šva izjednačili su se i s polaznim *i*.

- *ě* u nenaglašenom položaju > *i* – *śidęti si*, r. pr. *śidę* ‘sjedio’, r. pr. *zliŋęnq*, r. pr. *pólįq*, L sg. *řami* (~ N sg. *řamq* ‘rame’), L sg. *nq kuluōvręti*, L sg. *nq sięni*, L sg. f *Śqęcaci*, L sg. v *męłini*, *cidilu* ‘cjedilo’, *preciditi* (pokraćeno), *biłjęk* ‘bjelanjak’, L sg. *nq stęji*, *ślipič* ‘sljepić’, *stinęq*, *siniękq* ‘sjenica’, L sg. *pu drięvi*, L sg. *nq kęmeni*, L sg. *pu pólį*, L sg. *nq męri*, G pl. *pinęś* ‘novaca’, *śuōsida*, *śvidęk*, komp. *stęriši* (u Jelovcu: *starięši*), komp. *nzięśq*, komp. *višiši*, L sg. *nq sęnci*, L sg. *nq śpęreti*, komp. *kręčiši*, komp. *tędiši*, *űvik* (pokraćeno), *puōlik* ‘pokraj’, *dólį*, *góri*, *śmijęti sę*, *Lipugłqęcani* ‘Lepoglavčani (stanovnici Lepoglave, nedalekog mjesta)’, I pl. *cipmł* (pokraćeno pred akutom), I pl. *ričmł* (pokraćeno pred akutom), r. pr. *ubrizęvęli* ‘obrezivali’, L pl. *pólį* ‘poljima’, *prępuvist* ‘pripovijest’ (zanaglasno pokraćeno), prez. *biži*, *člęvik*, I sg. *diętum*, dem. *dięęcę*, *űliŋę* ‘proljeće’, *űliŋęśni* ‘proljetni’, L pl. (*nq*) *stinęj* ‘na zidovima’, *brizęčq* ‘brezova šiba’, prez. *premini* (pokraćeno pred akutom), *puđiŋęnq*, ‘podijeljena’ (pokraćeno pred akutom), *vidrięq* ‘vjedro’, *űni* ‘vani’, *Śtiŋęnq* ‘ženski oblik imena Stjepan’, D sg. *glęvi*, L sg. *űxi*, L pl. *űxi*, L sg. *timeni*, L sg. *nq nęgi*, D *męni*, L sg. *kuriti* ‘koritu’, L sg. (*pu*) *čęsniki*

¹⁶ uz *vudięr*

- *a* u nenaglašenom položaju > *i* – r. pr. *iši* ‘išao’, *mōgi* ‘mogao’, *zdīgi* ‘di-gao’, *nēsi* ‘nosio’, *rāsi* ‘rastao’, *lēgi* ‘legao’, *pusiēki* ‘posjekao’, *pēki* ‘pekao’, *zmōki se* ‘smočio se, pokisao’, *šipitnāti* ‘šapnuti’, *vmiknāti (se)* ‘maknuti (se)’, *lažlīvic*, *pūcik* (dem. od *pūca*) ‘djevojčica’, *klasīnic* ‘kukuruzni klip bez zrnja’, N pl. *žijāle* ‘žetelice’, *lūōčic* ‘gudalo’, *vōlik* (dem. od *vōl*), (*dumāči*) *ōčiki* ‘konobari na svadbi’, *pixāti* ‘dirati’, *lākit*, *pālic*, *přstik*, *ščignāti* ‘stipnuti’, *ōtudik* ‘otuda’, *cicāti* ‘sisati’, *dinis* ‘danas’, *bidin* ‘badan’, *dēdik*, *dēčic* ‘dječak’, *lōcin* ‘lucanj’, *lāgif* ‘lagav, bačva’, *žākil* ‘vreća’, *cvīrik* ‘čvarak’, *bitvō* ‘stabljika kukuruza’, komp. *kisnēje* ‘kasnije’, *kōzik* ‘kozlič’, *cljzik* ‘konjić’, *icik* ‘telić’, G pl. *jājic*, *bizguōvic*||*mizguōvic* ‘bazga’, *mixin* ‘mahovina’, prez. sg. 3. *cvitē* ‘cvate’, *vōzil* ‘uzao’, G sg. *dižžā*, N pl. *dižži*, *dinī se* ‘dani se’, *sēdim*, *ōsim*, *jēdinājst*, *ōsimnājst*, *luōrbik* ‘lovor’, *čēsnik* ‘češnjak’, *vūgrik* ‘krastavac’, *uōtiščik* ‘prvi jutarnji obrok kojim se prestaje biti natašte’.

Od navedenoga osnovnog razvoja postoje i odstupanja.

Na mjestu kratkog jata dolazi otvoreno *e*, refleks polaznih *e* i *ē*, u *dēver*, *vēverica*, *vretenu* ‘vreteno’. Jat je dao *a*, *ā* u *nādre* ‘njedra’, *jāzvinā* (u Jelovcu: *jāzbinā*). Ikavizam je *tirāti*. U ‘streha’ dolazi kratko *o*, refleks polaznih kratkih *o*, *o* i *!*: *strōxa* (u Jelovcu nenaglašeno: *nāstrušik*); tu možda i nije riječ o polaznome jatu. Prijedlog ‘pred’ i prefiks ‘pre-’ nemaju refleks jata u *prēd (me)*, *prēdēl* ‘pregrada u škrinji’ (ali npr. *prīelās* ‘mjesto gdje se rijeka može pregaziti, brod’).

Polazno dugi jat pokraćen je u *slēči* (u Jelovcu: *slēčti*), *slēkla*, *slēčemu*; *vlēči* (u Jelovcu: *vlēčti*), prez. *vlēčedu*, r. pr. *vlēki* ‘vukao’. Polazno kratki jat produljen je u *dīesti* ‘djete, staviti’, *bīēžāti* i oblicima (npr. r. pr. *bīēžā*, imp. *bīēži*), *brīēžā* ‘breza’.

S fonemima *īē*, *e*, refleksima jata i šva, zabilježeno je više riječi stranog porijekla: *rēklic* ‘ženska bluza’, *mārelu* ‘kišobran’, *bēršlin* ‘duguljasta kobasica’, *guriēl* ‘okovratnik’, *tanīer*, *kriēnec* ‘vijenac’, *grīes* ‘sprud’, pa i novije *rakīeta* ‘protugradna raketa’. Nejasne su etimologije: *tīeskāč* ‘djetlić’ – prema Bezlaju vjerojatno od **teskāti*, dem. od **tesāti*, no *īē* u govoru Voće nije refleks *e*, nego jata i šva; *plīesnica* ‘bočna daska na postelji’; *puvīēznāti* ‘staviti pod koš ili sl. predmet otvorenom stranom okrenut prema dolje (obično o kvočki)’; *gviērc* ‘papar’; *pālie* ‘opet’.

Neka odstupanja polaznoga šva od opisanog razvoja većinom su karakteristična i za šire područje. Tako je *ā* > *ā*, *a* > *a* u *tāst*, *tāščā*, *lāš*, r. pr. f. *lāgala*. Slijed *vā-*, *vā-* u inicijalnom položaju dao je *vū-*, *vu-*: *vūš* ‘uš’, *vūm*||*vūn* ‘van’, *vūni* ‘vani’, *Vuzin*||*Vuzim* ‘Vazam’. Vokal *ī* u *šif* ‘šav’, N pl. *šivi* izveden je iz osnove **ši-*.

Prijedlog i prefiks *sə(-) > zu(-)* ispred *s, š, z* (vjerojatno i *ž*, za što u građi nije bilo potvrde): *zu slāmu* 'sa slamom', *zu stāru* 'sa starom', *zu zvirē* 's izvora', *zušiti* 'sašiti'. Pred drugim je glasovima *sə(-) > z* (ispred bezvučnih *> s*): *z vūxi*, *z rukāmi*, prez. *skrīvļe*, *z mēnum*, *s tōbum* (ovamo vjerojatno pripada i *zdīči*, *zdignāti*), a tako i *iz(-) > zlls*: *zrāsti* 'izrasti', *scijēni* 'iscijeden(i)', *stirati* 'istjerati'. No, različit razvoj dvaju prefiksa: (**sən- >*) *sə- > zə-* (naglašeno) || *zu-* (nenaglašeno), prema (**jəz- >*) *iz- > z-* (ispred bezvučnih: *s-*) zabilježen je ispred *p – zōpēti* 'speti (npr. kravu)', *zuprāti* 'sprati', prema npr. *splāviti* 'isplahnuti, isprati', *spēči* 'ispeći'. Čini se da se na taj način barem dijelom čuva razlika između spomenutih dvaju prefiksa, koja se inače i u ovome govoru, kao i u mnogim drugim kajkavskim i nekim čakavskim govorima, dokida gubljenjem inicijalnoga *i* u prefiksu *iz-*.

U pridjevu 'lak(i)' na mjestu šva je otvoreno *ē*, refleks polaznih *e* i *ē*: *lēfki*. U 'zaova' na mjestu šva je *o*, refleks polaznih *o*, *o* i *l*: *zōvicā* – ili i tu treba pretpostaviti koji drugi polazni vokal; ista je osnova i u *zōfk* 'mužev brat', gdje je vjerojatno došlo do ispadanja refleksa šva i potom zamjene *v > f* ispred bezvučnog suglasnika.

Sekundarno, redovito nenaglašeno, šva ispred *r* nije dalo *i*, već *ē*: *grāber* 'grab', *vēter*, pridj. *dōber*. Pritom nije jasno je li to poseban razvoj zbog toga što je riječ o sekundarnom vokalu ili je pojava distribucijski uvjetovana – sonantom *r*. Sekundarno šva u nenagl. obliku l. l. prezenta pom. glag. 'biti' dalo je *ā*: *sāmlsān* (neg. *sāmlsān nīē*); isto i u *mōzqk*, što je možda leksička inovacija u odnosu na starije *mužžāni*. Vokal *ā* na mjestu nenaglašenog šva dolazi i u nazivima za mjesece *sīcāj*, *ōžujāk*, *līpāj*, *sīpāj*, *rūjan*, prema regularnome refleksu u *prusīnic* 'prosinac', *trqvin*, *svībin*. I kod naziva za mjesece neregularan refleks šva možda svjedoči o tome da je riječ o leksičkim inovacijama u odnosu na starije nazive koje govornici danas eventualno pamte, ali ih u komunikaciji ne upotrebljavaju.

Refleksi šva dolaze i u toponimu i odgovarajućem etniku nedalekoga mjesta Bednje: *Bēdja*, *Bidljāščari* 'Bednjanci'. Nije sigurno je li riječ o refleksu šva u ultimim mikrotoponima *Šābac*, L. sg. *f Šābaci*.

U deklinaciji imenice *pēs* šva se u slabom položaju izgubilo, za razliku od onih kajkavskih i čakavskih govora u kojima je imalo razvoj kao u jakom položaju: G sg. *psā*, D *psū*... Pojava postoji i u više drugih govora na krajnjem sjeverozapadu – npr. u Bednji, Humu na Sutli, Kumrovcu. No, u dem. *pēsik* 'psić' razvoj šva je kao u jakom položaju, a takav je i akcent.

U *mēlin||mēlim* 'mlin' na mjestu šva je *ē*, vjerojatno analogijom prema prezentskoj osnovi glagola 'mljeti' **mel-*. U mikrotoponimu *Pud mēlnum* iz ulime je ispalo *i*, kao da je riječ o refleksu šva; u apelativu do ispadanja ne dolazi:

G sg. *mělinā*. Refleks šva ispaao je i u *vūjc* ‘ujak’, *škluōjc* ‘komad sušenoga voća’, *gāj̃k* ‘ganjak, trijem’; vjerojatno i u navesku *-jk* u mjesnim prilozima, npr. *tuōjk* ‘tuda’, *šępusuōjk* ‘posvuda’. Analogijom prema šva isti razvoj ima i polazno *ę* u *zěj̃c* ‘zec’. U *vuōsk* ‘vosak’ nije umetnuto sekundarno šva ili je njegov refleks ispaao.

Polazni dugi *ē* i *ĕ* izjednačili su se u fonemu *ē* u naglašenom i nenaglašenom slogu; kratki *e* i *ę* u *ę* također u naglašenom i nenaglašenom slogu. Na njihove reflekse ne djeluju distribucijska ograničenja.

- *ē* > *ē* – prez. sg. 3. *ženē* ‘goni’, N pl. *rešęta*, N pl. *rębra*, N pl. *imęna*, zb. im. *lajtę*, *gręben*, prez. sg. 3. *pečę*, G pl. *ramęn*, *męla* ‘brašno’, prez. sg. *dęmłdęn*, *dęš*, *dę* ‘dodem...’, prez. pl. 3. *nešędu*, D pl. *łudęm*, *čęp* ‘kći’, *jęšęjnski*, *tęčik* ‘tetak’ (u Jelovcu: *tęčin*), *žęjnska*, *dębęli*, prez. pl. 1. *peręmu*, *pęrę*, t. pr. *pudilęna*, prez. sg. 3. *žęrę*, *učmęni* ‘ječmeni’, prez. sg. 3. *pečę*, *vęčęrę*, *rašę* ‘bodljike na žitnom klasu, osje’, *jęš* ‘jež’, *męt* ‘med’, *dębęlęk* ‘deblo’, *jęlę* (lljęlę), prez. pl. 1. *beręmu*, *zęlję*, pridj. *zęlsku* ‘koje je od kupusa’, *kuręjncik* ‘obična (narančasta) mrkva’, prez. pl. 1. *pletęmu*, *lęt* ‘led’, *vęšęlję*, *šęst*, N pl. *vęslicę* ‘alat za vađenje iz peći, uži lopar’, N pl. *stęgna*, pl. t. m. *stępki* ‘mlačenica’
- *ĕ* > *ē* – *lęčę*, *zęba*, *ręp*, r. pr. *zvęzę* ‘svezao’, *plęčę*, pl. t. n. *jętra*, *prijęjti* ‘primiti, prihvatiti’, *zęjti* ‘uzeti’, *pu bizęčki* ‘bježeći, trčęći’, prez. *sęjđę* ‘sjedne’, *klęčęti*, *svęti*, *svętęk* ‘blagdan’, G sg. *sęstrę*, *zętęc* ‘kumče’, *klęjti* ‘kleti’, *gręda*, *tręsti*, prez. pl. 1. *tręsęmu*, pridj. *budęčę* ‘koja bude (obično o kravi)’, *zęję* ‘zed’, *zęjnlzęjim* ‘zedan’, *guvędina*, *męsu*, *putęgnęti*, sup. *zęt*, *zętvę*, *pučęjti* ‘početi’, prez. sg. 3. *pręjđęllpręję* (u Jelovcu: *pręđę*) ‘prede’, *puzępsti* ‘opezsti (o biljkama)’, prez. sg. 3. *zębę* (*mę*), *pętęk*, *męfki* ‘mek(i)’, *pęt*, G sg. f. *ję* ‘nje’, G sg. f. *tę*, G pl. *pinęs* ‘novaca’; ovamo vjerojatno pripada i *ręška* ‘pukotina’
- *e* > *ę* – A pl. *dīlę* ‘dijelove’, A pl. *kuję*, *ręšętu* ‘rešeto’, *učmęnllučmęm* ‘ječam’, *męlik* ‘najfinije brašno’, *čęsnik* ‘češnjak’, *sę* ‘sve’, *plęsti*, *vęčęr* (m.), *vęlęki*, G *męnę*, *tębę*, G *čęsa*, *vę* ‘sad’, *vęzđę* ‘sad’, *ščęrę* ‘jučer’, prez. *vęlę* ‘valja’, *sęsti* ‘sjesti’, *pęrut* ‘krilo’, *vęčęrę*, *kąmęmllkąmęn* ‘kamen; brus’, *męjęš*, *męnık* ‘međaš’, *snuōpję*, *pęlęti*, *tęlę*, *jęlęn*, prez. pl. 3. *beręmu*, *sęlō*, *vęšęlję*, r. pr. *ząklęnęli* ‘zaključali’, *nąperiti* ‘udjenuti (o igli)’; pokraćeno u zanaglasnom položaju: *kōręn* ‘korijen; žuta mrkva’
- *ę* > *ę* – *dītę*, *męfka* ‘meka’, prez. sg. 3. *jęmlę* ‘uzima’, im. *zęt*, r. pr. *klę* ‘kleo’, *dętęlę* ‘djatelina’, N pl. *brąnę*, inf. *zęti*, *pręsti*, *tjędinlltjędim* ‘tjedan’, *vęč* ‘više’, *sřęčin* ‘sretan’, *jędriku* ‘jezgra (obično o koštunjičavom voću)’, *tęlę*; ovamo vjerojatno pripada i *ręžica* ‘vrsta žabe’; nenagl. oblici za-

mjenica *mę, tę, sę, jezik, jęmąti* ‘uzimati’, *stęgnó, viǵlęt* ‘ogledalo’, *simę* ‘sjeme’, N pl. *róczę* ‘ručke’, *żrębę, wimę, mezdrię* ‘drvenaste pregrade u jezgri oraha’, *peǰǰǰ* ‘grbica, mjernik (vrsta gusjenice)’, *repǰǰǰ* ‘repatica (zvijezda)’, *pienęs* ‘novac’, *kóǰǰni (póǰt)*; pokraćeno u zanaglasnom položaju: *pǰmęt*, r. pr. *póczę, póczęǰǰ, dęvęt, dęsęt*; svi polazno dugi nenaglašeni nastavci, npr. G sg. *glǰvę, G sg. ruǰkę, prez. pl. 3. mlǰtę*.

Primjeri duženja polaznoga kratkog *e* u korijenu riječi – *lęći, męǰǰ, nębu, umęǰk* ‘kosina na međi’, sup. *ględęt*.

U *męsíc* ‘mjesec’ na mjestu *ę* je refleks šva. Slično tomu, u zb. imenici *kǰmęǰęǰǰkǰmęǰęǰ* refleks dugoga šva (*ię*) dolazi na mjestu polaznoga *e* (ali ne i u *kǰmęǰmǰǰkǰmęǰn* ‘kamen; brus’).

U r. pr. *prijǰ* ‘primio’ *ę > ǰ* iz palatolog sonanta *j*. U *ubęčǰǰti* fonem *ę* nije refleks pretpostavljenoga polaznog jata, nego *e* i *ę*.

U *uǰmęǰnǰǰuǰmęǰm* ‘ječam’ (i pridjev *uǰmęǰni* ‘ječmeni’) na mjestu nenaglašena *ę* dolazi refleks *ǰ*, ako se polazi od *ęčǰmy, ili *u* treba izvoditi iz polaznoga *ǰ* (Skok s. v. *jęčǰam* korijen **ęk-* prijevojem povezuje s korijenom **ǰk-*, kao u *ǰkoty* i *paǰk*). Ako je riječ o polaznome *ǰ*, treba primijetiti da je u tom slučaju izostalo protetsko *v*, inače u ovom govoru u toj poziciji uobičajeno. U *jǰstrup* ‘jastreb’ *u* je vjerojatno od polaznoga *ǰ* (Skok s. v. *jǰstręb* navodi tumačenja nekih etimologa (Lang) kako je riječ o rijetkome sufiksu *-ębǰ* ili u prijevoju *-ǰbǰ*, kao u *golub*; Bezljaj s. v. *jǰstręb* također navodi spomenute sufikse te donosi i pretpostavljeni lik *(*j*)*astrǰbǰ*).

Fonemi *ę, ę* dolaze i u posuđenicama, npr. *ręǰmǰǰ* ‘maslačak’, *bęǰęk* ‘bolest’, *bęǰęǰin* ‘bolestan’; ovamo vjerojatno pripada i *żvębǰ* ‘čavao’¹⁷. Nejasna je etimologija u *lęǰǰǰǰ* ‘perunika’¹⁸, *snęǰǰǰ* ‘vrsta ljekovite trave’, *pǰęf* ‘panj’, *tuvękǰ* ‘tu’.

Polazni *a, ǰ*, u uvjetima bez distribucijskih ograničenja, dali su malo velarizirane vokale *ǰ, ǰ*, jednako u naglašenom i u nenaglašenom slogu. Kako se vidi, polazni se *ǰ, a* nisu prema kvantiteti rascijepili na vokale različite kvalitete.

- *ǰ > ǰ* – *klǰs, mǰst, glǰt* ‘glad’, *jǰ(ǰǰǰs), xrǰst, lǰs* ‘vlas’, *kvǰs, kumǰt* ‘komad’, *svǰk* ‘sestrin muž’, *plǰt* ‘površina, brijeg s vinogradima’, *glǰvǰǰ*, prez. *plǰvi* ‘ispire’, zb. im. *skǰǰę* (prema *skǰǰǰ* ‘trijeska’), *trǰǰnik* ‘travnjak, livada’, G pl. *zubǰǰ* ‘grabalja’, G pl. *lupǰt* ‘lopǰtǰ’, *bǰǰpski* ‘ženski’, *xlǰǰpic* ‘naprava za skidanje čizama; naprava koja sprečava da kola idu nizbrdo natraške’, *pǰsti sę*, N pl. *prǰǰǰǰ* ‘prasci’, *mǰǰǰkǰ* ‘mačka (ženka)’,

¹⁷ u istom značenju i *čǰbil*

¹⁸ usp. i *bęǰǰǰ lęǰǰǰǰ* ‘liljan’

jājce, *plāvati* ‘plivati’, pl. t. f. *sāni* ‘saonice’, *škulāric* ‘đak’, *jeđnāku* ‘ravno’, *kāčini* ‘zmijin, zmijski’, *mrtvōc*, prez. sg. 3. *upādnē* ‘padne’, *rāsti*, *brāčq*, *zdāvik* ‘vjenčanje’, *zādrugq* ‘trgovina’, prez. pl. 3. *pāzidu*; ovamo vjerojatno ide i *žālic*; *vāpnō*, N pl. *žgānci*, *brānq*, *brāzdq*, *plātnō*, N pl. *skuxāči* ‘lonci za kuhanje’, *mlātiti*, *trāčiti* ‘ići po čijem tragu’, *puzābiti* ‘zaboraviti’, *ukāpāti* ‘okapati’, prez. pl. 3. *pāsēdu se*, *bāricq* ‘tratinčica’, *nāpujišče* ‘pojilište’, *zāvēs* ‘zasun’

- *a > a* – *kā* ‘što’, *prāk* ‘prag’, *brāt*, *bāt* ‘čekić’, *tāmlltān* ‘tamo’, *vřāziti* ‘ozlijediti’, *gājti* ‘vrsta zmiije (vjerojatno guž)’, G sg. *ugjā* ‘ognja’, G sg. *rebrā*, N pl. *dřvq*, *trīeskq*, *krāvq*, *bābq*, *nāpxāti*, prez. *nāpšēm* ‘natrpati, nagurati’, *gāte* ‘gaće (muške)’, *plāmin* ‘plamen’, *spāti* ‘spavati’, *lupātq*, pl. t. f. *zubāče* ‘grablje’, *dujāčq* ‘posuda u koju se muze’, *peļāti* ‘voditi; voziti’, *stāti se* ‘zgrušati se, skiseliti se (o mlijeku)’, *kuzāraq* ‘drveni kozlic za piljenje drva’, *rāstafčicq* ‘mali kup od snopova žita (kod žetve)’, N sg. f. *rāmā* ‘rame’, *lākit* ‘lakat’, *upāsti* ‘pasti’, *žālust*, *fkāniti* ‘prevariti’, *lāgif* ‘bačva’, *žākil* ‘vreća’, *pujātq* ‘staja’¹⁹, *lāčin* ‘gladan’, *kāčq* ‘zmiija’, *prāžiti* ‘pržiti (samo o bundevinim košticama)’²⁰, *plāviti* ‘ispirati’, *magdālicq* ‘marelica’, *mlātīvq*, *šjāq* ‘šija’, *zašlāfran* ‘brbljav, pretjerano govornjiv’, *slāprtik* ‘pokvareno jaje’ (u istom značenju i: *slāpac*).

Uz palatalni sonant *j* fonemi *ā*, *a* u naglašenom i nenaglašenom položaju zamjenjuju se fonemima *ē*, *e* – *jēsčericq* ‘gušterica’, *zējtrik* ‘doručak’, *zējc* ‘zec’, *zējicq* ‘zečica’, dem. *zējčik*, *jēsēn* ‘jasen’, *jēsēnuōvic*, pridj. *jēsēnuvu* (*driēvu*), *dēj* ‘da’. Superlativni prefiks zabilježen je u objema varijantama: *nēj-llnāj-*, npr. *nējbōlšillnājbōlši*. Ista je zamjena provedena i uz palatale *ž* i *ļ* u *žerēču* ‘užareno’, *xilēditi* ‘hiljaditi, tisućiti’, a provodi se i u prefiksu *raz-* > *rež-* (fonetski [rez-] ispred sloga *s* i ili *e*): *rešpēlu* ‘raspelo’, t. pr. *rezdilēnq*, *rezišlq se* ‘rastavila se’.

Prefiks koji označava starost jest *pre-*, npr. *prevmuk* (u Jelovcu *pra-* – *prāvmuk*).

S fonemima *ā*, *a* postoje brojne posuđenice, npr. *fālāčik* ‘komadić’, *kāvq*, *bājdlik* ‘vrsta zemljane posude’, *dijāk* ‘đak’, *fāl* ‘jeftin’, *zāmin* ‘ispit iz kateheze za mladence prije vjenčanja’, *jānzvve* ‘vino blagoslovljeno na vjenčanju’, *lājpp* ‘prsluk’, *māntlin*, *glāžuvina* ‘staklo’, *glāš* ‘boca’, *flāšq* ‘boca’, *šājba* ‘prozorsko staklo’, *rājs* ‘riža’, *šālātq*, *gājik* ‘trijem’, *šājka* ‘vrsta riječnog čamca’, *vārus* ‘grad’, zb. im. *flāčje* ‘tekstilni predmeti, komadi odjeće’, *tācq* ‘noga’, *špāmpet* ‘krevet’, *nājglq* ‘posuda’, *bāguš* ‘duhan s dna lule’, *rāxq* ‘dulja drvena palica (obično za tresenje voća)’, *plātnik* ‘list papira’, *cvāj* ‘uteg na zidnom satu’.

Javlja se u toponimima, npr. *Vārdš* ‘Varaždin’ (za razliku od apelativa *vārus* ‘grad’), *Šābac* (lokalni mikrotoponim).

¹⁹ starije, uz novije *štāq*

²⁰ npr. *prāžiti mlētē kuščice v mēlini*

Upitno je porijeklo fonema $\bar{a}$, $\bar{q}$ u riječima: *č̑k* ‘pijuk, kramp’, *vugȓt* ‘voćnjak’, N pl. *č̑mi* ‘trnci’²¹, *škȓbut* ‘šumska biljka povijuša, pavit’, *t̑jk̑* ‘mlaka, lokva’, ⁺*b̑rn̑||b̑rn̑*²², dem. *b̑rnica* ‘mlaka (stariji naziv); vrsta jednostavnoga riječnog čamca’²³, *kus̑n* ‘želudac kod peradi’, ⁺*x̑p̑k* ‘mladić od 12 do 18 godina’, *siȓtk̑* ‘sirutka’, *šl̑p̑c* ‘povučeno i nekomunikativno dijete školske dobi’, *paj̑č̑* ‘posuda kroz koju se ulijeva vino u bačvu, lakom(n)ica’.

Nije zabilježena zamjena $a > e$ u proklitikama i prefiksima – pojava česta u sjeverozapadnim govorima, npr. u Bednji.

U uvjetima u kojima ne djeluju distribucijska ograničenja, polazni dugi i kratki vokali o , $\bar{o}$ i l izjednačeni su: u dugom naglašenom i dugom nenaglašenom slogu dali su diftong $u\bar{o}$, u kratkom naglašenom slogu zatvoreno o , a u nenaglašenom slogu u , što je i refleks polaznoga u .

- $\bar{o} > u\bar{o}$ – inf. *dȗjti*, prez. *dȗjđe*, *kȗž̑*, *gnȗj*, *nȗs*, *rȗk* ‘rog’, *zȗp* ‘zob’, *kȗs*, *kȗst*, *drȗp* ‘drob, trbuh; organi u trbušnoj šupljini’, GLI pl. *nȗfti*, G pl. *nȗk* ‘nógu’, *nȗč̑*, *sȗl*, *skȗl̑k̑* ‘mrtvački kovčeg, lijes’, pridj. *bū̑si*, *spȗdni* ‘donji’, G pl. *nȗž̑f*, G pl. *luncȗf*, zb. im. *rȗž̑ž̑*, *kȗč̑k̑* ‘svinjac’, *sirȗvu* ‘sirovo’, zb. im. *snȗp̑je*, *kȗzi* ‘kozji’, *ȗs||jȗs*, *kȗl̑*, *svȗra*, D pl. *kȗȗm*, D pl. *vulȗm||vulȗn*, *skȗȓc* ‘čvorak’, *kvȗčk̑*, *kȗra*, *xȗjk̑* ‘jela’, *tupȗl̑*, zb. im. *grȗzdje*, *pȗri* (*l̑k*), *skȗl̑*, *skȗlnik* ‘učitelj’, *skȗlnikȗvic̑* ‘učiteljica’, *ȗštri*, *stȗ*, *fnȗč̑*, *nicȗj* ‘noćas’, *snȗč̑k̑* ‘sinoć’, prijedl. *naprȗtif* ‘prema’²⁴, *šmigȗc* ‘jaglac’, *dȗp* ‘doba’, *pȗdna* ‘dno’
- $o > \bar{o}$ u naglašenom položaju, osim ispred nazala – G sg. *s̑li*, *m̑k̑*, sup. *oȓt*, *j̑tk̑*, *peȓ*, *bitv̑*, *k̑pam*, *m̑tik̑*, *sn̑p*, prez. *p̑č̑nemu*, *k̑z̑*, *v̑l*, *k̑kuš*, *k̑kut*, *puz̑j* ‘zmaј’, pridj. *biz̑f* ‘bazgov’, prez. *z̑ridu s̑*, *put̑k*, *m̑ȓje*, *k̑l̑dni p̑st* ‘Badnjak’²⁵, *v̑lik*, *op̑ra*, prez. *m̑ȓe*, *m̑ti* ‘možda’, *č̑l̑*, *ob̑ȓf* (f.) ‘obrva’, prez. pl. 1. *gl̑d̑m̑*, prez. pl. 2. *guv̑rite*, N pl. *k̑sti*, *rȇbȓ*, prez. pl. 1. *d̑m̑*, r. pr. *d̑ši*, *st̑gn̑*, *č̑l̑vik*, prez. sg. 2. *m̑liš*, *pȓsiš*, pl. t. *g̑sti* ‘svadba’, *pl̑tn̑*, *dim̑* (*iti*), *kȓf*, *p̑st̑l̑*, *st̑l*, *n̑š*, *k̑l*, *ȓz̑g̑* ‘trsova grana’

²¹ npr. u rečenici: *T̑k mi j̑ z̑m̑ k̑ m̑ č̑mi ugȓđ̑du*.

²² znakom ⁺ označene su riječi iz starijega leksičkog fonda, koje izlaze iz upotrebe

²³ npr. u rečenici: *Idi na b̑rnu n̑g̑ pȓt*.

²⁴ npr. *id̑š naprȗtif̑im* ‘ideš prema njima’

²⁵ u nazivu *k̑l̑dni p̑st* za Badnjak, odnosno za dan posta uoči Božića, posredno je sačuvan stari naziv za sâm Božić, kao dan od kojega se u starije doba računao početak nove godine – (usp. Skok s. v. *kol̑da*: »stoslav. *kol̑da* ‘nova godina’«); Božić (*Bužić*) danas se više ne naziva pretpostavljeno *Koleda* ili sl.; ista se osnova sačuvala i u nazivu za kruh koji se tada peče: *k̑l̑du* (sr. r.)

- *o > u* u nenaglašenom položaju – *dvurišće*, *pućek*, *utpīrāti*, prez. *guri*, *ugin* ‘oganj’, *lupār*, *kuvāč*, *želēzu*, *visuk*, *budēčq* ‘koja bude (npr. krava)’, prez. pl. 1. *dilīmu*, *xrānimu*, *siejamu*, *vuzēnēmu* ‘utjeramo’, *nēbremu* ‘ne možemo’, *dinēmu*, *pukluniti se* ‘pozdraviti’, N sg. *situ*, N sg. *rešetu*, N sg. *kuritu*, N sg. *mēsu*, *dutučiti* ‘dotočiti’, *ubēt* ‘objed’, *prudāti*, prijedl. *ud* ‘od’ (npr. *ud glādq*, *ud vulq*), *urāti*, I pl. *z rugmī*, N sg. *žitu*, *pugulīje* ‘listovi u koje je uvijen kukuruzni klip’, *kupāti* ‘kopati’, *kākvu* ‘kakvo’, *dēlu* ‘djelo; posao’, *kubīlq*, *kupitu*, *dumāču vrāčtvu* ‘domaći lijek’, G sg. *stulq*, G sg. *nuzq*, N sg. *tiēlu*, *nusnica*, *muzēl*, N sg. *vūxu* ‘uho’, G sg. m. i sr. *črnuq*, L pl. *na nugāj*, *upāsti*, *učq* ‘otac’, *mulīti*, *prusiti*, *puznāti*, *žglust*, N sg. *dēčku*, *uzūti* ‘izuti’, *puplāt* ‘potplat’, *kutēl*, N pl. *kruvi*
- *ō > uō*, osim uz nazale – *hūōčic* ‘gudalo’, *zuōp* ‘zub’, pl. t. *zuōbi* ‘usta’, *želuōdic*, *ruōkq*, I sg. f. *z jednuō čerjuō*, I sg. *vuduō*, *ruōbēc*, *kuōt*, *sūōk* ‘komad drva za loženje peći’, zb. im. *pruōtje*, f. *kluōp* ‘klupa’, *pusuōdq* ‘posuda; posude’, *guōbic* ‘njuška’, *ruōžq* ‘krijesta’, *guōska*, *xruōš* ‘hrušt’, *guōsenica*, prez. sg. 3. *puōči* ‘pukne’, *zgruōbiti*, *puōgq* ‘duga’, *sūōsēt*, *sūōsidq*, *pusuōditi*, *vūōžl* ‘uzeta’, *buōbin*, *sūōdēc*, *sūōt*, pridj. *vrūōču*, pril. *vrūōčē*, pridj. *tuōpu*, *tuōjk* ‘tuda’, *sepusuōjk* ‘posvuda’, I sg. *s krvjūō*, I sg. *s kukušjūō*; ovamo vjerojatno i *uruōdje* ‘oruđe, alat’
- *o > o*, u naglašenom položaju, osim uz nazale – *kōcq se*, *čōbq* ‘usnica’, *rōbačq* ‘košulja’, *vōgil* ‘ugao’, *ublōk* ‘prozor’, *vōglēn* ‘ugljen’, *spōkati* ‘iščupati’, *lōcin* ‘lucanj (na trsu)’, *jīdō* ‘jedu’, prez. pl. 3. *bōdu*, N pl. *rōčē* ‘ručke’, dem. *gōsik* ‘gušče’, *xōstq* ‘suma’, *pōčiti* ‘puknuti’, *gōbq* ‘gljiva; guba’, *tōčq*, *vōzil* ‘uzao’, f. *klōpkq* ‘klupko’, A sg. f. *sestrō*, *šqlāto*, pl. t. f. *gōsl’illgōsli* ‘gusle, violina’, prez. pl. 3. *dādq*, *grādīdq* ‘grade’
- *o > u* u nenaglašenom položaju – r. pr. pl. m. *zgručīli se*, zb. im. *sukuvērije*, A sg. f. *na pāšu*, *glqvu*, *krqvu*, I sg. *glqvu*, *māmu*, *xīžicu*, *jābuku*, *īglu*, L pl. *na drugāj* ‘na nosilima’, pl. t. f. *zubqčē* ‘grablje’, *pērut* ‘krilo’, *gusqk*, *gōlup* (pokraćeno *ō* u zanaglasnom položaju), *subōtq*, *guslār* ‘guslač, violinist’, *ōtkut* ‘otkuda; odakle’, prez. pl. 3. *mōredu*, *puvīēdqdu*, *mēčēdu se* ‘hrvu se’, *pustīdu*, *pūščqdu*, *džžīdu*, *dinēdu* ‘djenu’, *zīmēdu* ‘uzmu’, *īdu*, *dēdu* ‘dođu’, *iščēdu*, *nešēdu*, *dubqvlqdu* ‘dobivaju’, pril. sad. *īdučīllīduč* (pokraćeno *ō* u zanaglasnom položaju) ‘usput’; ovamo možda i *skrqbut* ‘pavit (šumska biljka povijua)’
- *ī > uō* – *duōgi* ‘dug(i)’, *sūōzq*, m. *žūōč*, *kuōk*, *stuōp*, *guōt* ‘vrat’, *vuōk*, *puōš* ‘puž’, G pl. *buōx*, *duōpsti*, prez. sg. 3. *duōbē*, *žūōti*
- *l > o*, u naglašenom položaju, osim uz nazale – *pōx*, pridj. *pōxufski*, *bōxq*, komp. *dōkšī* ‘duži’
- *l > u* u nenaglašenom položaju – *dužīnq*, *jābukq*

Izvan položaja s distribucijskim ograničenjima vrijede, dakle, sljedeće jednadžbe razvoja polaznih vokala:

- u dugom naglašenom i nenaglašenom slogu: ($\bar{o} = \bar{q} = \bar{l}$) > $u\bar{o}$
- u kratkom naglašenom slogu: ($o = q = l$) > o
- u nenaglašenom slogu: ($o = q = l$) > $u < u$.

Dugo je $\bar{o}$ dalo monoftonški refleks $\bar{o}$, redovito akutski intoniran, u otvorenoj ultimi jednosložnih (kontrahiranih i nekontrahiranih) oblika zamjenica u A i I f.: A sg. f. *svô* 'svoju', I sg. f. *tvô* 'tvojom', I sg. f. *tô* 'tom'; kao dio složenice i u *Sôsvetę* 'Svi sveti (blagdan)'.²⁶

Spomenute jednadžbe vrijede kad se ne radi o dodiru s nazalnim suglasnicima. Razvoj vokala o i l uz nazale čini ovaj govor specifičnim u okviru cjeline hrvatskoga jezičnog područja, dovodeći ga u vezu s nekim udaljenim hrvatskim govorima, a ujedno svjedočeći o kronologiji vokalskih promjena u govoru samome. Susjedstvo s nazalima na razvoj o s jedne te q i l s druge strane imalo je različit utjecaj, pri čemu je i kvantiteta različito uključena u promjene, a različit je i odnos spomenutih vokala prema poziciji nazala.

Nazalni suglasnici ne djeluju na razvoj dugoga $\bar{o}$ – njegov je refleks jednak ($u\bar{o}$) bez obzira na fonološko okruženje. Zatvoreno o , refleks kratkoga o , ispred nazala zamijenjen je vokalom u . Ta zamjena u stražnjem vokalskom nizu pandan je zamjeni zatvorenoga e , refleksa kratkih $ě$ i a , ispred nazala vokalom i u prednjem vokalskom nizu. Dakle, na reflekse vokala $ě$, a i o , i to kratkih, nazal koji slijedi djelovao je tako što je uzrokovao njihovo zatvaranje.

Kod refleksa q i l situacija je drugačija. Nazali su na te vokale utjecali neovisno o njihovoj kvantiteti i neovisno o rasporedu (ispred ~ iza). Dodir s nazalima, bez obzira na to nalaze li se ispred ili iza njih, na reflekse q i l djelovao je u suprotnom smjeru – u smjeru otvaranja. Tako umjesto refleksa o za kratke naglašene q i l uz nazale dolazi a , koji je ujedno refleks polaznoga kratkog a . Umjesto diftonga $u\bar{o}$ za duge naglašene i duge nenaglašene $\bar{q} = \bar{l}$ uz nazale dolazi dugo $\bar{a}$, koji je ujedno refleks polaznoga dugog $\bar{a}$.

- $o > u$ u naglašenom položaju ispred nazala – *kùj*, I sg. *kujùm*, D pl. *bìkùml|bìkùn*, DL *kùmu* 'komu; čemu'²⁶; D sg. *tùmu* 'tomu' (: N sg. *tuô*), *ùni* 'oni', *ùndq*, *dùmq* (*biti*)
- $\bar{q} > \bar{a}$ uz nazale – *mâtiti se* 'igrati se (o djeci)', prez. pl. 3. *mâtidu se*, *mâš* 'muž', G pl. *gâmbuf* 'gumbâ, dugmetâ', prez. sg. *mâčiš* (*se*)
- $q > a$ u naglašenom i u nenaglašenom položaju uz nazale – prez. pl. 3.

²⁶ upitno-odnosna zamjenica za neživo (*kô*) u D, L i I nema samostalne oblike; umjesto njih upotrebljavaju se oblici zamjenice za živo (*kiê*), usp. I s *kiêm||kiên* 's kim; čim'

māč̣ṭju ‘muče, šute’, *n̄atri* ‘unutra’²⁷, *m̄aški* ‘muški’; glagolski sufiks *n̄o*: *ṣ̌ipitn̄ati* ‘šapnuti’, r. pr. sg. f. *ṣ̌ip̄etn̄al̄a* ‘šapnula’, *vmikn̄ati* (*se*) ‘maknuti se’, *vugn̄ati* (*se*) ‘ugnuti se’, *zakl̄en̄ati* ‘zaključati’, r. pr. sg. f. *ut̄gn̄al̄a* ‘otrgnula’, *put̄egn̄ati* ‘potegnuti’, *puđv̄iezn̄ati* ‘pokriti obrnuto okrenutim košem ili sl. (obično o kvočki)’, *puđvugn̄ati* ‘podvrnuti (o rubu)’, *zdign̄ati* ‘dići’, *k̄pn̄ati*, *zm̄fzn̄ati*, *puđin̄ati* ‘poginuti’

- $l̄ > a$ u naglašenom i nenaglašenom položaju, uz nazale – imp. *m̄ači* ‘muči, šuti’, *s̄n̄č̄nic̄a* ‘suncokret’, *p̄n̄* ($\parallel$ *p̄n̄*) ‘pun’²⁸
- $\bar{l} > \bar{a}$ u naglašenom i nenaglašenom položaju, uz nazale – prez. sg. 3. *k̄n̄ē* (uz *kl̄ēj̄ē*), pl. 3. *k̄n̄ēdu* (uz *kl̄ēj̄ēdu*) ‘kune, kunu’, *ž̄n̄a* ‘žuna’, *X̄m̄* ‘Hum (ime brijege)’, *m̄āč̄ati* ‘mučati, šutjeti’, *v̄n̄atni* ‘vuneni’, *s̄n̄ce* ‘sunce’, *p̄ni* ‘pun(i)’.

U uvjetima u kojima djeluju distribucijska ograničenja (utjecaj nazala) vrijede, dakle, ove jednadžbe razvoja polaznih vokala:

- ispred nazala, u kratkom naglašenom slogu: $o > u$ (što je i refleks polaznoga *u*)
- uz nazale (ispred ili iza njih), u kratkom naglašenom i kratkom nenaglašenom²⁹ slogu: $(\varrho = l̄) > a$ (što je i refleks polaznoga *a*)
- uz nazale (ispred ili iza njih), u dugom naglašenom i nenaglašenom slogu: $(\varrho = l̄) > \bar{a}$ (što je i refleks polaznoga $\bar{a}$).

Refleksom tipa *a* za ϱ i $l̄$ uz nazale govor Rijeke Voćanske može se dovesti u vezu s govorima buzetskoga područja – s mjestima južno, jugoistočno i jugozapadno od Buzeta, npr. Sveti Ivan, Sveti Dunat, Račice, Draguč, Nugla, Roč i dr. (Hraste 1963). Na tom je području refleks polaznoga ϱ (ali ne i refleks $l̄$) vokal tipa *a*, monoftong ili diftong (npr. *ua* ili *oa*), izjednačen s refleksom polaznoga *a*. Za razliku od govora Rijeke Voćanske, na buzetskom je području razvoj $\varrho > a$ neovisan o fonološkom okruženju; on eventualno ponegdje ovisi o tome javlja li se u osnovi riječi ili u nastavku. Pored toga, i u spomenutim je buzetskim govorima i u govoru Rijeke Voćanske (budući da se nalazi u dodiru s nazalom) regularan i razvoj ϱ u sklopu sufiksa glagola II. vrste *n̄o* $>$ *na* (s različitim realizacijama). Sufiks tipa *na*, osim s buzetskim govorima, povezuje riječanski govor i s nekoliko drugih međusobno odvojenih područja u Hrvatskoj, pa i u Sloveniji, u kojima se vokal tipa *a* na mjestu ϱ javlja samo u okviru toga glagolskog sufiksa, a regularni razvoj vokala ϱ inače je drugačiji. Sufiks tipa *na* u Hrvatskoj se tako javlja još i na kalničkom području (Kalnik,

²⁷ lik *n̄atri* zabilježen je samo u jednom dijelu Rijeke Voćanske; u drugom se dijelu upotrebljava lik *n̄itra*

²⁸ npr. *p̄n̄ m̄ēsic* ‘pun mjesec, uštap’

²⁹ za nenaglašeno kratko $l̄$ uz nazale u građi nije bilo potvrde

Hižanovec) i na području plješivičkog prigorja, Jastrebarskoga i Ozlja. Osim u bužetskim govorima, javlja se i na nešto širem području na sjeveru Istre (Kaštelir, Kaldir, Lupoglav, Boljun). Na voćanskome je području općenito proširen, kao i u susjednom Maruševcu. Zastupljen je i u dijelu slovenskih govora.

Osim s bužetskim područjem, prema razvoju ϱ riječanski se govor može usporediti i s govorom Huma na Sutli. U humskom je govoru ϱ , u uvjetima bez distribucijskih ograničenja, zadržalo posebnu fonološku vrijednost u fonemu *au*, ne jednačeći se ni s jednim drugim polaznim vokalom (dakle niti s $\int$ niti s *a*). U vezi s razvojem ϱ , sličnost riječanskoga i humskoga govora je u njegovoj ovisnosti o fonemskom okruženju, i to u obama govorima o nazalnim suglasnicima. Nazali, međutim, u tim dvama govorima na razvoj ϱ imaju oprečno djelovanje. Dok se u riječanskom govoru refleks ϱ (= $\int$), inače izjednačen s polaznim *o*, pod utjecajem nazala otvorio i izjednačio s polaznim *a*, u govoru Huma na Sutli refleks se dugoga ϱ ($\neq \int$) > *au* pod utjecajem nazala zatvorio u vokal *ou*, izjednačivši se time s refleksom polaznoga dugoga *o*.

Sva se tri promatrana govora nalaze na krajnjem sjeverozapadu hrvatskoga jezičnog područja, na mjestu njegova dodira sa slovenskim jezikom.

Osim spomenutoga, refleks tipa *a* za ϱ uz nazale u riječanskome govoru omogućuje tipološku usporedbu toga govora s dijelom makedonskih i bugarskih govora u kojima je vokal tipa *a* regularni refleks ϱ .

Divergentan razvoj uz nazale polaznoga *o* s jedne strane i polaznih ϱ i $\int$ s druge – u odnosu na konvergentan razvoj tih triju vokala u položajima izvan distribucijskog ograničenja – upućuje na relativnu kronologiju vokalskih promjena u riječanskome govoru. Činjenica da su se uz nazale refleksi ϱ i $\int$ otvorili, a da se refleks *o* zatvorio, pokazuje da je riječ o pojavi starijoj od njihova međusobnog izjednačavanja u neutralnome fonemskom kontekstu. Do te je pojave moralo doći još u razdoblju kad refleksi ϱ = $\int$ i *o* nisu bili izjednačeni. Razvoj uz nazale pritom upućuje da je u to doba refleks ϱ = $\int$ bio otvoreniji od refleksa *o*, kao što je to i danas slučaj u nekim sjeverozapadnim hrvatskim govorima.

Zatvaranje pod utjecajem nazala, koje je u riječanskome govoru zahvatilo reflekse polaznih kratkih *o*, *ě* i *a*, pojava je rasprostranjena u mnogim hrvatskim govorima svih triju narječja. Otvaranje pod utjecajem nazala daleko je rjeđe. Zabilježeno je npr. u gornjosutlanskome govoru Pavlovca kraj Pregrade među vokalima prednjega niza. U tom su govoru *ě* i *a* u neutralnome kontekstu dali ϱ , a uz nazale ϱ , npr. *pěs*, *děš* ‘dažd’, *kěsno* ~ *něs* ‘danas’, *měša* ‘misa’, *sěja* ‘san’; r. pr. *fiěl* ‘htio’, *strěxa*, *želězo* ~ r. pr. *směl* ‘smio’, *sěme* ‘sjeme’, *koļěno* (Celinić 2005, 2011).

S fonemima *uō*, *o* postoje brojne posuđenice: *uōljē* ‘ulje’, *škuōp* ‘slama za pokrivanje krova’, *luōtrq* ‘ljestve’, *fijuōlicq* ‘đurđica’³⁰, *buōgati* ‘biti poslušan, slušati’, *kuōmen* ‘dio ložišta krušne peći’, *šuōštqr* ‘postolar’, *fūōldus* ‘temelj’, *ruōl* ‘dimnjak’, *pruōlik* ‘meso svinje teške 90–120 kg’, *suldāt*; ovamo možda ide i *šprōxq* ‘običaj’, *cimbōk* ‘zavežljaj’. Nejasna je etimologija u *sklūōjci* ‘miješano sušeno voće’, *mqrūōščqk* ‘nerast’, *luōžēc* ‘plod sličan žiru na jednoj vrsti hrasta’, *blūōđjak* ‘želudac kod peradi’, *kuōs* i *kusq̄n*; *spōlqti* ‘bacanjem u zrak oblikovati kruh’, *štōrk* ‘duplja na drvetu’ (L sg. f *štuōrgu*), *tūjk* ‘vir’.

Javljaju se i određena odstupanja. Na mjestu fonema *o* dolaze tako i fonemi: *u* u *tūl’iki*, *kūl’iki*; *ē* u *tepuhūōvinq* (prema *tupuōlq*); *ē* u *dnē* ‘dno (npr. zdenca)’; *q* u *pandīēlik* ‘ponedjeljak’; *i* u *divīcq* ‘udovica’, *divēc* ‘udovac’, *nicūōj* ‘noćas’, *sikačīcē* ‘kuharice na svadbi’. Kod srednjeg roda zamjenica i pridjeva poopćen je nastavak starih tvrdih osnova *-o*, pa i kod onih koje svršavaju palatalom: *nq̄šu* ‘naše’, *vq̄šu* ‘vaše’, *tūžu* ‘tuđe’, *vruōču* ‘vruće’.

Na mjestu standardnojezičnog prefiksa *pro-* dolazi *prē-* (fonetski *pre-*ispred sloga s vokalima *ē*, *i*): *preminī* ‘promijeni’, *preciditi* ‘procijediti’.

Distribucijsko ograničenje prema kojem uz nazale kao refleks *o* i *l* ne dolazi *uō*, već *q* u povlačenju je. Neke su riječi i kod starijih govornika zabilježene u objema varijantama – i s *uō* i s *q*. Štoviše, i stariji su govornici za neke od likova s refleksom *q* rekli da ih sve manje upotrebljavaju ili da su već gotovo izvan upotrebe, npr. svrš. prez. pom gl. ‘biti’ sg. 1. ⁺*bq̄m*||*bq̄n*, 1. pl. *bq̄mu* uz češće *buōm*||*buōn*, *buōmu*, ⁺*mq̄š* uz češće *muōš* ‘muž’. Uzrok tomu mogao bi biti utjecaj okolnih govora, koji nemaju specifičan razvoj *o* i *l* uz nazale. Ta je pojava sustavno provedena, naime, samo u govoru Rijeke Voćanske, a u okolnim se govorima javlja nesustavno, leksikalizirano (npr. u *sq̄ncē* ‘sunce’).

Refleks *q* za *o* i *l*, osim sustavno uz nazale, zabilježen je i u nekoliko riječi u kojima se ne nalazi uz nazale: *xqmāt* ‘homut, jaram za konje’ (G sg. *xqmāddq̄*), *bēraqčq* ‘pregršt’, *pq̄vqk* ‘pauk’ (ali: *pq̄vučīnq*). U I sg. ličnih zamjenica *z mēnum*, *s tōbum* u je vjerojatno nastalo od *o*, tj. riječ je vjerojatno o nastavku *-om*, analogijom prema I sg. *o*-osnova. Present glagola *vlēči*, *slēči* analogijom prema infinitivu ima refleks *jata*, a ne slogotvornoga *l* – *vlēčēdu*, *slēčēmu*.

Toponim *Bōlfnik*||*Bōlnik*, kako se naziva brdo s crkvicom sv. Vuka na međi između Rijeke Voćanske i Klenovnika, nastao je posuđivanjem iz njem. Wolfgang. Kako je objašnjeno u uvodnom odjeljku, sam se toponim *Vōčq* vjerojatno treba izvoditi iz apelativne ili antroponimne osnove **vylkь*/**Vylkь*, uz pretpostavku da se radi o pridjevu u značenju ‘vučja’ ili ‘Vukova’.

³⁰ *fijuōlicq* ne znači ‘ljubi(či)ca’; značenje ‘đurđica’ za riječ iste osnove potvrđena je i npr. u Humu na Sutli i Radoboju

U riječi *čūōn* 'čun, manji čamac' ne javlja se za voćanski govor očekivani refleks *q̄* za polazno dugo *ī* uz nazale. Može se pretpostaviti da je ta riječ usvojena iz govora koji nemaju spomenutu vokalsku promjenu, a koji su smješteni bliže Dravi pa imaju razvijenu riječnu brodersku terminologiju. Nejasna je etimologija vokala *ū* u *ščūnec* 'čunak (na tkalačkom stanu)' i u *ščūnic* 'mala kuka; vrh lađe, pramac'. Ako bi se, naime, i tu polazilo od slogotvornoga *ī*, tada je i u tim riječima njegov refleks u okviru razvoja riječanskoga vokalskog sustava izniman.

Polazni vokali *ū*, *u* kontinuantne su polaznih *ū*, *u*.

- *ū > ū* – *plūčq̄*, N sg. *gūvnu*, *vūxu* 'uho', *vūxjak* 'čuvarkuća', NA *lūdi*, r. pr. f. *čūlq̄*, prez. sg. 3. *plūvlē* 'pljuje', prez. pl. 2. *fūčkq̄tē*, *pūščq̄ti*, prez. pl. 3. *pūščq̄adu*, *žūl*, N pl. *žūli*, *sūkjā* 'kraći kaput', G pl. *pūc* (od *pūcq̄* 'djevojka'), *kličūraq̄* 'siromašna, neugledna klijet', N pl. *kličī*, *kūrīti*, *gūj*, prez. sg. 3. *kūxq̄*, prez. sg. 3. *kupūjē*, *rūžžīti*, *vrtūlēk* 'vrtlog, vir', *cūrēk* 'ledena svijeća', *prexūl'ti se* 'prignuti se', *kūrjak* 'kokošinjac', *mrtūl* 'lep-tir', *xrūškq̄*, pridj. *xūdq̄* 'ljuta', *sūšq̄*, *vjūtri* 'ujutro'
- *u > u* – prez. sg. 3. *vūdri* 'udari', *vnūk* (u Jelovcu: *xnūk*), *vūjc* 'ujak', *vūjngq̄*, *uzūti* 'izuti', *lūk*, *kūxjā* 'kuhinja', *plūk* 'plug', *kūp*, *cūjzik* 'ždrijebe (hip.)', r. pr. *čū* 'čuo', D sg. *sīnu*, D sg. *psū*, *zūtrq̄* 'sutra', *štūblīk* 'vrsta zemljanog lonca', *mūgē* 'harmonika', *tū*, *drugq̄č* 'drugačije; inače', *mūjčīk* 'mače', nenagl. *vugnq̄ti (se)* 'ugnuti, maknuti (se)', *pustīti*, I *ludmī*, *družīngq̄* 'obitelj; ukućani; čeljad', *družīncq̄* 'član obitelji; ukućanin; čeljade', *mq̄čuxq̄*, *tūxicq̄* 'pernata blazina', N pl. *skuxq̄či* 'vrsta lonaca', *cūckq̄ti* 'pijuckati', *kupuvq̄ti*, *pq̄zlux* 'pazuh'; L sg. *kūōju*, *lq̄ktu*, *pfstu*, *prq̄gu*, *lq̄gvu* 'bačvi', *snēgu*, *lq̄du*, *dnq̄vu*.

S fonemima *u*, *ū* zabilježene su posuđenice: *cūkur* 'šećer', *trūgq̄* 'lijes', *nūcq̄ti* 'trebati', *štq̄cūn* 'trgovina, dućan', *pūter* 'maslo', *kūm*, f. *kūmq̄*, prez. pl. 3. *kušūjēdu*, *lūkjā* 'rupa', *pūcq̄* 'djevojka', *pūcīcq̄* 'zjenica', N pl. *mustq̄či*, *kūpicq̄* 'čaša', *jūžīngq̄* 'užina', *fūrtuf* 'ženska pregača koja prekriva suknju', *šūrc* 'muška pregača koja prekriva prednji dio tijela, od prsiju do koljena', *tūjīcq̄* 'posuda za izradu masla', *bq̄žūlq̄* 'bosiljak', *pudq̄š* 'prijatelj; ortak', *žmūl*³¹; ovamo vjerojatno pripadaju i: *puplūn*, *jq̄gnuš* 'boca s vinom na svadbi', prez. sg. I. *škurīm* 'škiljim', *kurūzq̄*, *kurūzni*, *mrtūk* 'naknada za mlaćenje žita; sezonski posao mlaćenja žita', *pūkšq̄* 'središnji dio kotača na kolima, u kojem stoji os', *šq̄pūtīn* 'ukras na ženskoj pregači'. Etimologija je vjerojatno nejasna u: pl. t. f. *frūklē* 'vr-

³¹ značenje nejasno; upotrebljava se samo u frazemu *biti kak žmūl* (o osobi) u značenju 'suzdržan, povučen, šutljiv, nekomunikativan'; inače, riječ *žmūl*||*žmūl* u Hrvatskom zagorju potvrđena je i u Mariji Bistrici i u Novom Golubovcu, u značenju 'dvolitrena boca' (vlastita istraživanja)

sta alata za vađenje posuda iz peći', *cu'pqa* 'odjeća', *mu'fice* 'kratke ženske gaće', *zn'ubiļe* 'dio peći ispred ložišta, kamo se izgrće žeravica', *g'udik* 'mužjak svinje', *g'udica* 'ženka svinje', *g'ujcik* 'prase', *kr'untešica* 'vrsta veće žabe', *kūštin* 'spretan'.

U riječi *trūbq* 'frula' javlja se neregularni refleks $\bar{u}$ na mjestu pretpostavljena polaznoga $\bar{o}$.

Vokali o , u , $\bar{u}$ kad pripadaju osnovi riječi ne dolaze u početnom položaju – ispred njih su umetnuti protetski suglasnici (v. odjeljak o protezama). Kad pripadaju prefiksu, mogu stajati na početku riječi.

Prema navedenom povijesnom izvodu i tumačenju distribucijskih pravila, fonemi suvremenoga vokalskog sustava sljedećeg su porijekla:

- u neutralnom položaju, u uvjetima kad ne djeluju distribucijska ograničenja:

Dugi vokali (naglašeni i nenaglašeni)

$\bar{i}$ (i naknadno produženo i) $> \bar{i}$	$\bar{u} < \bar{u}$ (i naknadno produženo u)
(naknadno produženi $\check{e}, \partial > \bar{e}$)	($\bar{o} < \bar{o}$ naknadno produženi o, ϱ, l)
$\check{e}, \partial > \bar{e}$	$\bar{u}\bar{o} < \bar{o}, \bar{\varrho}, \bar{l}$
$\bar{e}, \bar{e}$ (i naknadno produženi e, ϱ) $> \bar{e}$	$\bar{q} < \bar{a}$ (i naknadno produženo a)

Kratki naglašeni vokali

$i > i$	$u < u$
$\check{e}, \partial > e$	$\varrho < o, \varrho, l$
$e, e > e$	$q < a$

Kratki nenaglašeni vokali

$i, \check{e}, \partial > i$	$u < u, o, \varrho, l$
$e, e > e$	$q < a$

- dodatno porijeklo u uvjetima u kojima djeluju distribucijska ograničenja:

Dugi vokali (naglašeni i nenaglašeni)

$\bar{i}$ ispred r (nesustavno) $> \bar{e}$	
$\bar{a}$ uz $j > \bar{e}$	$\bar{q} < \bar{\varrho}, \bar{l}$ uz nazale

Kratki naglašeni vokali

$\check{e}, \partial$ ispred nazala $> i$	$u < o$ ispred nazala
a uz $j > e$	$q < \varrho, l$ uz nazale

Kratki nenaglašeni vokali

$a \text{ uz } j > e$	$a < o, l \text{ uz nazale}$
-----------------------	------------------------------

Polazno se slogotvorno dugo i kratko r u riječanskome govoru čuva – uz njega nije umetnut popratni vokal, kao što je to slučaj u ne tako dalekome govoru Bednje.

- $\bar{r} > \bar{r}$ – *křf*, *čřna*, dem. *přstik*, r. pr. sg. f. *vmřlā* (u Jelovcu: *xmřlā*), r. pr. sg. f. *utřgnāla* ‘otrgnula’, pridj. *třsnāti* ‘koji se odnosi na trs’, *vřxje*, prez. pl. 3. *přšedu*, *křt*, *břf*, *přvi*, *šřti* ‘četvrti’ (uz novije *čėtřti*); *sřbėti*, *třdėk* ‘tvrdi žulj’, *přxāti*, *vřbā*, *gřm*, *třsje*
- $r > r$ – *přstėn* (u Jelovcu: *přstān*), *třti*, *přdā* ‘frula’, pridj. *sřditi* ‘ljut(i)’, pl. t. f. *přsi* (u Jelovcu: pl. t. f. *přse*), imp. *dřzi*, *přst*, r. pr. sg. m. *vmř* (u Jelovcu: *xmřu*) ‘umro’, *vmřčveni* ‘umrtvljen(i); ukočen(i)’, *křst* ‘krštenje’, *vřx*, *vřč*, *sřšān* ‘stršljen’, *třs*, *vřt*, I sg. *s křvjuō*, *křnica* ‘drvena posuda za oblikovanje tijesta’, *mřlřč* ‘mrtvac’, *mřtvāc*, prez. sg. 3. *sřbř*, prez. sg. 3. *cvřči*, *ōbřf* ‘obrva’, *xřtiščė* ‘kičma’, *dřžāti*, *dřgitāti* ‘drhtati’, *vřsnřk* ‘vršnjak’, *svėkřf* ‘mužev otac, svekar’, *svėkřva*, N pl. *dřvā*, *dřvřđk* ‘dio dvorišta gdje se cijepaju drva, drvocjep’, *třguvina*, *dřžālėk* ‘dio pluga’, *čřtālėk* ‘crtalo, dio pluga’, prez. sg. 3. *mřjřfřčė* ‘mjauče’, *křžāp* ‘šišmiš’, *vřbāčā*, *břšlān*, *střjāt* ‘tvrdi dio konopljine stabljike, koji se baca’.

Inicijalno slogotvorno r obično dobiva protetsko x (*xřš* ‘raž’, prez. sg. 3. *xřžė*); proteza izostaje u *řžā*.

Za govor je karakteristična pojava sekundarne slogotvornosti sonanta r , koja nastaje u prednaglasnom položaju ispadanjem vokala u sljedovima *vokal + r* ili $r + \text{vokal}$ ili *vokal + r + vokal*: *třpėtāti* ($r < \text{pretpostavljenoga } *rė < *re$), prijedl. *př* ($r < *ri$), *přti* (uz: *preti*) ‘prema’ (u Jelovcu: *přuōti*), *sřmāk* ‘siromah’ ($r < *iro$), *mřtřk* ‘naknada za mlaćenje žita; sezonski posao mlaćenja žita’ ($r < *ir < *ėr$), *přšėc* (uz: *přšėc*), *přsica* (uz: *přsica*), *křsuvāla* ‘krijesnica’ ($r < *ri < *rė$); isto i u riječima stranog porijekla: *křmpřer* ($r < *ru$ ili eventualno $< *ro$), *třpėtā* ‘truba’ ($r < \text{potencijalnog } *ro \text{ ili } *ru$), pl. t. f. *břgišė* ‘široke muške hlače od bijeloga domaćeg platna’ ($r < \text{potencijalnog } *ra \text{ ili } *re$).

U *přvřslō* ‘povraz, vezica (obično od slame) za snopove u žetvi’ prefiks *př* potvrđuje Skokovu pretpostavku kako je riječ o polaznome prefiksu *pro-* (a ne *po-*, kako je u potvrdama iz drugih govora i zapisa). Skok (s. v. *povrijėslo*) navodi mogućnost da je r iz prefiksa izgubljeno »zbog disimilacijek«. U riječanskom je govoru iz istog razloga u toj riječi izgubljeno korijensko $r - *vrė > *vė > vř$.

Slogotvorno je r sekundarnog postanja i nejasne etimologije u *mřtřl* ‘lep-tir’, *mřčės* ‘ariš’. Možda je uzrokovano analogijom.

Osim u navedenom slučaju gubljenja prednaglasnog vokala u dodiru sa sonantom *r*, zabilježeni su i drugi slučajevi ispadanja vokala. Redovito se gubi refleks polaznoga *o* na kraju zamjeničkih priloga: *simllsin* ‘ovamo’, *tamlltān* ‘tamo, onamo’. U istom položaju gubi se i refleks polaznoga *ě* u priložnim složenicama uz glagole kretanja *gòr-tā* ‘(tamo) gore’, *dòl-tā* ‘(tamo) dolje’ (prema *gòri*, *dòli* uz glagole mirovanja). Inicijalno se *i* izgubilo u prijedlogu/prefiksi *iz* – *z* ‘iz’ (npr. *z vr̀bàčē*), *zīti* ‘izici’, *stīrati* ‘istjerati’, *zr̀sti* ‘izrasti’, *spl̀viti* ‘isprati’, *sp̀kati* ‘iščupati’, *zmēsti*, *spiti*, *spēči*, t. pt. *scijēni* ‘iscijeđen(i)’. U nekim je primjerima ispao refleks polaznoga *a* – *vuōsk*, *vūjc*; analogijom prema *a* i refleks *ę* u *zējc* ‘zec’. Nesustavno, bez utvrđenih pravila, zabilježeno je i više drugih primjera ispadanja vokala u prednaglasnom i zanaglasnom položaju: r. pr. sg. f. *vidlq* ‘vidjela’ (refleks zanaglasnoga medijalnog *ě*), *bērāčkq* ‘pregršt’ (refleks inicijalnoga *o*), *kūxjq* ‘kuhinja’ (refleks zanaglasnoga *i*), r. pr. sg. m. *diši* (uz: *udiši*) ‘otišao’, imp. *dīdi* (uz: *udīdi*) (refleks inicijalnoga *o*), inf. *mēti* (uz *umēti*||*imēti*) (refleks inicijalnoga *i*), *zējtrik* ‘zajutrak’ (refleks zanaglasnoga medijalnog *u*), *gācijq* ‘bagrem, akacija’ (refleks inicijalnoga *a*), *vūgrik* ‘krstavac’ (refleks zanaglasnoga medijalnog *o*) (možda analogijom prema *čēšnik* ‘češnjak’), *tōrk* (refleks inicijalnoga *və*), *dālkq* ‘daleko’ (refleks zanaglasnoga *e*), *smūōčkq* ‘sinoc’ (refleks prednaglasnog *a*), glavni broj *trīdēsti* ‘trideset’. Uz *čētri* postoji i *čētri* (ispao refleks *i* koji se regresivnim pomakom naglasaka našao u zanaglasnom položaju). U *ngfčiti* (uz *ngvučiti*), t. pr. *nāščēnq* nejasno je je li ispao refleks zanaglasnoga medijalnog *u* ili je zijeveo *au* dokinut razvojem *qv* > *qf* (nakon čega potencijalno *fč* > *šč*).

Kontrakcija se javlja u nekima od dvosložnih zamjenica: u posvojnima i povratno-posvojnima zamjenicama I. i 2. lica jednine – *mā* ‘moja’, *tvā* ‘tvoja’, *mē* ‘moje’, *svē* ‘svoje’, npr. *mē dīetē*, *mē plūčq*³²; u upitno-odnosnim zamjenicama – *čī* ‘čiji’, *čā* ‘čija’. Kontrakcija se provodi i u nekima od kosih padeža tih zamjenica, ali ne u svima, npr. G sg. m. *mēgq* ‘mojega’, G sg. f. *mē* ‘moje’, DL sg. m. *mēmu* ‘mojemu’, A sg. f. *svō* ‘svoju’, N pl. f. *mē* (u Jelovcu: *mōjē*) – ali: D sg. f. *mujē* ‘mojoj’, I sg. m. *mujēm*||*mujēn* (u Jelovcu: *mōjim*||*mōjin*), N pl. m. *mujī*.

U kontrahiranom se obliku javljaju i brojne druge riječi, npr. glagoli – inf. *stāti* ‘stajati’, *prēšēniti* (uz nekontrahirano *prēšēnēti* ‘iznenaditi’), prez. *dēm*||*dēn* ‘dođem’, *dēš*, *dē...*, imp. *dūōjtē* ‘dođite’, neg. prez. *nēm* ‘ne budem’, neg. prez. *nēš...*, *nēčem* ‘neću’, *nēčēš...*, imp. *viš* ‘vidi’, *vištē*; imenice – *guspā* ‘gospođa’, *svēc* (uz nekontrahirano *svētēc*), *nāžē* ‘potkrovlje’, *klānēt* ‘klarinet’, *Klētīk* ‘Klenovnik’; brojevi – *jēn*||*jēm* (u Rijeci supostoje i nekontrahirani oblici, i to u dva akcenatska lika: *jēdin*||*jēdin*||*jēdin*||*jēdin*); u Jelovcu samo kontrahirani oblik bez protetskoga *j*: *ēn*||*ēm*), tako i u složenici *jēmpūōt* ‘jedanput’, *dvūjsti*

³² v. bilj. 3

‘dvadeset (glavni broj, u samostalnoj upotrebi bez jedinica)’, *dvájtst...* ‘dvadeset...’ (u upotrebi u složenim brojevima s jedinicama, npr. *dvájtst jédimlljédim...*).

Ispadanje vokala i cijelih slogova te kontrakcija uobičajene su pojave u procesu tvorbe domaćih oblika osobnih imena: npr. kod ženskih *Tūnq* (‘Antonija’), *Pulūmq* (‘Apolonija’), *Tilq* (‘Matilda’), *Mālcq* (‘Amalija’), *Cilikq* i *Cilq* (‘Cecilija’), *Žofq* (uz *Žufija*) (‘Sofija’); kod muških *Tincq* (‘Martin’), *Tujčq* i *Tūnq* (‘Antun’), *Židuōr* i *Žigq* (‘Izidor’), *Vájčq* (‘Ivan’), *Xālik* (‘Mihalj’), *Drāš* i *Drāšq* (‘Andrija’).

Umetanje vokala zabilježeno je u *ušūōjkq* ‘šojka (vrsta ptice)’.

III. Konsonantizam

Inventar i realizacija

Suglasnički inventar riječanskoga govora ima sljedeće foneme: *b, c, (ʒ), č, d, ž, f, g, x, j, k, l, l̥, m, n, ŋ, p, r, s, š, t, v, z, ž*.

Rubni je fonem ʒ potvrđen samo u riječi *ōzɡurq* ‘odozgora’ (a ne javlja se npr. u *mīēzɡā, bizɡūōvicllmizɡūōvic*).

Budući da u govoru postoji jedan par palatalnih afrikata (*č ~ ž*), njihov ostvaraj može varirati, a najčešće je upravo srednji između [*č*] i [*č̣*] odnosno [*ž*] i [*ẓ̌*].

Suglasnik *v* u dijelu se distribucije ponaša kao sonant, a u dijelu kao zvučni konsonant. Osobine konsonanta ima u položajima u kojima dolazi do zamjene zvučnih konsonanata bezvučnima (v. distribuciju).

Kod dijela starijih govornika provodi se neutralizacija nazalnih sonanata *m* i *n* na kraju riječi. Neutralizacija se odvija na taj način da se u završnom položaju apstrahiraju artikulacijska obilježja nazala *m* i *n* pa su u rezultatu moguća oba glasa i na mjestu polaznoga *m* i na mjestu polaznoga *n*. Pojava je uopćena, neovisna o vrsti riječi i o tipu završetka riječi (nastavak ili korijen). Primjeri:

- *-m > -mll-n* – *tāmltān, simllsin* ‘ovamo’, *VuzimllVuzin* ‘Vazam’, I sg. *nužūmlnužūn*, D pl. *gūdikumllgūdikun*, D pl. *vuluōmllvuluōn*, D pl. *bīkūmlbīkūn*, *preti vāmlvān* ‘prema vama’, *s kiēmllkiēn* ‘s kim; s čim’, *s tiēmlltiēn*, *pu nuōvumllnuōvun*, *puvīēdamllpuvīēdan*, *idēmllidēn*, + *bāmllbān*, *buōmllbuōn* ‘budem’ (nagl.), *bumllbun* (nenagl.), *imqmlimqñ*, pom. glag. nenagl. *sqmllsqñ*, *nīēsqmllnīēsqñ*, *nimqmllnimqñ*, *peččēmllpeččēn*, *tīraqmlltīraqñ*, *k siēm tiēm lūdēm ll k siēn tiēn lūdēn*
- *-n > -mll-n* – *ūmllūn* ‘on’³³, *simllsin* ‘sin’, *šerōjzlimllšerōjzlin* ‘žarač’, *žējimllžējin* ‘žedan’, *jēmlljēn*, *jēdimlljēdinlljēdimlljēdin* ‘jedan’

³³ npr. *ūm jē išī* ‘on je išao’

kāmēmllkāmēn, učmēmllučmēn ‘ječam’, *mēlimllmēlin, jēsēmlljēsēn* ‘jesen’, *grēbēmllgrēbēn* ‘greben’, *dīēmlldīēn* ‘dan’, *tjēdimlltjēdin* ‘tjedan’, *bršlāmllbršlān*. Pojava se odvija automatikom pa je potvrđena i npr. kod imena dalmatinskog mjesta *KārimllKārin*, a posredno o njoj vjerojatno govori i *m* u domaćem obliku ženskog imena ‘Apolonija’ *Pulūmq*.

Pojava se provodi u spontanom govoru – izgovarajući zasebne riječi govornici je uglavnom neće “priznati”, odnosno upotrijebit će etimološki glas, što je, pretpostavljam, utjecaj standardnoga jezika. Pojava je u povlačenju – kod mlađih govornika ona izostaje; zamjena *m* i *n* kod njih je eventualno u određenim riječima leksikalizirana.

Međusobna zamjena završnih *m* i *n* – premda je u užem kontekstu izolirana – treba se promatrati u širem kontekstu razvoja tih glasova na sjeverozapadu hrvatskoga i u dijelu slovenskoga jezičnog područja te sve zajedno povezati i s jednim od tzv. adrijatizama – zamjenom *m* > *n* na kraju gramatičkih morfema, koja se provodi u obalnim čakavskim i štokavskim govorima. Narušavanje fonološkog statusa *m* i *n* na kraju riječi očito je pojava proširenija nego je to u dijalektološkoj literaturi opisano.

Sonant *n* na mjestu *m* u nezavršnom položaju postoji u *sēdindēsēt* ‘sedamdeset’, *ōsindēsēt* ‘osamdeset’, *sēdinstuō* ‘sedamsto’, *ōsinstuō* ‘osamsto’. Možda je riječ o analogiji prema brojevima ‘sedam’ i ‘osam’ u kojima se nalazi u završnom položaju.

Fonem *l* ispred prednjih vokala *i, e, ɛ* ostvaruje se jače ili slabije palatalizirano, kao [*lʲ*]: prez. *velʲstɛ, želʲɛzu, plʲčɛq*.

Fonem *l* ispred *g, ɟ, i* fakultativno se djelomično depalatalizira u [*l*], a može se i zamijeniti fonemom *l*: *zēmłqllzēmłqllzēmłq, mēłq*, prez. *plūvle, prez. vēłq, ne vēłq, pełāti, cūglɛ* ‘uzde’, *pōle, nedēłq*. Na taj se način u spomenutom fonemskom kontekstu fakultativno gubi fonološka opreka između *l* i *lʲ*. Palatalizirano se [*lʲ*] javlja u nekim domaćim i stranim riječima i u završnom položaju; čini se da je uvijek riječ o varijanti fonema *l*: *čqvil, mṛtūl* ‘leptir’, *vučitel, guriel* ‘ovratnik’, *pīl* ‘stup’. Razmjerno velika učestalost pojave *l* (< polaznih *l, lʲ*), za koju se čini da je uvjetovana glasovnim kontekstom kako je navedeno, otvara i pitanje nije li možda riječ o tome da je prosječan, neutralni izgovor *l* u riječanskom govoru “umekšan” (tj. tzv. srednjoeuropsko *l*; usp. Brozović 1972: 13).

Lateral *l* ispred *u* nije zamijenjen s *lʲ*: *plūk, lūk, lūkja* ‘rupa’, *glūxq*.

Distribucija i porijeklo

U završnom položaju ispred stanke dolaze samo bezvučni suglasnici; polazni su zvučni u tom položaju zamijenjeni svojim bezvučnim parnjacima: *zliēp, prāk, jīes* ‘jaz, brana’, *glāt, ruōk, plūk, rūt* ‘rudo’, *xṛš, zuōp* ‘zob; zub’,

živât, *sîet* ‘mjesto gdje perad sjedi ili spava’, *mędvęt*, *gòlup*, *kržq̄p* (prema G pl. *kržq̄buf*) ‘šišmiš’, *jęš*, *puōš*, *prîelq̄s*, *pięnes* ‘novac’, *betęk* ‘bolest’, *gròp*, *glq̄š* ‘boca’, *krîš*, *Vq̄rąš* ‘Varaždin’, *skruōs* ‘sasvim, posve, skroz’, *štòrk* (usp. L sg. *f štũrgu*) ‘duplja’. Zamjena je provedena i kod skupova *zd > st*, *žž > šč*: *gròst*, G pl. *zvięst*, *dęšč*. Obrnuta je zamjena – *t > d* – zabilježena u G sg. *xąmq̄dđ* prema N sg. *xąmq̄t* ‘homut, jaram’ – vjerojatno analogijom prema kosima padežima imenica sa završnim *d > t* u N sg. (tipa *grq̄t*, *grq̄dđ*). Slično tome, zamjena bezvučnog suglasnika zvučnim ispred sonanta (*kn > gn*) provedena je u *ščignq̄ti* ‘uštípnu-ti’.

Kao zvučni se opstruent ponaša i suglasnik *v* u pozicijama u kojima dolazi do zamjene zvučnih opstruenata bezvučnima – u završnom položaju: *břf*, *čřf*, *òbřf*, *křf*, *šřf* ‘šav’, *kròf*, *lq̄gif* ‘bačva’; u G pl. *jezřkuf*, *mustq̄čuf*, *brq̄tuf*, *břkuf*, *vuluōf*, pridj. *lřpuf*, ispred bezvučnih opstruenata: *žęřq̄fkq̄*, *pòxufski*, *drq̄fski* ‘dravski’, *Lipuglq̄fčq̄ni*, G sg. *dřfčq̄lldufcq̄* (prema N sg. *divęcllduvęc* ‘udovac’). Tako i prijedlog/prefiks *v(-) – f* *přsaj*, *f sin* ‘u san’, *f peči*, *f selę* ‘u selu’, *fkq̄niti* ‘prevariti’, *fsřpąti* ‘usipati, usuti’. Kao drugi član suglasničkog skupa *v* se ponaša kao sonant, ne uzrokujući jednačenje po zvučnosti prethodnog opstruenta: *svũq̄rgq̄*, *smòkvq̄*. U spomenutom prijedlogu/prefiksu *v(-)* izjednačili su se polazni prijedlog/prefiks *vq̄(-)* (*v glq̄vę*, r. pr. *vję* ‘ujeo’, *vmřelq̄ti sę* ‘drobiti se, urušavati se (o zemlji)’, prez. *ftupř* (*sę*)) i prefiks *u-* (*vmřiti*, *vmřřeti*, *fkřq̄sti*). Zamjena *v > f* zabilježena je u *fnògullfnògu*, kao krajnji rezultat razjednačavanja nazala u skupu *mn > *vn > fn* te u pril. *fnũq̄č* ‘po noći, noću’ gdje prijedložno/prefiksarno *vq̄* ima bezvučni lik *f* bez obzira na sonant koji slijedi. Intervokalno *v* zabilježeno je u *pq̄vq̄k* ‘pauk’, *pq̄vučinq̄*. Refleks *v* ispao je iz trosložnog skupa *usk > fsk > osk* u *krq̄ski* ‘kravski, kravljji’.

Rotacizam je proveden u prez. glagola ‘moći’: *mòřemllmòřen*, *mòřęš*... Javlja se i u navesku -*r* tipa *nęđdar* ‘nekad’. Nije proveden u prezentu glagola *vugnq̄ti* ‘ugnati, utjerati’: *vuženęm*, *vuženęš*...

Sibilarizacija izostaje: L sg. *nògi*, *rũq̄kę*, N pl. *vnũki* (u Jelovcu: *xnũki*), *cvęki* ‘postolarski čavli’, *cq̄jnkı* ‘tekstilni predmeti’, *břki*, pl. t. *stępki* ‘mlačenica’, *dijq̄ki* ‘đaci’, *gũdiki* ‘praščići’, *lciki* ‘telići’, *čũčiki* ‘pilići’, *bręgi*, *vũq̄ki*, *mũexi*, *uręxi*. U imperativu odgovarajućih glagola sibilarizacija također izostaje, javlja se *č* analogijom prema prezentu: *pęči*, *pęčřte*.

Polazno se *d* reflektiralo uglavnom u *j*, samo iznimno u *ž*: *męjq̄*, *mejq̄š*, *pręjq̄*, pl. t. f. *sq̄jq̄* ‘čađa’, *svq̄jq̄* ‘svađa’, *žęjq̄*, pridj. *žęjinq̄llžęjinq̄*, pridj. *brřęjq̄*, komp. *mlq̄jq̄sq̄*, *slq̄jq̄sq̄*, t. pt. *scijęni* ‘iscijeden(i)’, ali *tũžu* ‘tuđe’, *tužřnęc*. Sekundarni skup *daj* dao je *dj*: *sq̄dq̄* ‘voće; plodovi’, *uruōdq̄* ‘oruđe’, ali iznimno *ružq̄k* ‘rodak’. Polazni izjednačeni **zdj = *zgdj* dali su skup *žž*: *mužžq̄ni*, pl. t. *dròžři* ‘vinski talog’, G sg. *dižřq̄*, N sg. *dęšč* (sa zamjenom *žž > šč* u završnom položaju), *rũžřiti*,

prez. *rūžžim* ‘skidati zrna s klasa (obično o kukuruzu)’, N pl. *ružžjčkiki*. Dva zabilježena primjera sekundarnih skupova *zdaj* i *zgj* pokazuju različit razvoj: *grūōzdjē* (od *grōst*) prema *ruōžžjē* (od *rōzga* ‘grana na trsu’).

Fonem *ž* dolazi i u riječima koje potječu iz stranih sustava: *ānžēl*, *māžar* ‘daždvenjak’, *žurik* ‘pijetao patuljaste vrste kokoši’, *žgvul* (ali *dijčk* ‘đak’).

Polazni *í* i *č* izjednačili su se u fonemu *č*:

- *í > č* – *plēčq*, *mūōč*, *čēr* ‘kći’, *māčuxq*, L sg. *peči*, *peči* (u Jelovcu: *pečti*), *sēči* (u Jelovcu: *sēčti*), *pumōči* (u Jelovcu: *pumōčti*), *ubečāti*, *lēčq*, *sviēcq*, *plāčq*, *teļēči*, *ditēči* ‘dječji’, pril. *vēč* ‘više’
- *č > č* – prez. *jūōčē sē*, r. pr. f. *čūlq*, *riēc*, *čōbq* ‘usna’, *kričāti*, prez. pl. 2. *čēšetē*, *rōbačq*, *klūč*, *člōvik*, *lāčīn* ‘gladan’, *vrāč* i *vrāčqar* ‘liječnik’, *vrāčqrica* ‘liječnica’, *črtālēk* ‘crtalo, dio pluga’.

Polazni izjednačeni skupovi **stj* = **skj* dali su *šč*: *dvuriščē*, *klīēščq*, *ščetīnq* ‘gruba dlaka, čekinja’, *ščignātilščignāti* ‘uštignuti’, *xrtiščē* ‘hrbat, kičma’, *pūščāti* ‘puštati’, prez. pl. 3. *iščēdu*, *ūōtiščik* ‘prvi jutarnji obrok kojim se prestaje biti natašte’, *kuščīq*, prez. sg. 3. *naviēščq*, *kuščēr* ‘gušter’, *xruōšč* ‘hrušt’, *tāščq* ‘pu-nica’, pridj. *vōščēnq* ‘voštana’, *Būdinščqk* ‘mjesto na području Gornje Voće’.

Skup *šč* sekundarnog je postanja u toponimima te etnicima i kteticima u *Ivājščīq*, *Bidlājščqri* ‘stanovnici Bednje, Bednjanci’, *jēlōviščqnski* (od *Jēlūvic*), gdje je *š* naknadno umetnuto uz etimološko *č*. *Š* je nejasnoga, vjerojatno također sekundarnog porijekla, umetnuto ispred inicijalnoga *č*, u *ščūnēc* ‘čunak (na tkalačkom stanu)’ i u *ščūnic* ‘mala kuka; vrh lađe, pramac’ te – zabilježeno u Gornjoj Voći – u *ščūk* ‘čuk, vrsta noćne ptice’. Skup *šč* u pojedinačnim je riječima nastao i pretpostavljenim sljedećim razvojem suglasničkih skupova: *šč < *xč < *xtš < *ktž* (usp. Bezljaj s. v. nihče) u *nīščē* ‘nitko’, *šč < *fč < *vč (< *(a)vuč* ili **(a)uč*) u t. pr. *nāščēnq* ‘naučena’.

U refleksu sekundarnih skupova *taj* i *staj* uglavnom nije došlo do jotacije: *vūlitjē* ‘proljeće’ te u zb. imenicama *lqtjē* (od *lāt* ‘klas’), *prūōtjē*, *smētjē* (u Jelovcu: *smētjē*), *cvīētjē*, *nītjē*; *xrastjē*, *kustjē*, ali *brāčq*.

Polazni se velar *x* većinom čuva, i to u svim položajima: početnom, središnjem i završnom (početni: r. pr. sg. m. *xiti* ‘bacio’, *xīžq*, prez. pl. 3. *xōjdidu* ‘hode, idu’, *xrānīti*, *xamāt* ‘homut, jaram’, *xrūškq*, *xlādq*; središnji: *snēxq*, *vūxu*, *pixāti* ‘dirati’, *māčuxq*, *nāpxāti* ‘natrpati’, *tūxicq*, prez. sg. 3. *kūxq*, pl. t. *švēxq* ‘tupa strana sjekire’, *mūxq*, *bōxq*; završni: *mūex*, *pužērūx* ‘proždrljivac’, *pirux* ‘pirika’), *pqzlux*.

Sustavno izostaje:

- u završnom položaju u nastavcima, gdje je dijelom zamijenjen s *j*, a dijelom se izgubio: npr. *x > j* u nastavku *-aj* u L pl. imenica: *nq nugāj*, *pu*

òpràvāj, v jãslāj, f pŕ'saj, pu dŕváj; x > ø u ostalim nastavcima: G pl. *stãri* 'starih', G pl. *mujtē* 'mojih' GA *ĩĩ* 'njih', L *nã vrãti*

- u završnom položaju u nekim imenicama neposredno iza kratko naglašenog vokala u zadnjem/jedinom slogu: *urē* 'orah' (prema G sg. *urēxq*), *krii* 'kruh', *grã* 'grah'; postoje i iznimke: *pòx* 'puh'; ograničenje se ne odnosi na slogotvorno *r* (*vŕx*) niti na riječi s dugim naglaskom (*mîex*, G pl. *vũx*)
- u početnom položaju u glagolu 'htjeti' gdje je u infinitivnoj osnovi *xt* > *št* (*štēti*, r. pr. *štē* 'htio', *štēli*), a u prezentskoj *x > ø* (*òčẽm||òčẽn, òčẽš, òčẽ, òčẽmu, òčẽte, òčẽdu*).

Osim navedenoga, postoje i nesustavne promjene u vezi s velarom *x*, zabilježene u pojedinačnim primjerima, npr. *xt* > *ft* u *plãftã*, *x > ø* u imp. *òjdi* 'xodi', *òjte*, *x > j* u *krũjik* (dem. od *krii*).

Ispred inicijalnih naglašenih vokala *uõ*, *o* i *u* te nenaglašenoga *u* kao refleksa polaznih dugih i kratkih *u* i *o* umetnuta je proteza *v*: *vũxu, vũxjak* 'čuvarkuća', *vugnãti (sẽ)* 'ugnuti (se), maknuti (se)', prez. *vũdri* 'udari', *viujc* 'ujak', *viujnã* 'ujna', *vučitel'* 'učitelj', *vògil* 'ugao', *vòglẽn* 'ugljen'; sekundarno, prefiksalsnom tvorbom, i u nepočetnoj poziciji: *nãvučiti* (uz *nãčiti*) te u posuđenici *vũrã*. U *vũpãti sã, pudvũpãti sã* 'usuditi se' nije jasno je li riječ o protezi *v* uz ispadanje *v* u skupu *pũ* ili možda o premetanju *upv > vup*. Kod prijedloga i prefiksa *vu(-) < vø(-)* nije jasno je li razvoj tekao *vø > u* na koje je dometnuto protetsko *v* ili je u tom slučaju *ø* dalo *u*, a *v* je po etimologiji: *vu* 'u', *vugnãti* 'ugnuti, utjerati', r. pr. pl. f. *vudriẽvãlẽ* 'udarale', *vũlitjẽ* 'proljeće', *vũlitjẽšni* 'proljećni'. U riječima s polaznim prefiksalsnim *u*, koje se izjednačilo s polaznim *vø(-)* – *vmũteti*, prez. *vmũrjẽ*, r. pr. *vmũt'*, pridj. *vmũt'čvẽni* 'umrtvljen; ukočen' – nije jasno je li *u* zamijenjeno s *v* ili je riječ o protetskome *v*, uz gubljenje prednaglasnoga *u*.

Ispred inicijalnih *uõ* i *o*, kao refleksa polaznoga dugoga i kratkog *o* koji pripada korijenu riječi, u dijelu je primjera umetnuto protetsko *j*: *jòtkã* 'otka', *jòku* 'oko', *juõs* (uz *uõs*) 'os', ali se ono ne javlja redovito – ima i primjera bez njega, npr. *òbrf* 'obrva', *urãti*, prez. *òrjẽ||òrẽ, ugin* 'oganj', *uã* 'otac', uz već spomenute dublete.

Starija je proteza očuvana u *vãpnõ*, u broju *jedin||jedim||jẽdin||jẽdim* (u Jelovcu u posljednjem primjeru proteza izostaje: *ẽn||ẽm*, G sg. m. *ẽnugã...*, *ẽnkrãt*). U pl. t. m. *vũõzi* 'uža, konopi', *vòzil* 'uzao' nije jasno je li proteza praslavenskog porijekla ili je novija.

Fonem *u* kao refleks prefiksalnoga, a *nẽ* korijenskoga *o* nema protezu: *upãsti, ustãriti*, r. pr. sg. f. *utfignãlã*. Proteza izostaje i u *uãmẽn||uãmẽn* 'ječam'. Činjenica da isti vokali suvremenog sustava imaju različite proteze u ovisnosti

o svome porijeklu, pokazuje kako su proteze starije od izjednačavanja *o*, *o* i *l* u istom fonemu.

I protetsko se *x* ispred *r* javlja nesustavno: *xřš* ‘raž’, prez. *xřžę*, ali *řžę*.

Polazno palatalno *ř* dalo je slijed *řj* u središnjem položaju, kad se taj položaj u paradigmi ne izmjenjuje sa završnim: *škřręę*, *mřręę*, *vęčęręę*, *naęuvřręęti*, prez. *řręę* (*llřęę*), *vmęręę*, *prętvřręęš sę*, *putkurjęęvęęę*.

U završnom položaju *i* u slučajevima kad se u paradigmi završni položaj izmjenjuje s nezavršnim *ř* > *r*: *žandřr*, N pl. *žandřri* (posuđenica s analoškim *ř*) (u Jelovcu je i tu u nezavršnom položaju *řj*: *štandřnji* ‘žandari’).

Polazni se lateral *l* u završnom položaju čuva u svim slučajevima, osim u glag. pridjevu radnom sg. m. gdje je sustavno otpao: *muzęł* ‘čir’, *pępęł*, *kutęł*, *suōł*, *kōł*, *vōł*, G pl. *čmęł*, *vōzil* ‘uzao’, *dęł*, *vęsęł*, pa i m. *čipęł*, prema r. pr. *mōgi* ‘mogao’, *čü*, *dřžę*, *dę* ‘djeo, stavio’, *dę* ‘dao’, *dřši* ‘otišao’, *břęžę*, *sidę* ‘sjedio’, *sę* ‘sjeo’, *prę* ‘preo’, *uzü* ‘izuo’, *pęki* ‘pekao’, *püsti* ‘pustio’, *žę* ‘žeo’, *ję* ‘jeo’, *imę* ‘imao’, *mlęti*, *dunęsi* ‘donio’, *pōliję*, *putř*. Ispadanje završnoga *l* u r. pr. sg. m. na voćanskom je području karakteristično za mjesto Rijeku. U okolnim je govorima razvoj *l* drugačiji.

Polazni se palatalni lateral *ļ* većinom čuva: *žüļ*, N pl. *žüļi*, *ļüdi*, komp. *bōļę*, *pīļķę* ‘čep na bačvi’, *šklüōjč* ‘komad sušenoga voća’, *mřęvļę* ‘mrav’, *prijętęļ*, pa i *žękiļ* ‘vreća’, *kikļę*. Staro se palatalno *ļ* očuvalo i u *plüčę*.

Premda se u osnovi *l* i *ļ* čuvaju kao zasebni fonemi, zbog djelomične palatalizacije *l* u [*l*] i djelomične depalatalizacije *ļ* u [*l*] u određenim uvjetima, kako je navedeno u odjeljku o realizaciji, funkcionalni odnosi između fonema *l* i *ļ* dijelom su narušeni. Fonem *l* ponekad nastaje i od *ļ*: *plüvļę* ‘pljuje’, *šivļę*, *dupęļęti*, *dupęļęmu*, *künupļę*, vjerojatno i u *slivę*. Obrnuto, pojava *ļ* na mjestu *l* potvrđena je u imenu *Bōļnik*||*Bōļfnik* za obližnji brežuljak i crkvu (prema pretpostavljenom *Völfgang*).

U sekundarnom skupu *ļaj* nije došlo do jotacije – izgovaraju se oba glasa: *zęļęę*, *vęsęļęę*, *skuōļjķę* ‘lijes’, *kuōļjęę*.

Primarno je epentetsko *l* redovito umetnuto između usnenih *p*, *b*, *m*, zubo-usnenoga *v* i palatala *j*, jotirano ($l + j > ļ$) i dalje se razvija ovisno o fonemskom kontekstu kao i svako *ļ* – ispred *a*, *e*, *i* fakultativno se djelomično (*l*) ili potpuno (*ļ*) depalatalizira: glag. *jęmlę* ‘uzima’, *dęvļęmu*, imp. *dęvļi*, *ustęvļęni*, *skřivļęļskřivļę*, *dōbļęni*, *dubōvļęti*, *naęřęvļęnaę*, *fsipļę*, *fkęplęti* ‘škopiti’, *pupięvļęę*, *čięplęni*, *šivļęę*, *naęskřęplęę* ‘škropi (obično o kiši)’; im. *kąplęę* ‘kaplja’. U sekundarnim skupovima *paj*, *baj*, *vaj* (za *maj* u građi nije bilo potvrde) lateral *l* nije umetnut: *snüōpjęę*, *šibjęę*, *grüōbjęę*, *slivjęę* ‘voćnjak’, *dřivjęę*, *zdręvjęę*, *bitięvjęę* (prema *bitvō*).

Refleksi polaznoga palatalnog nazala *ń* jesu *ḷ, j, n, jn* i *ø*. Razvoj samo dijelom ovisi o poziciji u riječi, odnosno o fonemskom kontekstu.

U osnovi, polazno je *ń* dalo palatalni nazalni spirant *ḷ*. Tako je većinom kad se našlo između vokala, ali i u dosta primjera kad je bilo prvi ili drugi član suglasničkog skupa te na početku ili na kraju riječi: *žlḷq* ‘dlaka od konjskog repa’, *užējēni, kūj*, G sg. *kūjā, sḷjā* ‘sanja, san’, r. pr. *sḷjā* ‘sanjao’, *sḷjāk* ‘šija’, *bluḷdḷjak, ḷd jēgā, bēdḷjic, gājk, ugrḷjāti*, G sg. *ugjā, vājkus, gūj, dḷvḷjāk, svḷjsku, jedḷjēk* ‘jednostruki plug’, prez. *žlḷjāmu* ‘žanjemo’, *tlḷjāq* ‘posuda za pravljenje masla’, prez. *mḷjēfčē* ‘mjauče’, *žuḷčḷjēk, bilḷjēk, stḷjē* ‘staja i druge gospodarske zgrade’, (*žābā*) *kōḷjāčā, slḷjār* ‘puž balavac’, *kurūzḷjāk* ‘rovac’, *čmelḷjāk* ‘košnica’, *črēšjā, sḷjākāti sē, siēčāj, mḷjē* ‘manje’, G *jē* ‘nje’, D *jē* ‘njoj’, I *ž jūḷ* ‘s njom’, *jḷguvilljāxuvī* ‘njihov’, *Ivājice* ‘Ivanec’, *Zlōgūjē* ‘Zlogonje (obližnje mjesto)’. Isti je refleks i kod sekundarnog skupa *nj*: zb. im. *ščetḷjē, pḷsājē, šukōtḷjē* ‘grmlje’, pa i u posuđenici *rājglā* ‘zdjela’. Rijetko se kao prvi član suglasničkog skupa razlaže na slijed *jr*: *kurējnčik* ‘mrkva (narančasta)’³⁴, *žējnškā, cājnki* ‘tekstilni predmeti’; isto i kod zamjenica tipa *jēngā* ‘njega’ (u Jelovcu: *jēgā*), *jēnguf* ‘njegov’.

U dijelu je primjera kao drugi član suglasničkog skupa *ń* dalo refleks *j* i *n*. Tako se refleks *n* < *ń* javlja u slijedu (najčešće sufiksu) *ni, nā* < *ni, nā*: *guḷrḷnā, duḷlnā* || *duḷlnā, srīedni, spuḷodni* ‘donji’, *vulḷitiēšni* ‘proljetni’; u završnom položaju kao dio slijeda *in* < *in*: *ugīn* ‘oganj’, *trḷvin, svībin, buḷbin* ‘buban’, *bidīn* ‘badanj’, *škōrin* ‘čizma’; tako i u *Višnicā* ‘Višnjica (nedaleko mjesto)’. Razvoj *j* < *ń* potvrđen je u više, redovito dvosložnih, primjera u kojima *j* dolazi iza okluziva: *sūkjā* ‘vrsta kaputa’, N pl. *škōrji* ‘čizme’, *lūkjā* ‘rupa’, *Bēdḷjā* ‘Bednja’, *vḷxjē, pḷpjāk* ‘čep u vratašcima bačve’, *kūxjā* ‘kuhinja’ te u zamjenici *jējni* ‘njezin’ (u Jelovcu: *jēni*). U istim uvjetima može doći i do gubljenja refleksa *ń*: *lēšqk*, dem. *lūkicā, črēšuf* ‘trešnjev’, t. pr. *ftḷgēni* ‘potrgan, slomljen’ (ovamo vjerojatno pripada i *xlāčqk* ‘muški pojas’) te inicijalno u zamjenici *ž imlīn* ‘s njim’.

Zabilježeni su i primjeri sekundarnoga *ḷ* na mjestu polaznih *j* i *n*: *lisjāk* ‘lisac’, dubletno *vīējkā* (|| *vīējka*) ‘list’, *Bidlḷjāščari* ‘Bednjančani’ te analoško *ḷ* < *ø* u *vēlāčāj* ‘veljača’ prema ostalim mjesecima na *-āj* (usp. *siēčāj, lḷpāj, sḷpāj*).

Polazni se suglasnički skup *čr* čuva kao *čr* – *čḷnā, čḷlēni, črīevu, čḷf, črīēšjā, čḷtḷlēk*. Čuva se i polazni skup *žr* bez umetanja *d* – *žriēti, žerē, pužerūšni, pužerūx, žriēbe, žriēbēc* ‘pastuh’, *užribī sē*.

U govoru su provedene razne vrste zamjena suglasnika. Pojedinačno, provedena je zamjena *v* > *b* u imenu *Bōlfnik* || *Bōlnik* te brojne zamjene u suglasničkim skupovima. Tako se ispred sonanta zubni *t* i *d* mijenjaju velarnima *k* i *g* (*dl* > *gl, tl* > *kl, dn* > *gn*) – *glīētvō, glīētviti* ‘raditi dljetom, dupsti’, *nāklū, sklīē, (zdiči) z nākiēl, gnār* ‘dinar, novac’; obrnuto, velarni okluzivi *k* i *g* kad se

³⁴ prema *kōḷen* ‘žuta mrkva’

nađu u dodiru s istim tipom glasova ne ispadaju, nego se zamjenjuju labiodentalnim frikativom *f* (*gk* > *fk*, *kk* > *fk*) – *l'čfki*, *mčfki*, *žčfki*; velarni okluzivi *k* i *x* ispred dentalnog okluziva *t* zamjenjuju se palatalnim frikativom *š* (*kt* > *št*, *xt* > *št*) – *štēri* (u Jelovcu: *ktēri*) 'koji', *štēti* 'htjeti' – ili labiodentalnim frikativom *f* (*xt* > *ft*, *gt* > *ft*) – *plāftq*, *nōfti* (i N sg. *nōfit*). U trosložnom skupu sljedovi *ts* i *ds* daju afrikate (*tst* > *ct*, *dsp* > *cp*) – *pēctūō*, *dēvēctūō*, *ōcpudq* 'odozdo'. U dodiru suglasnika ili na daljinu provedene su disimilacije, npr. *mñ* > *mļ* – *sūmlqmu*, *m* – *ñ* > *n* – *l* komp. *mīlši* 'manji'; *n* – *m* > *n* – *b* – neg. prez. *nēbrę* 'ne može', *nēbręmu* 'ne možemo', *mn* > *vn* – *gūvnu*, vjerojatno i *dn* – *n* > *dļ* – *ļ* u *Bidlqāščari*. Asimilacija po mjestu tvorbe provedena je u tipu *s* – *ñ* > *ž* – *ļ* – *ž jūōlljō* 's njom', i drugdje, npr. u *ščęre* 'jučer', *prīekščęre*. Skup *hv* dao je *f* – *fāļq*.

Zamjene suglasnika zabilježene su i u primjerima: *škrqbut* 'pavit', *imję* 'inje', *pāzlux* 'pazuh(o)', *puōlnę* (uz *puōdnę*). U *pl'itvq* 'plitka' (tako i u imenu obližnje rječice i mjesta: *Pl'itvica*) došlo je do zamjene sufiksa. U *stjmnq* 'strma' dometnut je sufiks. Pokazne su zamjenice bez sufiksa: *kāki*, G *kākugq*, *tāki*, *unāki*. U glagolima tvorenim od prefiksa koji završava vokalom i od osnove *iti*, da bi se dokinuo zijev, zamijenjeno je *i* > *j* pa su nastali skupovi *jt*, *jd*: *duōjti*, prez. *duōjđę*, *nājti*, *nājđę*. Na isti je način u *nājžę* 'tavan' zijev, nastao nakon ispadanja intervokalnoga *x*, dokinut zamjenom *ai* > *aj*. U *vieti* 'vidjeti' zijev, nastao nakon ispadanja *d*, nije dokinut.

Do suglasničkih promjena u riječanskom govoru nije došlo u nekim riječima u kojima u mnogim mjesnim govorima do njih dolazi: *bizguōvic*||*mizguōvic* 'bazga', *mīęzqā*, *sl'ivq*, *druōbni*, *vļqknu*, *tkāti*, prez. *tkę*, *tkālęc*, *tmicq*, *vřčtvu*, prez. pl. 2. *vel'istę*, prez. pl. 2. *jīęstę*, *nq lqktu*, *člōvik*, *pšenicq*, *pšenični*, *cvřčt*, *nřvni*, *gnuōj*.

Ispadanje suglasnika zabilježeno je u mnogim primjerima. Tako sonant *v* ispada u dvočlanim i tročlanim skupovima: *turilu* 'posuda rupičastog dna za cijedenje i oblikovanje sira, tvorilo', *tuōręc* 'tvor(ac)', *lqš* (f) 'vlas', *trqnik* 'travnjak', *srqkq*, *sl'ęci* 'svuci', *třđęk* 'tvrđi žulj', *sřbęti*, *čętrnik*, *třđi*, *krqsku* 'kravsko, kravlje'. Sonant *j* ispao je u završnom položaju u upitno-odnosnoj zamjenici za neživo 'što' i njezinim tvorenicama: *kq*, *nękq*, *nikq*, *zqkq*; isto i u dijelu imperativa u sg. 2. *pī* (ali: *jęj*), u *šurqkijq* (prema *šurjqk*) te iza nekih opstruenata kao dio sufiksa *jī*: *kuōzi*, *buōži*. Rijetko, čuje se i zamjenica *kqj* s očuvanim završnim *j*, uglavnom kad se izgovara na kraju rečenice ili pred stankom. Kod zbirnih se imenica u nekim primjerima *j* čuva i nakon provedene jotacije: *trīęščję*, *ruōžžję*, *flqčję* 'tekstilni predmeti, roba, rublje'. Refleks inicijalnog *vā* otpao je u sg. n. *sęllsō* 'sve', f. *sq*, pl. m. *si*, f. *sę* i u drugim zamjenicama s tom osnovom: *sqki*; ispao je i u prefiksu ispred nekih opstruenata: *zęjti* 'uzeti', *tōrk* 'utorak', *zđiči*, *zđignqti*. U ličnoj zamjenici I. l. fakultativno otpada završno -s, češće

kod mlađih govornika: *jǎslljǎ*. Ispadanje suglasnika zabilježeno je i u drugim primjerima: *dǎ* 'kad', *xrtiščǎ*, NA sg. *čǎr* 'kći', *mǎti* 'možda', *puplǎt*, *tǎč*, *šǎstuǎ*.

Zabilježeno je više primjera umetanja suglasnika, među kojima se izdvajaju oni s umetnutim palatalnim sonantom *j*: *pučǎjti*, *zǎjti*, imp. *ǎjdi*, *ǎjte*, prez. *sǎjde*, *klǎjti*, prez. *lǎjžǎdu*, *xǎjdidu*, imp. *sǎjdi*, *kǎjsǎ* 'ženka psa, kuja', *kǎjsik* 'psić', prez. *prǎjǎde* (i *prǎjǎ*), *gǎjt* 'vrsta zmiije, vjerojatno guž', komp. *lǎjžǎšu* 'lakše', *zǎjdi* 'otraga' (ovamo vjerojatno pripada i *bǎjs* 'kontrabas'). Zbog većeg broja primjera s umetnutim *j*, čini se kako je riječ o relativno sustavnoj pojavi. Ona je, po svoj prilici, uvjetovana distribucijskim razlozima, ali njezine uzroke ipak zasad nije moguće posve precizno utvrditi. Na temelju navedenih primjera, čini se da se može zaključiti kako je *j* umetnuto između samoglasnika koji nosi naglasak ili prednaglasnu dužinu i sljedećeg suglasnika, pri čemu određenu ulogu, čini se, ima i vokal u sljedećem slogu. Riječ je o sljedećem nizu: monofonški vokal s naglaskom ili prednaglasnom dužinom (češće otvoreno *ǎ* ili zatvoreno *ǎ*, rjeđe *ǎ* ili *u*) + opstruent (češće *d* ili *t*, rjeđe *s* ili *ž*) + vokal (češće prednjega niza, rjeđe *ǎ*) ili *ǎ*. Pretpostavljeno pravilo nije univerzalno – brojni su primjeri u kojima u navedenim distribucijskim uvjetima *j* nije umetnuto (npr. inf. *žǎti*, *mǎtika*, *mǎti* 'možda'). Navedeni tip umetanja sonanta *j* zabilježen je i u nekim drugim kajkavskim govorima, pri čemu nije jasno javlja li se i u njima u tolikom broju primjera ili je rjeđa – npr. govor Šemnice Donje (Oraić Rabušić 2009) ili Svetog Križa Začretja (Šojat 1966 rkp). Druga je mogućnost da se ova pojava tumači u okviru vokalizma kao vrsta diftongacije (u tom slučaju zabilježena kao *pučǎjti*, *zǎjti*, imp. *ǎjdi*, prez. *sǎjde*, *klǎjti*, prez. *lǎjžǎdu*, *xǎjdidu*, *kǎjsǎ*...).

Osim *j*, potvrđeni su i drugi primjeri umetanja suglasnika: *sklǎžen* 'slezena', *diǎsti* 'djete, staviti'. U lokalnom obliku imena obližnje crkve, sveca i njegova blagdana *Mǎndǎr* 'Medard' umetanjem sonanta *n* i otpadanjem završnog opstruenta *d* izvršena je kombinacija asimilacije i disimilacije na daljinu.

Napomene o drugim govorima voćanskoga kraja³⁵

Osnovna razlika između opisanoga govora Rijeke Voćanske prema drugim istraživanim govorima voćanskoga kraja jest u razvoju dugih *ǎ* i *ǎ*. Samo, naime, u Rijeci, i to ne u cijelome mjestu, postoji sustavni razvoj dugih *ǎ* i *ǎ* uz nazalne suglasnike u *ǎ*, dok su se uz nenazale izjednačili s dugim *ǎ* u fonemu *uǎ*. U ostalim voćanskim mjestima vokal tipa *a* na njihovu mjestu dolazi tek u pojedinačnim primjerima, dakle leksikalizirano, a ne kao rezultat sustavne fonološke promjene. Akcenatski se sva mjesta uglavnom podudaraju, kako u

³⁵ Iznose se najosnovniji podatci jer okolni govori nisu bili glavni predmet terenskog istraživanja. Za detaljniji bi prikaz trebalo obaviti dodatna istraživanja.

inventaru jedinica, tako i u njihovoj distribuciji i razvoju – sva pripadaju Iv-šićevoj najkonzervativnijoj skupini I.1. Među njima postoje tek manje razlike u prozodiji.

S govorom Rijeke Voćanske u velikoj je mjeri podudaran govor **Jelovca Voćanskog**. Razlike među njima u fonologiji kod pojedinih riječi u ovom su članku naznačivane u zagradama. Sustavno govor se Jelovca od govora Rijeke razlikuje u nekoliko pojava: završno *l* nije otpalo, kao u Rijeci, nego je dalo neslogotvorno *u* (*pusiēkiu*, *mōgiu*, *sījāu* ‘sanjao’, *prijāu* ‘prihvatio, uhvatio’, *dēu* ‘djeo, stavio’, *zdignāu*); u infinitivni je nastavak *či*, po analogiji prema ostalim, većinskim glagolima na *ti*, umetnuto *t* pa je nastavak *čti* (*slēčti*); ispred suglasnika je inicijalno *v* > *x* (*xnūk*, *xmīti sē*, *xmriēti*, prez. *xmīlq sē*); u prezentskom je nastavku za 2. pl. u odgovarajućim glagolima ispalo *s* (*jīētē* – prema riječanskome *jīestē*); u broju ‘jedan’ izostaje stara proteza *j* i redovito ispada *d* (m. *ēñllēm* ‘jedan’, f. *ēñq*, G sg. m. *ēñugq*); u upitno-odnosnoj zamjenici ‘koji’ ispalo je *t*. *kt* > *k* (*kēri* – prema riječanskome *kt* > *št*: *štēri*). Sustavni razvoj dugoga i kratkoga *o* u *q*, *q̄* uz nazale u Jelovcu se ne provodi, npr. *mūōtiti sē* ‘igrati se’, prez pl. 3. *mūōtidu sē* (prema riječanskome *mātiti sē*, *mātidu sē*), ali se taj razvoj javlja u pojedinačnim, leksikaliziranim primjerima, npr. *nātri* ‘unutra’.

U mjestu **Slivarsko** refleksi izjednačenih *o* i *l* je otvoreno *o*, jednako u dugom i u kratkom slogu i neovisno o fonološkom okruženju, stoga i neovisno o nazalima: I sg. *z rukō*, *pōgā* ‘duga’, *vōski*, *vōgiu* ‘ugao’, *mōkq* ‘muka’, *xamōt*, *pōt*, *mōš* ‘muž’, *zōp* ‘zub’, *rōp* ‘rub’, *pōpik* ‘pupak’, prez. *bōm* ‘budem’, *bōdu*, *tōpi*, *sōk* ‘komad drva za loženje’, *sōsēt*, *sōsidq*, *želōdic*, *klōpkq* ‘klupko’, *gōskq*, *rōdq* ‘gusta’, *gōbq* ‘guba’, *kōkōl* ‘kukolj’, *kōdēlq*, *ukrōgli*, *kōpāti* (*sē*), *nōtri* ‘unutra’, *bōbin* ‘bubanj’, *xōstq* ‘suma’, *klōp* ‘klupa’, *rōbqčq* ‘košulja’, *sōncē* (ali: *pq̄vqk* ‘pauk’); *žōč*, *pōni* ‘pun(i)’, *vōnq*, *dōgi*, *sōzq*, *žōti*, *vōk*, *bōxq*, *gōtati*, prez. *kōnē*, *žōnq*, *tōči*. Refleksi dugih jata i šva i refleksi dugoga *ō* čini se da su isti kao u govoru Rijeke, s tim što je u Slivarskome u obama diftonzima drugi element izrazitije otvoren: *iē*, *uōllua* – *līēpu* ‘lijepo’, *imīēlq* ‘imala’, *diēlq* ‘djela, stavila’, *nīēki* ‘netko’, *svuōrg*, *nūōsllnūās* ‘nos’. Polazni *o* i *l*, dakle, u Slivarskome nisu izjednačeni s polaznim *o*; njihov je refleksi otvoreniji od refleksa etimološkoga *o*. Sufiks glagola druge vrste je *nq* – *zgīnqalq*. Fonem *q* malo je velariziran, a može se ostvariti i srednje. Kratki jat i šva ispred nazala dali su *i* (*timē*, *timīcē* ‘tjeme’, prez. *dīnēm* ‘djenem’).

U mjestu **Donja Voća** diftonzi, kao i u Slivarskom, u drugom dijelu uglavnom imaju otvoreniji vokal: *iēllia*, *uōllua*. Polazni *o* i *l* izjednačili su se s polaznim *o* – u dugom slogu (*ō* = *l̄* = *ō*) > *ūō* [*ūōllūā*], ispred nazala, čini se, *ū*; u kratkom slogu (*o* = *l̄* = *o*) > *o*, a ispred nazala > *u*.³⁶ Primjeri za dugi slog: *mūōš*

³⁶ Opisana se situacija razlikuje od one koju je za Donju Voću naveo Lončarić (1995). To se može objasniti dijalektnom razvedenošću voćanskoga područja, odnosno činjenicom da u

‘muž’ *zū̄p* ‘zub; zob’, *pūt*, *pūgá* ‘duga’, *pūpik*, *būbin*; *gūt* ‘grlo’, *pūš* ‘puž’, *žūč*; *nūs*, *Būžq vūla*, *piskūtic* ‘jaglac’; ispred nazala: *sūnce*, *žūnq*. Primjeri za kratki slog: *mōkq* ‘muka’, *mōčiti* (*se*); *tōčq*; *stōu* ‘stol’; ispred nazala: *gūmp* ‘gumb’ (tako i *nūtri* ‘unutra’).

U **Budinščaku** refleks izjednačenih *o* i *l* također ovisi o prisutnosti nazala. U tom mjestu postoje i obrnuti diftonzi u odnosu na ostale govore. U Budinščaku su tako u dugom slogu uz nenazale izjednačeni *ō* i *l̄* dali monoftong *ōllō* ili diftong *ōu*: *rōkqllrōukq*, *vōkllvōuk*, *sōuzq*; uz nazale vrlo otvoreno *ō*, koje se može realizirati i kao vokal tipa *a*: *mōš*, *sōnce*, *žōnq*. U kratkom slogu *o* i *l* dali su *o||o* uz nenazale, a *o* uz nazale: *gōbq||gōbq* ‘gljiva’, *xōstq* ‘suma’, *pōx*; *mōkq* ‘muka’, *gōmp* ‘gumb’, *vōnq*. Rijetki su primjeri s razvojem *ō* > *ō* i kad nije uz nazale, npr. *pōr pōt* ‘nekoliko puta’. Polazno dugo *ō* > *uō* (*kuōs*, *nuōč*, *spluō* ‘uvijek’), kratko *o* > *o||o* (*jōku*), što znači da se ni u tom govoru refleks dugih *o* i *l* nije izjednačio s refleksom polaznoga dugog *o*. U Budinščaku se uz nazale refleksi dugoga i kratkog *a* mogu zatvoriti do *o*, što je ujedno i refleks *o* i *l* uz nazale, pa se takvo kontekstom uvjetovano jednačenje kontinuanata *o*, *l* i *a* dijelom podudara sa stanjem u Rijeci Voćanskoj.

***

S iznimkom Bednje, koju je 50-ih godina 20. st. istražio i njezin govor opisao J. Jedvaj (1956), sjeverni je dio Hrvatskoga zagorja dijalektološki vrlo slabo istražen. Voćanski kraj – s govorom Rijeke Voćanske, čija je fonologija detaljnije opisana u ovom radu – čini samo malen dio toga područja. Nedostaju relevantni podatci o govorima na području Lepoglave, Ivanca, Kamenice, Višnjice, Klenovnika, na istok sve do Drave na njezinu ulazu iz Slovenije u Hrvatsku, odnosno do tzv. gornje hrvatske Podravine s mjestima Vinica, Cestica, Ladanje, Petrijanec, Sračinec. Pred dijalektolozima stoji zadatak i njihova istraživanja. Prikupljena građa s tog područja dat će važne podatke o stanju na sjeverozapadnom rubu hrvatskoga jezika, na mjestu njegova dodira sa slovenskim jezikom.

Voći na malom prostoru, među susjednim selima i zaseocima, postoje znatne razlike, osobito u razvoju *o* i *l*.

Ogledi govora³⁷

Rijeka Voćanska

Koš. Mășki su išli f օstu i s kul'itnim vijăakum su utsėkli kustăjjuvu drĕvu. (S tĕn se kuŃlję diela. TuŃ je dօksu kăk sekira, օnađ je mălu zafĕkenu gօri na krăju.) I օnda se tuŃ sklĕstilu, dunĕslu se dimօ, i օnda se je tuŃ napĭlilu, veĉ kăk je bila dužina – a je bĭ meťer ili je bilu miĵe ud meťra, tă visina kušă. TuŃ se skălălu na pjĕvu, i օnda su se naprăvile lĕtvice i օnda rĕkli su da se muօra f krăšni peĉi fpăriti, kă se je mօglu fĕkăti kăk ste štĕly. Koš ne sme biti răvni kađ ga naprăvite, օn muօra mălu biti pužasti. I օnda se je tuŃ pŭstilu kă se tăk sfĕknălu. I naprăvila se rit ud bŭkuvuga drĕva, lŭkĵe su se zvĕtăle. I օnda se išlu pă f օstu i lĕskovina se muօraĵa našĕci. TuŃ se v zĭmĕ dĕlălu – օnda je bĭ ĉas, ĉielu zĭmu. I tuŃ su f stări xĭzi imĕli kvăĉnaťu stulicu, tu je nĕ bilu xuŃbliĉă, nek je bĭ uni ubraĉĵăk i kvăĉnaťa stulica, օnda se tu nătri f ĭzi dĕlălu, Dĕ bi vŭni, dă je bilu jăku zĭmă? Nĕgdi je bila zemľă jօš, nĕ ga bilu drĕvĕnuga pudă, tuŃ se zmĕlu, skŭp su se zvĕzăle օne ... kă je ustălu – likĵe mĭ velĭmu – i օnda su se naprăvili pŭšlici za putkŭriti f krăšni peĉi ili f špօreti zĭdanĕm. Se se skurĭstilu. օnda se lĕskovina istu ... tuŃ niekaķa pօsebnă muօra biti, štĕri je pruօt bօle ĉĭni. TuŃ je bila kăk grařarina, օnda se tuŃ fsĕklo, ugŭlĭfo i na kul'ini se ... tăk se dօli mălu zařezălu pre krăju ĉist, kăk ste veĉ štĕli dĕbĕlu liku, i օnda se tuŃ tăk vĭjălu na kul'ini. A dĕlălu se i s kustăjjuvine ĵer kustăjjuvine je bila jăkšă nek lĕskovina – lĕskovina je bĭzu spuօkaĵa, a kustăjjuvine je bօle bila ĉvĭstă i tuŃ je drĵă koš, ak ste păzilĭ na ĵega, i pօ dvăjsti lĭet mօti.

govorila Danica Jakopanec (r. 1956. godine),

snimljeno 14. veljaĉe 2014.

Mustăĉku. Mĭ smu mĕli jĕdnuga dĕdika. Jă sam išla օkul jĕnga škuօlu. Ūvik je vŭni sidĕ na pjĕvu. Tăk velĭke dօge mustăĉĵe je mĕ. I tŭmu dĕdiku sam bila jăku străxum. JĕmpŭŃt mĕni tăk velĭ: “Pŭcik, օj k mĕni sim!” “Nĕjdem, strĭĉik, nĕjdem k văm!” “Zăka nĕ? A si străxu mօĵem mustăĉŭm?” “Jĕ!” “ĭka ti mօji mustăĉĭ nĕĉĕdu. Jă ti, sirumăk, nĭka ne vĭdim pa si nĕmrem mustăĉuf pudbriti. HuŃjdi k mĕni!”

I drŭgi diĕn me ĉăka vŭni i dă mi je dvă dĭnařa: “Nă, pŭcik, kŭpi si zĕmľicu. I nĭgđar mi višĕ nĕj biti străxum. DuŃjdi pa dĕdika pugľĵj.” Dĕdik je săm žĭvĕ – tăk kľiĉŭrka je bila, օnda je bilu tu starĭnsku se, drĕvĕnu. Nŭtra je mĕ pօsteľ i măli ... kօzu špօret, kŭri si je. Ćĵ kă je ĵĕ, nĕka su mu ľudi nusĭli. A jă sam se tistuga tăk bujăĵa, jă sam mu daľĕku păzila a bu dօši na vrăta. A baš sam

³⁷ Ogledi govora ispisani su sa zvuĉnih zapisa snimljenih za vrijeme istrařivanja. Tekst je sa snimaka skinut bez izmjena pa se u njemu ogledaju i dvostrukosti i nedosljednosti kakve postoje u govorenom jeziku.

muṓraḷa unuṓjk škuṓlu ĩti. Pṓkli me ḷaku rāt me. Unda sam tu dṓma māmi puvĭedaḷa, duḷetiela – tāk u vĕliku žemḷu sam bila si za unĭ dvā dĭnaṗa kūpila i nĭsam ju puḷiela, dunĕsla san dimṓ, pṓkāžen māmi, vĕin: Tuṓ mi je dṓli Xūsar dā. (Xūsar su ga zvāli.) Unda pa vĕi māma: “Nṓ, māci, dĭetē! Dā buš gṓt išla dṓli, bum jā kāj spēkla, buṓš mu nĕsla.” I tē mi je ũvike ċe znāḷa zĭiefku spēċi ili kurūzjak ũni kurūzni ili pugāċu pruṓstu ili pruṓšak (nĕgda su se pruṓšaki pĕkli). Unda mi je tāk znāḷa dĕsti f škarnĕclinic, pa f Ńnu stuṓlniċicu māliċkinu – tāk je miela na trĭ vṓglĕ Ńne dĕbĕḷe lāneṗe kĭpicē, zamṓtaḷa. Vĕi: “Tuṓ dĕj dĕdiku!” Tĭ me tāk dĕdik rāt me, ũvike me ċaka da sam išla zu škuṓle.

***

Kāk sam bila bita. Bilu je v Višnici prušċĕje. A saku subṓtu smu mĕli dvurišċe zmĕsti. Sestrĕ su se vĭturu ublĕkle, unĕ su udišĕ pĭve na prušċĕje, a jā za jĭmi. Z Zāgreba mi je tĕċa d^unĕsla lĭĕpu plāvu pikastu rṓbaċu, z mārsĭlinum zājdi zvĕzānu. Jā se lĕpu ublĕċem. Nĭsmu mĕli vĭglĕdax ka bi se bilĭ glĕdāli, nĕk smu mĕli štĭblic. (Tuṓ je bila sṓba za spāti.) Na štĭblici je bĭ mālu niže ublṓk. Jā se lĭĕpu ublĕċem, idem k tūmu ublṓku, ja se puglĕdam kāk je mĕne vĭditi, a māma je dṓli dāvaḷa krāvam draċje. Vūni je bila mĕkla puṓlik vrāt. Jā iden sin dṓli, a māma mĕklu – tāk me vūdrila. Rĕkla: “Vrāk tē pulūċi! Lūkāti si se znāḷa! Tvūṓj rĕt je bĭ ka si trĕbaḷa dvurišċe zmĕsti! I tĭ vrāgi mi bṓdu dimṓ dṓšli, ċi su glĭ išli k mĕši. Unĕ budu dṓbilĕ cimṓk! A vas nĕ bu srām, kulĭku dieċkuv bu išlu sim gṓr pa su nĭ pūĕ dvurišċa zmĕle?”

***

Pĕċ. Muṓraš dṓbru zakūrĭti i trĭ i puṓl puṓt na rukāj dunĕsti i namĕtāti ka spēċĕš kisiĕli krū, tāk sukuvĕrja duṓguga. Jĕdnu nāruċje muṓraš dunĕsti, pa drūgu, pa trĕjtu, pa unda jṓš puṓl. A ċe pugāċu pĕċĕš, unda sām u dvĭ nāruċje, ali tuṓ nĭ dĕbĕluga sukuvĕrja, tuṓ bṓle kāk graṗarije, druṓbnuga, ka nĕ skūrĭš – tuṓ je pšĕnĭċnu, tiĕnku, ka ti nĕ zgurĭ. I za kulāċ tāk. A ak si pĕki mĕsa, unda je bilu trĕba pĕt puṓt reškūrĭti. Aĭi unda uĭin vūm putĕgnāti, puṓl ugĭja udzĕjti i se s kĭpu pubrisati – ka nĭ bilu dĕ ugĭja, ka se nĭ bilu mĕsu vūzgalṓ – i zavĭznaṗi. ĭmaš zāvĕš, ka se f pĕċ diĕ, ka vūm nĕjde xĭċa. I unda muṓraš puṓl vūre lĭĕpu puṓlik bĭti, nĕ smeš nikam udiĭti, unda si zĭmi lāmpuš i dĭni ga na znūbilje (dĕ uĭin vūm zgrĭjaš) jer ga nĕgda nĭ bilu niĭti baĭterij. Dĭni lāmpuš ka buš vĭdla ā je mĕsu žārku. Dā je žārku, unda si nĕkuga puzṓvi ka ti pumṓre ka zimĕš lupār, ka ga zdĭgneš, i ka ti ga drūga s frūkḷami pumṓre putĕgnāti na lupār jer je tu bilu tĕšku, ka bi ubĭnāli na drūgu strān. Bila je i grĕbĭċa, ka je miela tāk dṓli šċūnic, unda si mṓgi s tiĕm putĕgnāti. Bĭ je lupār, grĕbĭċa, vĕsliċa i špiċa. Mĕli su ċāk i ċĕvi. Z bizguṓfċa. Dā se ũn dāḷ ũzmĭkāti, na vūlitje. Tuṓ su paštĭri dĕlaĭi. Udrĕza je tāk duṓgu šĭbu, dṓk je v mĕzgi,

unda je tuō zužmīkà nà pàši, dōl putēgnà, kàk kuōžu, unda se pòsušilu i tē si
čes tīstu pūxà f pēč kà si zàkūri.

govorila Barica Horvatić (r. 1945. godine),
snimljeno u veljači i ožujku 2014.

Budinščak

Sōni. Učà mi je napràvi duma sōni. Udišli su unī dvā – učà i māmà – v
grābu k tēci. A jās sam s stàrēšimi sestrāmi ustāla duma. I bila je pōfēdvica,
lēt unu se napràvi, i jās se spustim s sanmī tu dōli prēt svōju pinicu. I bila je
àna slīva. I nekak su se mi sōni pumiknāle i trēsnaļe f slīvu, a mēne udzājdi
utxītilu f tō slīvu i vūdrila sam z glāvu. I vē mi je tū òdma tēlika xīga zrāsla. I
kàk jās zděj tuō nēj skrijem pret sestrōmi kà nē budu vidļe? Zavļekla sm se spāt.
I jās ... jōš sam čūla kàk su se Mīlica pa Pēpa spumināle. “Kà pa je” – glī je tāk
rēkla Pēpa – “kà pa je vrāk nōši Trēzi kà je udišla spāt pa niti nēče iti k vēčerji?
Pà je nīe štīela niti v grābu iti za učō pa za māmū nà kulīne!”

Jās se vjūtri stōnem, rōbēc nà glāvu i f škuōlu. A mēli smu tīsti diēm f
škuōlu sōni dupēlāti, za fizički, kà smu se pu Kūkčvēm brīegu sājkalī. I
jās sōni v rōke i idēm f škuōlu. Jē, jās duōjdēm dimò, kàk pa, i vidli su mē,
ònda višē nēbreš skrīvāti. I jās sam nīe štīela puvēdati da sum jās tuō duma
naprāvīla, nek sam pukrivīla, v Jāčenskūvi grābi dōli, dē su bilī mōji tēcin i
tēca, Drāgana. Um je upētuvā pār pōt pa sum ga jās f pētēm rāzrēdi dōšla. A bī
je vēliki, visuki xāpak jāku. Da mē je um vudri. Jāj! A mā māmà, niti pēt niti
šēst, v grābu nād jēga. Buōgi Drāgan, tāk ga je māmà, Jōna, zu soukum ga je
bila. Znāte vī kà je tuō – zu soukum!

Tuō je bilu f pundīelik; f tōrk mī idemu f škuōlu. Xāltuva um mēne, pīta
da zàka sum jās jējga pukrivīla da je um mēne bī. Tē sum pa mu puvēdaļa. Sa
rēkla: «Zlāgala sum, znām da sñ zlāgala, āli sum bila strāxum puvēdati kà se
naprāvīlu, kà mi nē bi bī učà sōni scīepā.» Velī: “Dòbru je! Jās tuō kà sñ dōbi,
dōbi sm.” Je rēki: “Āli f četrtik, da bumu nāzi imēli fizički, sōni dupēlaj. Jās
bum tuō prētrpē sāmū če mi bōš dāla kà se bum sājka pu Kūkčvēm brīegu
ž imi.” “Dòbru, bōm ti dāla sōni pa se sājci, jās znōm da sum nīe tuō dòbru
naprāvī³⁸.” Sam rēkla: “Jās znōm da sam nīe dòbru naprāvi kà sum tē pōkrivi,
āli kà zděj, jās tuō f krēj zējti nēbrem! Kàk sum jās znāla da bu išla māmà tēbe
v Jāčenskūvu grābu bit.” Velī: “Pa nīe mē tvā māmà bila, nek mōja!” Tò vun
je bila tā zgòda.

govorila Terezija Denac (r. 1952. godine),
snimljeno 18. veljače 2014.

³⁸ Na voćanskom su području od starine žene govorele u muškom rodu, što se kod pojedinih govornica sačuvalo do danas. Pojava je to koja zahvaća i šire područje.

Literatura

- ***1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja ANU BiH, LV/9, Sarajevo.
- BARAC-GRUM, VIDA. Upitnik za HJA – Maruševac (u rukopisu, bez oznake godine)
- BEZLAJ, FRANCE 1977–2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, knj. 1–5, Ljubljana.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1971/1972. O alofonskoj problematici u hrvatskoj ortoepiji. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 5–24.
- BROZOVIĆ, DALIBOR – PAVLE IVIĆ 1981. Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja ANU BiH, LV/9, Sarajevo, 221–226.
- CELINIĆ, ANITA 2005. *Fonologija gornjosutlanskoga dijalekta* (disertacija, rukopis), Zagreb.
- CELINIĆ, ANITA 2011. Gornjosutlanski dijalekt kajkavskoga narječja u svjetlu fonologije. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17, 19–60.
- GLUHAK, ALEMKO 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- HRASTE, MATE 1963. Refleks nazala ą u buzetskom kraju. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića* [ur. Mate Hraste, Ljudevit Jonke i Milan Ratković]. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 129–135.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU*, sv. 48, 47–88.
- JEDVAJ, JOSIP 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, 279–330.
- JEDVAJ, JOSIP. Upitnik za HJA – Bednja (u rukopisu, bez oznake godine)
- LONČARIĆ, MIJO 1995. Govor Varaždina i okolice. *Kaj XXVIII*, 1–2, 29–39.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA – ANITA CELINIĆ. Glagolski sufiksi *nq/*ny u Hrvatskoj, Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. Moskva (u tisku)
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA – ANITA CELINIĆ. Završni m i n u hrvatskim govorima (rukopis referata održanog na 6. hrvatskom slavističkom kongresu u Vinkovcima i Vukovaru 2014. godine)
- ORAIĆ RABUŠIĆ, IVANA 2009. Fonološki opis govora Šemnice Gornje. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 257–279.
- SKOK, PETAR 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjige 1–4, Zagreb.
- SNOJ, MARKO 2009. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC.

- ŠIMEK, MARINA 1981. Osvrt na dva nalaza keltskog navalnog oružja. *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* 6, 17–33.
- ŠOJAT, ANTUN 1966. Upitnik za HJA – Začretje (u rukopisu)
- VRANIĆ, SILVANA 2002. Općehrvatska jednadžba /q/ > V < /l/ u govorima ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja. *Zbornik Riječkih filoloških dana*, [ur. Diana Stolac]. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 555–570.
- ZEČEVIĆ, VESNA 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik.
- ZEČEVIĆ, VESNA. Upitnik za HJA – Lobor (u rukopisu, bez oznake godine)

Fonologija Rijeke Voćanske in voćanskega območja (na severu Hrvaškega zagorja)

Povzetek

Rijeka Voćanska se nahaja na področju Voće (občina Donja Voća) na severu Hrvaškega zagorja, ob meji s Slovenijo. Rečanski govor, tako kot tudi govor celotnega voćanskega območja, sodi med naglasno najbolj konzervativne hrvaške kajkavske govore (Ivšičeva skupina I. 1). Ob svoji severni meji je območje Voće v stiku s slovenskimi Halozami.

Naglasni sistem ima tri naglase ($\overset{\sim}{\sim}$ '), neakcentuirano kračino in (predakcentsko) dolžino. Vsi trije naglasi so kontinuantne ustreznih izhodiščnih starohrvaških naglasov in so enako porazdeljeni. Ohranjen je kratek naglas na odprtem končnem zlogu. Ni prišlo do sekundarnega dolženja predakcentskega zloga. Izjeme so nekatere besede, ki so prešle v drugi naglasni tip. Obstaja tudi nekaj primerov progresivnoga premika starega psl. cirkumfleksa.

V nevtralnih položajih, v katerih ne delujejo distribucijske omejitve, ima vokalizem sledeči razvoj:

- v dolgem zlogu (akcentuiranem in neakcentuiranem): $\bar{i} > \bar{i}$; ($\bar{e} = \bar{a}$) $> \bar{i}\bar{e}$; ($\bar{e} = \bar{e}$) $> \bar{e}$; $\bar{a} > \bar{a}$; ($\bar{o} = \bar{o} = \bar{l}$) $> \bar{u}\bar{o}$; $\bar{u} > \bar{u}$; vokali $\bar{i}$, $\bar{e}$, $\bar{a}$, $\bar{u}$ nastali so tudi od fakultativno naknadno podaljšanih kratkih izhodiščnih vokalov, $\bar{e} < \text{fakultativno naknadno podaljšanih}$ ($\check{e} = \partial$), $\bar{o} < \text{fakultativno naknadno podaljšanih}$ ($o = \varrho = l$)
- v kratkem akcentuiranem zlogu: $i > i$; ($\check{e} = \partial$) $> e$; ($e = e$) $> e$; $a > a$; ($o = \varrho = l$) $> o$; $u > u$
- v kratkem neakcentuiranem zlogu: ($i = \check{e} = \partial$) $> i$; ($e = e$) $> e$; $a > a$; ($o = \varrho = l = u$) $> u$.

Govor posebej karakterizira razvoj kratkih in dolgih ϱ in l ob nazalnih soglasnikih v a , obstajajo pa tudi druge vokalne neutralizacije. Skladno z ome-

njenim razvojem, pripona glagolov II. vrsti je nq ($< *nq$). Zlogotvorni r je ohranjen.

Posebности soglasniškega razvoja: ($\check{c} = \acute{t}$) $> \acute{c}$; $\acute{d}$ $>$ većinoma j , izjemno $\acute{z}$; $\acute{n}$ $> \acute{j}$. Skupine ($*stj = *skj$) $> \acute{s}\acute{c}$, ($*zdj = *zgj$) $> \acute{z}\acute{z}$. Pri delu starejših govorcev obstaja nevtralizacija izglasnih nosnih zvočnikov m in n tako, da so v rezultatu mogoča oba glasa kot na mestu izhodiščnega m tako tudi izhodiščnega n .

Ključne riječi: hrvatski jezik, kajkavsko narječje, Voća, dijalektologija, fonologija, vokalizam, konsonantizam, prozodija, Hrvatski jezični atlas

Ključne besede: hrvaški jezik, kajkavsko narečje, Voća, dialektologija, fonologija, vokalizem, konsonantizam, prozodija, Hrvaški jezikovni atlas

